

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Ek-2

**TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ERKEKLİK
ÜZERİNDEKİ BEDELLİ ASKERLİK ALGISININ
SOSYOLOJİK ANALİZİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Elif YİRMİDOKUZ**

**Danışman
Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN**

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2021, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ERKEKLİK
ÜZERİNDEKİ BEDELLİ ASKERLİK ALGISININ
SOSYOLOJİK ANALİZİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Elif YİRMİDOKUZ**

**Danışman
Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN**

Ocak 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Elif YİRMİDOKUZ

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrenci No : 4031631703
Anabilim Dalı : Sosyoloji
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Üzerindeki Bedelli Askerlik Algısının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 118 sayfalık kısmına ilişkin 22.01.2021 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 9' dur.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21.01.2021

Danışman: Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN

Öğrenci: Elif YİRMİDOKUZ

İmza

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Üzerindeki Bedelli Askerlik Algısının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Elif YİRMİDOKUZ

İmza

Danışman

Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN

İmza

Sosyoloji ABD Başkanı

Prof. Dr. Koray DEĞİRMENCİ

İmza

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN danışmanlığında **Elif YİRMİDOKUZ** tarafından hazırlanan “**Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Üzerindeki Bedelli Askerlik Algısının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Sosyoloji** Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../2021

JÜRİ:

Danışman	: Unvan Adı SOYADI	İmza
Üye	: Unvan Adı SOYADI	İmza
Üye	: Unvan Adı SOYADI	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türkiye’de askerlik, erkeklerin erkeklikleri için tamamlaması gereken en önemli eşiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eşik günümüzde farklı formlar alarak varlığını devam ettirir ve bedelli askerlik de askerliğin yeni bir formu olarak karşımıza çıkar. Bedelli askerliğin erkekler, erkeklikler ve toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerini anlamak tezimizin amacıdır. Bu amaçla yapılan saha çalışmalarında askerliğini bedelli ve uzun dönem yapmış görüşmecilerimizle yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilerek, elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinde, tezin yazım aşamasında ve tezin her anında en az benim kadar emek harcayan, heyecanı, engin bilgi birikimi ve pozitif dönütleriyle beni hep motive eden sevgili tez danışmanım Doç.Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN’A önce insanlığı sonra hocalığı adına en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Çok sevgili Doç.Dr. İlkay ŞAHİN hocam desteğinizi, gölgenizi hep üzerimde bildim, tüm bunlar için çok teşekkür ediyorum size.

Sevgili annem, babam, ablalarım, Özlem ve özellikle Şeyma dualarınız ve hep üzerimde olan eliniz için minnettarım, çok teşekkür ederim.

Desteğini ve varlığını hep yanımda bildiğim can dostum Ayşe’ye, saha araştırmaları ve tez aşamasındaki yardımları ve varlığı için canım Şerife’ye, soruları, farklı bakış açıları ve eğlenceli desteği için canım Sena’ya ve her anımda beni hep destekleyen Saliha’ya çok teşekkür ediyorum.

Kara bulutlara, fırtınalara, gök gürültülerine rağmen gökyüzünü bir şekilde masmavi yapmayı başardık o sebeple en çok kendime teşekkür ederim.

Elif YİRMİDOKUZ, Kayseri, 2021

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ERKEKLİK ÜZERİNDEKİ BEDELLİ ASKERLİK ALGISININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ

Elif YİRMİDOKUZ

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2021
Danışman: Doç.Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN**

ÖZET

Türk toplumu için askerlik, toplumsal cinsiyet pratikleri içerisinde erkekler ve erkeklikler için ayrı bir öneme sahiptir. Erkekler belirli aşamalardan geçerek erkekliklerini elde ederler ve askerlik bu aşamalar içinde toplumsal anlam ve pratikleri yoğun bir şekilde içinde barındıran bir eşik olarak karşımıza çıkar. Askerlik erkeği biçimlendirdiği kabul edilen özellikleri sayesinde erkeklikler için değiştirici ve dönüştürücü etkileri bünyesinde bulunmaktadır. Askerliğin yeni bir formu olarak karşımıza çıkan ve son dönemlerde fazlasıyla yaygınlaşan bedelli askerlik ise erkeklikler için yeni bir kapı aralamaktır. Bedelli askerliğin erkeklik kabulleri, erkeklik pratikleri ve erkeklikler üzerinde yarattığı üretim ve yeniden üretimi anlamak bu tezin amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılarak askerliğini bedelli yapmış ve Kayseri’de ikamet eden kişilerle yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Erkekliklerin üretimini tam anlamıyla yorumlamak ve anlayabilmek adına askerliğini uzun dönem yapmış kişilerle de yüz yüz görüşmeler yapılmıştır. Tezimiz doğrultusunda elde edilen bulgular toplumsal cinsiyet, erkeklik pratikleri ve erkeklikler merkeze alınarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askerlik, Bedelli Askerlik, Erkeklik, Erkeklikler, Toplumsal Cinsiyet, Kayseri.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE PERCEPTION OF PAID MILITARY SERVICE ON MASCULINITY IN THE CONTEXT OF GENDER: THE CASE OF KAYSERİ

Elif YİRMİDOKUZ

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master Thesis, January 2021
Supervisor: Assoc. Prof. Ahmet Burak KAHRAMAN**

ABSTRACT

For Turkish society, military service has a special importance for men and masculinities in gender practices. Men achieve their masculinity by going through certain stages and Military service emerges as a threshold that includes social meanings and practices intensely in these stages. Military service has its transformative and transformative effects for masculinities, thanks to its characteristics that are accepted to shape men. Paid military service, which is a new form of military service and has become widespread in recent years, is to open a new door for masculinity. The aim of this thesis is to understand the production and reproduction that paid military service creates on acceptance of masculinity, masculinity practices and masculinities. In line with this purpose, she did her military service for a fee by using a qualitative research method and made face-to-face interviews with people residing in Kayseri. In order to fully interpret and understand the production of masculinities, face-to-face interviews have also been made with people who have completed their military service for a long time. The findings obtained in line with our thesis were interpreted by taking gender, masculinity practices and masculinities into the center.

Keywords: Military Service, Paid Military Service, Masculinity, Masculinities, Gender, Kayseri.

İÇİNDEKİLER

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ERKEKLİK ÜZERİNDEKİ BEDELLİ ASKERLİK ALGISININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK ONAYI	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSİYET

1.1. Cinsiyet Nedir?	6
1.2. Feminizmin Tarihsel Süreçleri	9
1.3. İkinci Cins - İkinci Dalga Feminizm	14
1.4. Üçüncü Dalga Feminizm	18

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. Toplumsal Cinsiyet Nedir?	22
2.2. Toplumsal Cinsiyete Dair Kuramsal Çerçevesler	26
2.3. Connell ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri	29
2.4. Judith Butler: Toplumsal Cinsiyette Edimsellik	33
2.5. Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları/Çalışmaları - Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Hakkında Söylenenler	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

3.1. Erkeklik Çalışmaları Nedir?	40
3.2. Erkekliğe Dair Geçiş Ritüelleri- Aşamaları	44

3.3. Erkeklik Çalışmalarına Dair Kuramsal Çerçevesler	49
3.4. Connell ve Çoklu Erkeklikler Teorisi.....	49
3.5. Erkeklik Fikrinin Yeniden Formülasyonu: James Messerschmidt.....	56
3.6. Serpil Sancar ve İmkansız İktidar.....	60
3.7. Türkiye’de Erkeklik Çalışmalarına Dair Söylenenler	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERLİK

4.1. Askerlik Nedir?	66
4.2. Bir Tarihsel Pratik Olarak Askerlik.....	66
4.3. Bir Toplumsal Pratik Olarak Askerlik.....	71
4.4. Bedelli Askerliğin Tarihçesi	74

BEŞİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Temel Soruları ve Yöntemi	75
5.2. Araştırmanın Çalışma Grubu/ Örneklemi/Evreni.....	76
5.3. Sahaya Dair Deneyimler.....	78
5.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	79

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR

6.1. Zamanın Satın Alınabilirliği Üzerine	80
6.2. Mehmetçikten Mehmet Bey’e	88
6.3. Askerliğin Bedelli Alanında Yaşananlar Üzerine	99
6.4. Toplum Baskısının Erkekliklerdeki Etkisi Üzerine.....	104
6.5. Yeni Erkeklikler mi Maço Erkeklikler mi?	106

SONUÇ	111
--------------------	------------

KAYNAKÇA.....	116
----------------------	------------

EKLER	121
--------------------	------------

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1:	Feminist Kuram Çeşitlerine Genel Bir Bakış	21
Tablo 2.1:	Erkeklik ve Kadınlığa Dair Kalıp Yargılar	25
Tablo 3.1:	Erkek Dergilerinde Erkek Bedenine ve Yaşam Biçimlerine İlişkin Medya Çerçeveler.....	65

GİRİŞ

Cinsiyet, insan toplulukları içerisinde dışarıdan bakıldığında davranış normlarının nasıl ortaya çıkacağını, nasıl temsil edileceğini ve nasıl var olacağını gösteren en belirgin özelliklerden biridir. İnsanların davranışları ve edimleri cinsiyet temelinde yükselir. Bu davranış ve edimleri belirleyen şey aslında toplumsal cinsiyettir ve insanların biyolojik olarak var olan cinsiyetlerinden çok toplumsal cinsiyetleri yani toplumun o bireye biyolojik özellikleri temelinde yüklediği normlar, bireyin sosyal davranışlarını belirler. Bu belirlenim süreci kültürden, zamandan ve mekandan etkilenerek farklılık gösterebilen bir yapıya sahiptir.

İçinde yer aldığımız toplumsal şartlar göz önünde bulundurulduğunda ağırlıklı olarak kabul edilen biyolojik cinsiyetler kadın ve erkektir. Kadın ve erkek olmak biyolojik olarak bireylere aynı bedensel özellikleri getirir. XX kromozoma sahip birey kadın olurken, XY kromozomları bireyi erkek yapar. Bir insan kadın olarak doğduğunda bu onun doğurgan özelliklere sahip olduğunu gösterir, erkek olarak doğmak ise o bireyin doğurgan olmayacağını gösterir. Biyolojik cinsiyet bireyleri üreme sistemleri temelinde kategorize eder. Biyolojik cinsiyet üreme sistemleri farklılığını insan davranışlarını yönlendiren ve belirleyen ana unsurlardan birisi olarak kabul eder. Biyolojik olarak kadın ve erkek olmak üzere iki farklı cinsin varlığı kabul edilirken, modernleşen dünyayla birlikte iki temel ayrımın yanında başka biyolojik cinsiyetlerin olduğu da kabul görmeye başlar. Ve fakat geçmiş birçok farklı kültürde cinsiyetler ikiye indirgenmemesine birçok farklı cinsiyet kabul edilmesine rağmen biyolojik cinsiyete dair ikili yaklaşım modern zamanlarda daha da katı bir hale ulaşmıştır.

Kişilerin biyolojik cinsiyetlerinin getirdiği özelliklerin toplumsallaşmaya dahil olmasını, cinsiyetlerinin devamlılığının sağlanmasını ve kişilerin toplumda ‘kabul görmesini’ sağlayan şey toplumsal cinsiyettir.. Bireyin biyolojik cinsiyetinin toplum tarafından onaylanmış, kabul görmüş ve gerçekleştirilmiş hali aslında toplumsal cinsiyettir.

Toplumsal cinsiyet, bireyin kendisine doğuştan gelen cinsiyetine göre kendisini gerçekleştirme halidir. Bir kadının kadın olabilmesinin, erkeğin erkek olarak kabul edilmesini sağlayan şey toplumsal cinsiyetin bize sunduğu gerekliliklerdir. Bir kadın, içinde bulunduğu kültürün ona sunduğu şekliyle kadın olmaya çalışmazsa ve o çerçevenin dışına çıkarsa toplumsal cinsiyet olarak kadınlığı tehlikeye girmiş olur. Aynı şekilde erkek de erkekliğin gerektirdiği normlara göre toplumsallaşmazsa, toplumsal cinsiyet zemini o birey için kaygan hale gelmeye başlar. Bireylerin biyolojik cinsiyetleri kendi ellerinde olamazken, toplumsal cinsiyetlerini kazanmaları ve toplumsal cinsiyet için tüm öne sunulan gerekleri ya da aşamaları kendi bünyelerine yedirmeleri gerekir.

Tüm bu davranış ve edimleri belirleyen şey aslında toplumsal cinsiyettir ve insanların biyolojik olarak var olan cinsiyetlerinden çok toplumsal cinsiyetleri yani toplumun o bireye biyolojik cinsiyeti temelinde yüklediği normlar, bireyin sosyal hayatını belirler. Bu belirlenim süreci kültürden, zamandan ve mekandan etkilenecek farklılık gösterebilen bir yapıya sahiptir. Bu normlar, toplumda bireyin rahat bir şekilde ağılayabilme özgürlüğünden hangi rengin hangi cinsiyete ait olduğuna, çocuğun büyüme sürecinde fiziksel ihtiyacını kimin karşılayacağından vatanı hangi cinsiyetin/cinsin koruyacağına, kapitalist sistemde en yüksek mertebeye gelecek kişinin cinsiyetinden eve parayı getiren kişinin kim olacağına kadar her şeye karar veren geniş bir skala ile karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, gündelik hayat pratiklerimizi şekillendiren, değiştiren, dönüştüren ve sürekli bir şekilde yeniden üreten bir konumda bulunmaktadır. Bu haliyle sadece bir oluşu değil sürekliliği temsil eder. Değişen dünya koşullarıyla birlikte toplumsal cinsiyet normları da kendi içinde farklılığa uğrar ve durağan olarak kalmaz. Eskiden kabul gören öğretiler ya da normlar, zamanın ruhunun getirdikleri ya da götürdükleriyle gündelik hayat pratiklerine yansır.

Kadınlık ve erkeklik rolleri birbirinden farklıdır. Kadın olmak temelde aile ile şekillendiği kabul görmüş birçok farklı sorumluluğu beraberinde getirir. Toplumumuzda kadın eşittir anne olarak görülmektedir. Erkeklik ise kendi ismiyle müstesna olup erk kurabilmenin toplumsal yansımalarını içinde barındırır. Hegemonya kurmak, iktidar sahibi olmak ya da herhangi bir erki elinde bulundurmak hep erkeklikle özdeşleşen kalıplar olagelmişlerdir. Toplumumuzda erkeklik, sergilenen ve kanıtlanması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir erkek toplumsal anlamda erkekliğini göstermekle mesüldür; aileye erkek bakar, evi erkek geçindirir, iş yerinde erkek patron

olmalıdır, erkek kendi akran grubu içerisinde bile erkeklik gösterisini sürdürmekle yükümlüdür, ispat edilmeyen ya da gösterilmeyen erkeklik toplumsal kabullerimizde gedikler açılmasına neden olur.

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek olmanın belirli gerekleri ve aşamaları vardır. Her iki cins içinde bu aşamalar biyolojik ve toplumsal olarak ayrılır. Kadınlar için bu aşamalar okul, ev ve iş ile şekillenirken, erkek olmanın eşikleri daha keskin bir şekilde ayrılmıştır. Bu eşikler sünnet olmak, askere gitmek, iş sahibi olmak ve aile kurmaktır. Erkek çocuğu öncelikle aile, akraba ve akranlarının da çevresinde olduğu bir törenle sünnet edilir. Sünnet tıbbi bir müdahale olmasına rağmen, toplumsal olarak erkeklik için derin anlamlar barındırır. Sünnet, bireyin artık çocuk olmaktan çıkıp erkek olmaya adım atmasının simgesidir. Erkek olabilmenin en önemli aşamalarından biri olan sünnet tamamlandıktan sonra, kişinin erkekliğini yani toplumsal cinsiyetini kabul ettirebilmek ve erkekliğini kanıtlamak için artık öncesinden daha farklı ve daha erkek davranması beklenir. Sünnet olduktan sonra daha yoğun şekilde cinsiyetlendirilmiş toplumsal rollere boğulan erkek, erkekliğini sergilemek durumunda kalır. Sünnetten sonra gelen en önemli aşama ise askerliktir. Türk toplumunda kabul gören ve erkeğin ‘adam’ olabilmesinin ön koşulu olan askerlik, vatani bir sorumluluk olarak kabul edilmiştir. Sünnetle sosyal çevresine erkekliğini gösteren kişi, asker olarak tüm topluma toplumsal cinsiyet normlarına uygun davrandığını kanıtlamanın bir fırsatını bulmuş olur. Askere gitmek Türk toplumunda hem kutsal bir sorumluluktur hem de bir erkeğin gerçekleştirmesi gerektiği kabul edilen en önemli görevlerden biridir. Tezimizin de konusu kapsamında bulunan askerlik, temelde erkekler için farklı anlamları barındıran bir yapıda bulunmaktadır. Erkek, askere gidip geldikten sonra ya da öncesinde ekonomik gücünün kanıtı olarak iş sahibi olmak zorundadır ve geriye aile kurmak kalır. Önceden bahsi geçen aşamalar sırasıyla birbirini takip ederken, modern zamanlarla birlikte askerlik, iş ve aile sahibi olma eşikleri arasında geçişler yaşanmaktadır.

Erkekliğe geçişin önemli aşamalarından biri olan askerlik, modern dünyayla birlikte farklı formlarda karşımıza çıkmaya başlamıştır. Eskiden erkeklerin 24 ayını askerde geçirmesiyle başlayan süreç giderek kısaltmaya başlar ve hatta belirli bedeller karşılığında askerliğin başkalaşmış formlarıyla askerlik sürekliliğini devam ettirir. Bedelli askerlik olarak tanımlanan ve erkeklerinin belirli maddi bedeller karşılığında sorumluluğunu yerine getirdiği askerlik çeşidi tezimizin merkezini oluşturmaktadır.

Bedelli askerlik kapsamında erkeklik rollerinin nasıl şekillendiği ya da yeniden şekillendiği ve toplumsal olarak temel bir aşama olarak kabul edilen askerliğin erkeklik inşası üzerindeki etkileri sorgulanacaktır. Bu kapsamda aşağıda yer alan ana araştırma sorularına tezimiz içerisinde cevap aranacaktır.

- Bedelli askerlik erkekliğe dair bakış açısını nasıl etkiliyor?
- Askerliği bedelli yapmak ile uzun dönem askerlik yapmak toplumdaki erkeklik algısı üzerinde değişime neden olur mu?
- Bedelli askerlik erkeklik inşası üzerinde ne gibi etkilere sebebiyet verdi verecek veriyor?
- Askerliği bedelli yapmış olmak, toplumsal cinsiyet algısı üzerinde hangi değişiklikleri beraberinde getirir?

Yukarıdaki ana sorular temelinde şekillenen tezimizde erkeklik algısının ne olduğu, erkek olmanın niteliklerinin nasıl olduğu ve Kayseri’de kabul gören erkeklik normlarına dair de alt araştırma soruları bulunmaktadır. Yukarıdaki sorular doğrultusunda Kayseri’de yaşayan ve askerliğini bedelli yapmış 14 kişiyle yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Askerliğin toplumumuzda ve erkeklik üzerinde etkilerini tam olarak anlayabilmek adına da askerliğini uzun dönem yapmış 10 kişiyle de yüz yüze mülakatlar yapılmış ve sorularımıza cevap aranmıştır.

Tezin birinci bölümünde erkekliğin tam olarak ne olduğunu anlayabilmek için önce toplumsal cinsiyet kavramı ve feminizm süreci ele alınmıştır. Erkeklik çalışmalarını ortaya çıkaran feminizm tarihsel ve toplumsal süreç ve etkileriyle incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise toplumsal cinsiyetin ne anlama geldiği, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının nasıl oluştuğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Connell ve Butler’ın toplumsal cinsiyet kuramları incelenmiştir. Bunların yanında Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanında yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümünde erkeklik çalışmaları ve erkeklerin çalışmalarının tarihi dönemsel koşulları ve sosyolojik anlamlarının ne olduğu incelenmiştir. Bu bağlamda Connell’in erkeklik çalışmaları, James Messerschmidt ve Serpil Sancar’ın erkekliklerle ilgili çalışmalarına değinilmiştir. Son olarak Türkiye’de erkeklik alanında yapılan çalışmalara da başvurulmuştur. Ayrıca erkeklik çalışmaları nasıl başladı, erkeklik

alışmaları tam olarak tanımlanabilmiş midir, erkekliğin dünyadaki ve Türkiyedeki yansımaları nelerdir gibi soruların cevapları aranmıştır. Bu kapsamda süreç olarak erkekliğin aşamaları irdelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde askerliğin tarihsel ve sosyolojik olarak toplumumuzda nasıl karşılıklar bulduğu incelenmiştir. Askerliğin erkeklikle olan bağlantısına değinilmiş ve önce askeriye'nin tarihsel anlamı sonrasında da toplumsal olarak ne anlama geldiği anlaşılmaya çalışılmış, bedelli askerliğin tarihsel süreçleri incelenmiştir.

Tezin beşinci bölümünde ise tezimizin yönteminden ve saha sürecinden bahsedilmiştir. Tezin altıncı bölümünde ise sahadan derinlemesine görüşmelerle elde edilen bulgular üzerinde durularak, bedelli askerliğin ve uzun dönem askerliğin erkeklik ve erkeklikler üzerindeki etkisinin nasıl olduğu incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİNSİYET

1.1. Cinsiyet Nedir?

Kadınlık ve erkeklik kalıplarının temelleriyle ilgili toplumsal olan bazı normları açıklamakta fayda vardır. Toplumumuzda kadın ve erkek olmak çocukluktan itibaren farklı şekillerde bizlere gösterilir ve gösterilen şeylerin de bizler tarafından aynı şekilde yansıtılması beklenir çünkü toplumsal olarak olması gereken şeyin bu olduğu beklentisi vardır. Örneğin yeni bir bebek dünyaya gelmeden önce, o bebeğin ağırlıklı olarak hangi rengi giyeceği uzun zaman önce belirlenmiş olur. Hatta biz bebeğin cinsiyetini bilmeden sadece oradaki renklere bakarak bile bebeğin kız ya da erkek olduğunu doğru bir şekilde tahmin ederiz. Mavi erkeğin rengidir, pembe kız çocuğuna aittir. Erkeğe mavi ve tonlarına ait bir dünya sunulurken, kız çocuğu için her şey daha narin ve nazik olan pembe ve tonlarıyla devam eder. Çocuğa verilen isimler cinsiyetleri doğrultusunda seçilir; kız bebekler için çiçek adları, kadın olmaya atfedilmiş isimler seçilirken erkekler için daha sert, erkeklik rolleriyle eş görülen isimler belirlenir. Bebek biraz büyüyüp oyuncaklarla oynamaya başladıktan sonra kız çocuğunun eline doğurganlığın sembolü olan bebek verilirken, erkek çocuğun eline ya silah ya da araba tutuşturulur. Tüm bunlar toplumun daha önceden çocuklar ve temelde cinsiyetler için belirlediği kalıplardır ve müdahaleye açık alanlar değildir. Çok sevdiğiniz bir kız çocuğuna hediye olarak araba götürürseniz garip bakışlara maruz kalırsınız aynı şey bir erkek çocuğa bebek hediye ederken de geçerlidir. Duygu kadına mantık ise erkeğe ait bir alandır ve her iki cinsten kendi alanlarına dair şeylerde var olmaya çalışırlar. Duygusal bir alana erkeğin dahil olması sorun teşkil ederken, mantıksal konularda ise kadın varlığı çok dikkat çekici ve abes karşılanmaktadır. Alanların farklı olması konusu hayatın her noktasına yansır. Akıl süzgecinden geçirme anlamına gelen muhakeme sözcüğüyle aynı kökten gelen hakim,

hekim, hakem gibi üstünlük gösteren meslekler, hemen her zaman çoğunluklu ve öncelikli olarak erkeğe gönderme yapar. (Güvenç, 1974, s. 257).

Çocuklar okula gitmeye başlayınca da aynı şeylerle karşılaşır; erkek mavi, araba, silah benim derken kız çocuğu pembe, oyuncak bebek ve ev gereçleriyle eşleşir. Öğretmeni öğrencisinin bir başarısını tebrik etmek için erkek çocuğuna çak bir beşlik derken, kız çocuğunun başını okşar. Erkek çocuğa boş zamanlarında oynaması için top verilirken kız çocuğu el becerisini göstereceği şeylere yönlendirilir. Eskiden okul üniforması olarak kız çocuklarına etek giydirilirken, erkek çocukları pantolonları ile rahat yaşamaya daha o zamandan alışır. Etek giymek hele ki kız çocuğu için belirli sorumlulukları gerektiren toplumsal bir kıyafettir; etek giyince oturmaya, kalkmaya dikkat etmek gerekir bu da insanın özgürlük alanını kısıtlayan bir etken olarak karşımıza çıkar. Pantolon giymek ise kişiye çok daha özgür bir alan tanımaktadır. Okul hayatı bu şekilde devam ederken, diğer toplumsallaşma alanları da aile, sosyal medya ve akran grupları gibi bireyi toplumsal cinsiyetli davranış şekillerine göre kodlamaya devam eder. Peki tüm bu göstergelerin temelinde biyolojik olan cinsiyet mi yoksa bizim yüklediğimiz anlamlarla oluşan toplumsal cinsiyetli yapı mı bulunmaktadır? Bunları anlayabilmek adına öncelikle cinsiyetin yani biyolojik olanın ne olduğu ve nerelere denk düştüğünü anlamak sonrasında ise toplumsal olarak gösterilen cinsiyetlendirilmiş pratikleri değerlendirmek gerekmektedir.

Toplumsal olarak şekillendiği gözükten cinsiyetlerin en temelinde fiziksel olan cinsiyet yani biyolojik cinsiyetin özü bulunmaktadır. “Türkçe Sözlük’te cinsiyet üreme işinde bireye ayrı bir rol veren ve erkek ve dişiye ayırt ettiren özellik, özel yaratılış, cins olarak açıklanmaktadır.” (Püsküllüoğlu, 2004, s. 380). Cinsiyet kavramı ilk önce biyolojik unsurlarla kavranan bir durum olarak kabul edilmekteydi. Biyolojik cinsiyet somut olarak görülen cinsiyettir, dışarıdan bakıldığında bireyin hangi cinsiyette olduğunu söylememizi sağlar. Bir bireyin doğuştan kendisinde getirdiği biyolojik farklılıklar onun erkek ya da dişi olarak kabul edilmesinin ön koşuludur. Erkeğin penisinin olması kadının da bir vajinaya sahip olması biyolojik temelde onu erkek ya da kadın yapmak için geçerli sebeplerdi. Bu noktada bir parantez açıp bahsi geçen cinsiyet kalıplarının, cinsiyet normlarının ve cinsiyet açıklamalarının hepsinin heteronormatif bakış açısıyla yorumlandığını söylemekte fayda vardır. “İnsanları hayatta doğal rollere sahip iki ayrı ve tamamıyla farklı iki cinsiyete (erkek ve dişi) ayıran bir hayat tarzı tanımlaması,

ayrıca heteroseksüelliğin normal cinsel yönelim olduğunu ve cinselliğin evlilik ve ilişkilerin sadece bir erkek ve bir dişi arasında yaşanabileceğini öngören cinsiyet algısı heteronormativite olarak tanımlanmaktadır.” (LGBTT, 2013). Heteronormatif düzen biyolojik olarak ikili bir sistemi benimser yani sadece kadın ve erkek cinslerinin kabulü vardır, var olan diğer cinsiyetler bu yorumlamanın dışında kalır. “Heteronormativite, heteroseksüel eğilimleri dayatan ve sınırlayan aynı zamanda bunun dışında kalan her türlü gelişimi yasaklayıp cezalandıran bir normlar çokluğudur.” (Özküraplı, 2016, s.212). Sadece kadın ve erkek olan cinsiyetlerin kabul edilmesinin temelinde aslında toplumsal sürekliliği sağlayan yapının bu iki cins arasında devam ettirilmesi vardır; kadın ve erkek üredikleri zaman toplumsal olarak istenen sağlanmaktadır. Bedensel temel farklılıklar üzerinden kadın ve erkek olmanın duygusal ve fiziksel özellikleri belirlenir. Yaygın kabuller üzerinden düşünerek insanlardan bir erkek tasvir etmelerini istesek, erkeği kısa saçlı, atletik yapılı, mümkünse uzun boylu olarak tarif ederler. Aynı şeyi kadınlar için istediğimiz zaman ise, uzun saçlı, narin yapılı ve kısa boylu kadın tasvirleriyle karşılaşırız. Bunlar dışarıdan gözlemlenen özellikler olmakla birlikte ruhsal ve toplumsal davranışlarında belirleyicisi olabilirler mi ya da bu noktada beden tasvir ettiğimiz kadın ve erkek özelliklerine toplumsal özelliklerini veren başka değişkenler de mi bulunmaktadır? Biyolojik cinsiyet kabulünün tıkanıp nokta tam da burasıdır. Dışarıdan görülen cinsiyet yani bedene kazılı olan cinsiyet sayesinde mi biz erkek ya da kadın olarak davranıyoruz yani bunların tamamı doğuştan getirdiğimiz özellikler mi yoksa bedensel olarak sahip olduğumuz cinsiyet dışında davranmamızı sağlayan başka değişkenlerde mi bulunmaktadır? Bu sorulara cevabı toplumsal cinsiyet kavramı vermektedir.

Gün geçtikçe bedende verili özelliklerin cinsleri belirlemede yeterli olmadığı anlaşılmaya başlandı. Çünkü bir kadının daha savaştı özelliğe sahip olması ya da bir erkeğin çekingen olmasının sebepleri ya da sonuçları biyolojik açıklamalar için yetersiz kalmaya başladılar. Biyolojik özelliklerin yeterli gelmeyişinin başka sebeplerinden biri de çoklu cinsiyetlere sahip olan bireylerin varlığıdır. Bireyin hem erkek hem kadın cinsel organına sahip olduğu durumlarda akıllar karışmaktaydı. Ya da erkek bedenine sahip olup kadın ruhunda olanlar tersi olarak da kadın bedeninde olup erkeksi özellikler gösteren bireyler de vardı ve ayrıca interseks özelliklere sahip bireylerin de var olması kafa karışıklığına neden olmaktaydı. Tüm bunlar biyolojik cinsiyet konusunda

tartışmalara neden oldu. Demek ki cinsiyeti belirlemek için bedensel özellikler yeterli değildi. Bedensel özelliklerin yanında başka değişkenler olmalıydı ki bireyin davranışlarını biyolojik cinsiyet temelinden bağımsız açıklayabilsin.

Cinsiyet olgusu İllich'e göre "Ortaçağ toplumlarında ve bugün hala yaşamakta olan bazı yerli geleneklerinde sadece canlı bedenlere kayıtlı olmayan erillik ve dişillik olarak; mekana, zamana ve eşyalara sirayet eden bir deneyimleme biçimidir." (Aktaran Köse, 2013, s. 37). Bu deneyimler gramer olarak isimlere cinsiyet yüklenmesine kadar devam eder ve halen özellikle İngilizce, Almanca, Fransızca ve Arapça gibi dillerde kelimelerin bile cinsiyetleri vardır. Cinsiyetin ekonomik, siyasi, kültürel, psikolojik, sosyolojik ve dilbilimsel açıdan hayatın her alanını işgal ettiği görülmektedir. Cinsiyetin böylesi yer edinmesini açıklayabilmek ve anlayabilmek için öncelikle onun tarihsel koşullarını anlamak ve doğru yorumlamak gerekmektedir. Bu bağlamda cinsiyeti toplumsal cinsiyete dönüştüren bakış açısı ve kuram olan feminizmi anlamak çok önemlidir. Feminizmin cinsiyet sahnesine attığı tohumlar öncelikle kadını, kadının toplumsal yerini, kadınlığı anlamamızı sağlarken, kuramın gelişip dönüşmesiyle birlikte erkeklik çalışmalarını şekillendiren mihenk taşlarından biri olmuştur. Hatta queer teorisinin de net bir şekilde feminizmden etkilendiği söylenebilir. Queer teori "Bu terim, batının kimlik politikaları çerçevesinde söylemden, ideolojilerden ve yaşam tarzlarından yola çıkılarak tipik olarak LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel) etiketlenirilmiş toplulukları ifade etmek üzere kullanılmaktadır." (Kineşçi, 2018, s. 50). Kısaca toplumsal cinsiyete dair her şeyin temelinde feminizm bulunmaktadır.

1.2. Feminizmin Tarihsel Süreçleri

Sosyolojik olay ve durumları değerlendirirken, tüm bu olayların arka planında yaşanan tarihsel ve ekonomik süreçler o düşünceleri anlamak adına yol gösterici olur ve bu durumlar birbirinin hem nedeni hem de sonucu olarak meydana gelirler. Feminizmi düşündüğümüzde feminizmin ortaya çıkış sürecini ilksel insanın deneyimlerine kadar götürebiliriz. Kadın ve erkek doğasına dair evrimsel olarak açıklanan şöyle bir kabul vardır: Erkek dışarıda avlanır, kadın mağarada erkeğin getirdiği yiyecekleri yemek haline getirir dolayısıyla erkeğin alanı dışarıdadır yani kamusaldır kadının alanı içerisidir ve özeldir. Fakat Wiesner-Hansk (2020) kabulü ters çevirir ve şu iddiaları ortaya atar.

Eğer avcılık iki ayak üstünde durmak için bir itici güç değilse o halde, insanı iki ayak üstünde durmaya iten nedir? Yiyecekleri paylaşabilmek için veya diğer primatlardaki gibi yavrularının tutunmalarını kolaylaştırabilmek için tüylerini dökmüş insansı ve insan annelerin bebeklerini taşıma gereksinimi olabilir mi? İlk alet dünyanın bütün kültürlerinde rastlanan yavruları taşımak için kullanılan bir çeşit taşıma askısı olabilir mi? Dişi ilk insanlar, hasat ve yiyecek üretmeye yarayan ilk aletleri geliştirmiş olabilirler mi? (s. 48).

Tüm bu sorular kabullerin alt üst olması için yeterlidir. Eğer Wiesner- Hanks'ın iddia ettiği gibi kadınlar içeride değil de hep dışarıdalarsa ve erkeğe gereksinimleri kalmadan ailenin ihtiyaçlarını karşılayabiliyorlarsa, erkek ve kadın doğası gereği böyledir denilen düşünce yanlışlanmış olur. Kadın ve erkek tartışması evrensel olarak değil kültürel olarak değerlendirilmeye başlanır. Yani kadının feminizmin kabul ettiği şekliyle hep öteki ya da ezilen konumunda olması ilksel insanlara avcı-toplayıcı topluluklara kadar götürülebilir.

Tarihte hızlı bir seyre dalıp Aydınlanma dönemine baktığımızda ise insanın kendisini bir birey olarak kabul edip kendi hak ve özgürlüklerinin, diğer insanların, devletlerin ve dinlerin bile varlığından önemli ve değerli olduğunu fark etmeye başladığını görüyoruz. Aklını kullanma cesareti göster diyen Kant, insanlara diğer tüm unsurlardan bağımsız bir akla sahip olduğunu hatırlattı ve insana akli değerlendirmesi gerektiğini ve bu değerlendirmenin de nasıl yapılacağını söyledi. Tüm bu düşünceler doğrultusunda doğal haklar doktrini ortaya kondu ancak haklara sahip olan erkeklerdi. Tarihte bireysel haklar ve özgürlükler de hep erkeğindi ve yalnızca erkek onlara sahipti. Aydınlanma için akıl ve rasyonalite temeldi ve bunun dışında kalan her şey ikincildi. Böyle düşünüldüğünde akıl ve rasyonel olma eylemi erkeğin, aklın dışında kalan her şey de özellikle duygular da kadınların demektir. Fransız İhtilali döneminde bu duruma ilk baş kaldıran feministlerden biri sayılan Olympe de Gouges'i görüyoruz. Fransız İhtilalinin ardından meclis tarafından 1791 yılında yayımlanan ve Fransız İhtilali düşüncesinin özünü yansıtan 1789 Fransız İnsan / Erkek ve Yurttaş Haklar Bildirgesi'ne¹ karşılık hemen

¹ Bildirgenin orijinal adı La Declaration des Droits de le L'homme et du Citoyen'dir. L'homme kelimesi bazı çevirilerde erkek bazı kaynaklarda adam bazı ifadelerde de insan olarak çevirildiği için erkek ve insan ifadeleri aynı anda kullanılmıştır.

Kadın ve Kadın Yurttaş Haklar Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Gouges bildirgenin yalnızca erkeklerle atfedildiğini, bildirgenin yurttaşlık ve insanlık haklarından neredeyse tümüyle kadınları mahrum bıraktığını söyleyerek aynı bildirgeye kadını ekleyerek duruşunu belli etmiştir. İnsan/ Erkek Yurttaşlık Bildirgesindeki maddeleri değiştirerek maddelerde geçen erkek yerine kadın ifadelerini eklemiştir. Gouges döneminde yalnızca kadın haklarını savunmamış aynı zamanda köleliğe de başkaldırmıştır. Muhafız duruşundan ötürü guillotine ile idam edilerek öldürülmüştür.

1792 yılında Mary Wollstonecraft *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* kitabını yayınlarak kadınların da en az erkekler kadın söz sahibi olduğunu, kadınların da erkeklerle atfedilen bütün haklardan yararlanması gerektiğini savundu. Özellikle hak kavramı üstünde duran Wollstonecraft Aydınlanma düşüncesinin doktrinin ve beklentilerinin yalnızca erkekler üzerinde olduğunu söyler ve buna göre düşüncesini merkezlendirir. Rasyonalite kavramı ya da düşünme edimi yalnızca erkeklerle ait değildir ve tüm bunları yalnızca erkeklerle odaklamak kadını köle durumuna getirir. “Eğer kadınlar akılcı yaratıklar olarak davranabiliyorlarsa, onlara köleler gibi davranılmamalıdır yok eğer vahşiler gibi erkeklerin aklına bağlılarsa onlar için en sağlıklı en yüce dizgin, zihinlerini geliştirmek ve kendilerini yalnızca Tanrı'ya bağlı hissetmenin verdiği saygınlığa ulaşma çabalarına izin vermek olacaktır.” (Wollstonecraft, 2017, s. 39). Yalnızca bireysel haklar değil eğitim ve evlilik hakkı üzerinde de düşüncelerini anlatan Wollstonecraft, liberal feminizm için önemli mihenk taşlarından birine denk düşmektedir.

Kadınlar erkeklerle verilen hakların kendilerine de verilmesi gerektiğini daima savunuyorlardı. Zamanın ruhu incelendiğinde bahsi geçen özgürlük, eşitlik, düşünme ve düşündüğünü ifade etme hakkına yalnızca erkeklerin sahip olduğu gibi yaygın bir kanı vardı, hatta kadınlara görünmezlik rolü atfediliyordu. Bu bağlamda en erken kadın hakları bildirgesi olarak kabul edebileceğimiz ve Elisabeth Cady Stanton tarafından 1848 yılında deklare edilen bildiri *Declaration of Sentiments* yani Duyguların Bildirisi'dir. Fikir vermesi bakımından bildiriden iki alıntı şöyledir. “İnsanlığın gelişim çizgisinde insanlık ailesinin bir bölümü dünya üzerinde yaşamış hemcinslerinden farklı ama doğanın ve Tanrı yasasının ona bahşettiği yeri talep ettiğinde bu talebin gerekçesini açıklamak onun insanlığa saygısının bir gereği olmalıdır.” (Donovan, 2014, s. 30). Metinde görüldüğü üzere ilk feministler Tanrı'nın kendilerine vermiş olduğu hakları

dönemin doktrinleri ve düşünce çerçevesiyle erkeklerden istemektedirler. Çünkü hak onlar için doğaldır ve bir anlamda Tanrı vergisidir ve böyle olan bir hakkın tartışmaya açılmış olması bile kadın hareketi için bir karşı duruşu ifade etmektedir.

Evlendiklerinde erkek kadını yasanın önünde ve kamusal hayatta öldürür. Kadının üzerindeki tüm hakları ve kazandığı parayı bile alır. Evlilik anlaşmasında kadın kocasına karşı itaatkar olacağı üzerine söz vermeye zorlanır. Erkek kadının efendisi olmaktadır- kanun erkeğe kadının özgürlüğünü elinden alma ve onu cezalandırma hakkını vermektedir. (Donovan, 2014, s. 31).

Stanson'un kadın hakları ile ilgili savunduğu bir diğer noktada evlilik konusunda idi. Döneminde evlilikler erkeklere kadının tüm hakkını veriyordu ve kadının zaten sahip olmadığı birey statüsünü daha da kötüleştirerek kadını köle haline getiriyordu. Doğal haklarının yanında kadınlar evli hallerinde de kendi haklarını koruyabilmek istiyorlardı.

Fransız İhtilali ardından yaşanan değişim ve dönüşümler toplumun her alanında yansımalarını göstermiştir. İnsanlara hak, eşitlik ve özgürlük fikirleri aşılanırken aynı zamanda da kapitalizm egemenliğini artırmaya başladı. Tarıma dayalı üretim şekli yerini sanayileşmeye, kitlesel üretimlere ve fabrikalara bırakır; köyde ya da kasabada süren yaşam artık şehre taşınmış olur. Yaşam tarzının kökten değişmesi aile hayatında da birtakım değişiklikleri beraberinde getirir. “Genç kadınların daha yumuşak başlı, daha düşük ücretle çalışmaya razı ve seri üretim yapan makinelerde sürekli aynı işi yapmaya yatkın oldukları düşünüldüğünde, fabrikalar açılırken genellikle ilk işe alınacaklar arasındaydılar.” (Wiesner-Hanks, 2020, s.73). Kadınların iş hayatına dahil olması, aile evinden uzaklaşmasına evdeki ataerkil otoritenin de zayıflamasına neden oldu. Fakat kadın iş gücü, erkek iş gücünden daha az para kazanıyor, daha fazla mesaiye tabii tutuluyordu. Aynı zamanda kadınların çocukları ve mülkleri hakkında da söz söyleme hakkı yoktu; tüm haklar varsa kadının kocasının yoksa da babanın ya da ailedeki diğer erkeğin üzerineydi. Kadının erkeğe tabi olması neredeyse tüm ülkelerde vardı ve derecesi azalmamakla birlikte çoğalarak sürmekteydi. Fransız İhtilalinin başlangıçta ne getireceği belli olmayan etkileri gün geçtikçe yerini net sonuçlara bırakmaya ve toplum kapitalizm temelinde yükselmeye başladı. 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık ve Amerika’da haklarının peşinde olan kadınlar *Süfraj* hareketi

başlatmıştır. Kadınların uzun mesai saatleri boyunca çalışması, çocukları üzerinde hak iddia edememeleri, kendi mülk ve paraları hakkında söz sahibi olamayışları ve uzun saatler boyunca çalışmalarına rağmen verilen düşük ücret kadınların mücadelesi için somut örneklerken oy kullanma hakkının da kadınlara verilmemesi Süfrajetlerin yola çıkmasının başlangıç noktası olmuştur. Sufraget kelime anlamı olarak da oy hakkına tekabül etmektedir. “En çok bilineni 1903’te Pankhurst ailesinin altı kadını tarafından Kadınların Sosyal ve Politik Birliği olmak üzere pek çok başka birlik kuruldu ve kadınlar oy hakları için seslerini yükselttiler.” (Walters, 2005, s. 83). Sadece kısa bir süreçle sınırlı kalmayan Süfrajete hareketi sonucunda kadınlar istedikleri oy hakkını elde ettiler.²

Liberal feminizmin çerçevesini oluşturan düşünceleri şu şekilde ifade edebiliriz:

Tüm insanların belirli temel özelliklere -akıl yetenekleri ahlaki faillik ve kendini gerçekleştirme-sahip olduğu, bu yeteneklerin kullanılması, evrensel hakların resmi olarak tanınmasıyla sağlanabilir, erkekler ve kadınlar arasında cinsiyet tarafından belirlenen eşitsizlikler, doğada hiçbir temeli olmayan toplumsal inşalardır, eşitliği amaçlayan toplumsal değişim,akla dayalı bir kamuya ve devletin kullanılmasına örgütlü bir başvuru yoluyla üretilebilir. (Lengermann & Niebrugge, 2014, s. 458).

Yukarıdaki alıntıda özetle verilen ve bahsi geçen tüm kadınların ortak amacı kendiliklerini devam ettirmek ve kendiliklerine sahip çıkmaktır. İlk dönem feministlerin bulunduğu ortak nokta doğal haklar konusuydu. Zaten hiçbir müdahaleye gerek duymaksızın kendilerinde doğuştan bulunan tüm haklar otorite, toplum, iktidar ya da aileleri tarafından yani çoğunlukla erkekler tarafından manipüle edilmekteydi. Bu manipülasyonu durdurabilmek ve sonraki dönemlerde kadınlara bunların doğal olarak tanınmasını sağlayabilmek amacıyla görüşlerini dile getirmişlerdir. “Birinci dalga feminizmde en önemli sonuç, ataerkil toplumsal yapısına karşı direnmek cinsel devrim olarak adlandırılan hareketin toplumsal statü, rol ve zihinsel yapı alanlarını etkide bulunacak, değişimi meydana getirecek anlayışların temelini atmak ve reaksiyonel bir yapıya bürünmesini sağlamaktır.”(Millett, 2000, s. 63). Doğal olanın peşinde olan birinci dalga feministler, kendilerinden sonra gelen feminist kuram ve düşüncelerin hem

² Süfrajete hareketine ilişkin detaylı bilgi almak ve dönem koşullarını tam olarak görebilmek amacıyla tarihsel bir yapım olan Suffragette filmi bu noktada öneri olarak okuyucuya sunulmuştur.

yolunu açmış hem de zaten kadınların sahip olunması gereken haklarının peşinden gitmişlerdir.

1.3. İkinci Cins - İkinci Dalga Feminizm

Kadınlar kendilerine verilmeyen ve onların özgürlüklerini kısıtlayan birçok hakkı kendi mücadeleleri sonucunda kazandılar. Fakat gördüler ki eşitsizliğe dair olan şey salt kadın haklarından geçmiyor. Seçme hakkı kazanmalarına rağmen daha az seçilen kategorisinde kalıyorlar, mesai saatleri normal düzeyde olmasına rağmen yine hak ettikleri paranın daha azını alıyorlar ya da işlerinde ve üretim aşamasında çok iyi olmalarına rağmen onlar için belirlenen yüksekliği asla geçemiyorlar. Tüm bu yaşananlar şeyler kadınları ortak bir noktaya götürdü; demek ki sorun yalnızca hakları değildi. Bu bağlamda hem haklarına sahip çıkıp hem de kendi kadın olma durumlarını devam ettirebilmek için bakış açılarını değiştirdiler. İkinci dalga feminizm olarak adlandırdığımız süreç aslında kadınların konumlarının altında yatan psikolojik, sosyolojik ve tarihsel süreçleri incelemelerine dairdir.

Feminizmin ikinci dalgası incelendiğinde en çok dikkat çeken ismin Simone de Beauvoir olduğu görülmektedir. Beauvoir kendisinden önceki feministlerin aksine cinsiyet kavramına tarihsel ve felsefi olarak yaklaşır, kadın kavramının içsel, toplumsal, antropolojik, tarihsel, felsefi ve sosyolojik dinamiklerine odaklanır. Beauvoir’i Beauvoir yapan tezi ise hangi toplumda olursa olsun kadının ötekileştirilmiş ve erkeğe göre konumlanan *ikinci cins* olduğudur. İkinci cins kavramı saf bir ötekileştirmenin ürünüdür ve kadınlık durumuna atıf yapar. Beauvoir’de temel olan nokta ikiliklerdir ve kuramsal çerçevesini ikilikler üzerine kurar: aşkınlık-içkinlik durumu, mutlak-başka, köle-efendi, özne-öteki, abjekt(iğrenme)- yüceltme. Tüm bu kavramlar onun feminist düşüncesini anlamak için yol haritası olarak kullanılacaktır. Kadınlara atfedilen ve kadın olma durumuyla anılan bazı kavramlar vardır, bu kavramlar içinde bulunduğu toplum nezdinde kadını kadın yapan özelliklerdir. Simone’nin yaşadığı dönem düşünüldüğünde bu kavramların görece aşağıda niteliklere sahip olduğu görülür. Felsefi bir kavram olan içkinlikle kadın olmanın özdeşleştirildiği görülmektedir. Kelime anlam itibariyle bile insana bir şeyin içinde ve ona tabi olma hissini vermektedir. İçkin olmak aynı zamanda edilgen pozisyonda olmak demektir. Bu durum gündelik hayatta belli bir kadın kişiliği oluşturur ki, Beauvoir ondan eleştirel bir biçimde söz eder. Zeynep Direk bunu kadının

aleyhine sarf edilen kadında doğruluk ve titizlik kavramının olmadığını kadın ahlak nedir bilmez gibi sözlerde doğru bir yan olduğunu fakat bunun kadının doğasından değil içinde bulunduğu ikinci cinsiyet olma durumundan kaynaklandığını söyleyerek Beauvoir'den aktarır. (Direk, 2009, s. 12). Elbette ki tüm bunların karşısında aşkınlık kavramıyla tanımlanan erkek bulunmaktadır. Erkeğin kapsayıcı ve her şeyin üstünde olan bir konumu vardır. Aşkın olan tüm anlamlarıyla içkini içinde bulundurur ve içkinin anlamları kendisi belirler ve bu anlamları kendi bakış açısıyla besler. Aşkınlık ve içkinlik doğa ve kültür ayrımını akıllara getirmektedir. Doğa hep veren konumda olmasına rağmen durduğu zaman hayatın durmasını da beraberinde getirir; kültür ise daha tekdüze ve kurallarla hareket eden bir sürece tabidir. Simone'deki bu temel ayrımı felsefi derinliğinden kurtardığımızda salt olarak doğa ve kültür kavramları bizi selamlamaktadır. Beauvoir kadının içkin olma halinden kurtulması gerektiğini söyler. Peki kadın içkin olmaktan nasıl kurtulacak? Kadın erkeğin alanında kendisini göstererek içkin olma durumundan kurtulabilir. Erkeğin alanında mücadele ederek, erkeğe kendisini göstererek mutlak başkalığını aşar. Bu noktada akıllara şöyle bir soru gelmektedir, peki böyle yapınca kadının mutlak başkalığı aşınmaya uğramaz mı? Simone benim bu soruma şöyle cevap vermektedir. Erkek cinsiyeti erkek olan bir varlıktır. “Kadın da aynı biçimde cinselliğini kabul etmiş bir insan varlık olduğu an erkeğe eşit, eksiksiz bir birey olabilir.” (Aktaran Direk, 2009, s. 31). Kendini kabul etmek ve kanıtlamak erkeğin alanına girip kadın olarak görülmenin bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ebedi kadın miti* olarak tanımlanan şey de aslında kadınlığı içkinliğe zorunlu tutmak için tarih tarafından kurgulanmış bir olgudur. Bu olgu görünürde kadını yücelttiği düşünülen bir kavramsal olarak karşımıza çıkar ancak içerik tamamıyla erkekler tarafından kurgulanmıştır. Ebedi kadın mitinin de tarihe karışması kadının kendisini ikinci cinsten kurtarmasıyla mümkün olacaktır.

Beauvoir kadınlık durumunu öteki ya da başka olma kavramıyla açıklamaktadır. Bu kavramı da erkeklik üzerinden kurgular. Kadın, erkek için cinsiyettir mutlak olarak da öyledir. Kadın kendini erkeğe göre belirler ve farklılaştırır, erkek kadına göre değil; kadın özsel olan karşısında özsel olmayandır. “Erkek öznedir mutlak olandır, kadın başkadır. Başka kategorisi bilincin kendisi kadar kökenseldir.” (Beauvoir, 2009, s. 26). Kadın tarihin her alanında anaerkil dönemde de ataerkil dönemde de öteki olarak kabul edilmiştir. Anaerkil dönemde gücü ve yüceliği itibariyle öteki olurken, ataerkiye geçiş

sürecinde de erkeğin ötekisi olarak karşımıza çıkar. Anaerkil dönemin koşul ve düşünce şartları göze alındığında doğurma eylemi yeterince doğaüstü ve bir nebze de olsa korkunçtur. Bu korkunçluk bir noktada *abjeksiyonu* yani iğrenmeyi beraberinde getirir. Kadının doğurganlığı üzerinden kendisine bir anlamda hem cadı hem de şifacı gözüyle bakılmıştır. Erkek söz konusu durumlar içerisinde çaresiz, güçsüz ve büyülenmiş bir şekilde edilgen olarak karşımıza çıkar. Karşısında hem sahip olmak istediği bir güç olarak kadın bulunmakta hem de bu sefer kadına içkin olmak onu zorlamaktadır. Anaerkil dönemlerde kadın bu büyüleyici özelliği nezdinde öteki olarak anılır. Ataerkil dönemde de erkeklerin özellikleri yüzünden öteki olarak kalır ve hep erkeğe göre şekillenir. Erkek akılsa kadın duygudur, erkek güçse kadın nahifliktir, erkek efendiyse kadın köledir, erkek iktidarsa kadın bu iktidara maruz kalandır. Dolayısıyla tüm bunlar kadını en başından beri *mutlak öteki* olarak konumlandırır. Erkeğin zıddı, erkeğin diğeri değil, kadın sahip olduklarıyla daima öteki olagelmıştır.

Simone de Beauvoir'i feminist düşünce içinde tartışmasız bir konuma erdiren şey ikinci cins olarak tanımladığı şeyin tarihsel ve sosyolojik bir argüman olduğunu söylemesidir. Kadın doğulmaz, kadın olunur diyerek süreç içerisinde cinsiyetlenen pratiklere göndermeler yapar. “Beauvoir'in asıl stratejisi, eril ve dişil cinsiyetlerin biyolojik bir biçimde açıklanmasını bir kenara bırakarak erilliğin ve dişilliğin toplumsal statülerini neyin ve nasıl kurduğu sorusunu sormaktır.” (Direk, 2018, s. 48). Beauvoir zamanında toplumsal cinsiyet terimi revaçta olmasa da onun bahsettiği, anlattığı şey toplumsallaşma süreci içinde cinsiyetlerin oluştuğudur.

Beauvoir'in felsefe temelli cinsiyetlere yaklaşması beraberinde dil konusuna dair soruları da akıllara getirmiştir. Hegel'den alınan ve onun bakış açısından nüveleri bulunduran cinsiyet algısı sadece dilde gerçekleşen bir sürece dair olabilir miydi? Luce Irigaray, Julia Kristeva ve Monique Wittig'inde aralarında bulunduğu feministler cinsiyet algısına dilsel ve ontolojik bir problem olarak yaklaşmışlardır. Ona göre cinsiyetlerin birbirlerinden farklı olmasının temelinde cinsiyetlere yüklenen anlamlar bulunmaktadır. Irigaray feminist düşüncesinde farklı bir yöntem belirleyerek aslında kadınların kaleyi içten fethedip dönüşümü bu şekilde başlatabileceklerini öne sürer. *Taklitçi* ve *ayna olarak kadın* eril sistemin içerisine dahil olur ve bir yansıتما mekanizması dahilinde kendiliğinden vazgeçerek erkek egemen sistemi sürekli taklit eder, ona maruz kalır, normları sürdürür, kendisini görünmez yaparak davranışlarını

devam ettirir. İki cinsiyetli toplum tahayyülünden çok erkek egemen sisteme tamamıyla entegre olarak erkekmiş gibi davranır. Aslında bunu yapmasının sebebi görünmezlik sağlayarak, alttan ve fark edilmez bir şekilde dahil olduğu eril sistemi dönüştürmek istemesidir. “Böylelikle taklitte oynamak bir kadın için istismar edildiği yeri, o yere indirgemesine yol vermeden, söylem yoluyla almayı geri denemektir.” (Postl, 2009, s. 148). Irigaray’a göre ataerkil sistemin dönüşümü ancak bu yolla mümkün olacaktır. Bunun mümkün olma yolunun dilsel çözümler ve hatta yaratıcı yıkım olarak adlandırabileceğimiz bir sistemle olacağına değinmektedir. Irigaray’ın düşünsel tarihi açısından da değerlendirildiğinde bahsi geçen yöntemi kendi metinlerinde de uyguladığı görülmektedir. Platon’un ünlü mağara metaforunu böylesi bir çözümlemeye tabi tutarak metafordaki ikiliklere dikkat çeker. “Mağaranın kadın daha derinde de rahim olduğu çıkarımında bulunur.” (Postl, 2009, ss. 152-153). İnsan mağarada yansımaların gerçekliğiyle ilgilenirken, mağaradan çıkmaya cesaret ettiği noktada bile mağara gerçekliğini korumaya devam edecektir. Irigaray düşüncesiyle değerlendirecek olursak taklit edilen gerçeklik yani kadınların mış gibi yapmaya devam etmesi mağaradaki gölgeler olarak düşünülürken, gerçek değişmez bir şekilde mağaranın kendisindedir. Ataerkil düşünce her ne kadar kendisini gerçekmiş gibi lanse etse de asıl gerçek olan ve Irigaray’ın dönülmesini düşündüğü nokta kadınların da en az erkekler kadar merkezi bir konumda bulunduğu söylemsel bir cinsiyetler bütünü inşa edebilmek ve bunu değiştirmektir. Cinsiyet tarihi gölgelerin gerçekliğini tartışırıp sürekli gölgeler üzerinden düşünce sistemleri inşa ederken hakikat olan mağaranın kendisidir ve o hakikat değişmez bir şekilde oradılığıyla var olmaya devam etmektedir. Özellikle söylemler üzerine odaklanan ve bunları psikolojik yaklaşımlarla değerlendiren Irigaray’ın temel problemi şeylere yüklenen anlamlardır. Anlamlar değiştikçe sistemler de değişime uğrayacaktır.

İkinci Dalga Feministler kadın olmak üzerine odaklanmışlardır. Kadının erkek karşısındaki konumu, kadının gerçek hayattaki konumu, kadının ailedeki ve toplumdaki konumları ve kendilerini gerçekleştirme şekilleri ikinci dalga feministler için tartışma konusu olmuştur. Özellikle Beauvoir, kadını ikinci cins olarak değerlendirmiş, daha doğrusu toplumda ikinci cins şeklinde konumlanan kadını belirli açılımlara uğratmıştır. Toplumsal olarak yeri belli olan kadını, kabul gören normlarının dışına çıkarmanın yollarını yine kadınlara göstermiştir. Birinci dalga feminizmde yaşanan ve toplumsal ve

bireysel haklara karşı verilen savaş erkeklere ve iktidara dairken, ikinci dalga feministler anlama odaklanarak bunu değiştirmesi ve dönüştürmesi gereken mekanizmayı kadın olarak görüp özellikle kadınlara değişimin kökten olabilmesi için yöntemler sunmuşlardır. “Erkekler ve kadınlar arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlar için güç kaynağı olacak yanlar bulup çıkarmaya çalışıyorlardı.” (Kılıç vd., 1998, s. 359). Kadının doğası gereği farklı olma haline bir kabul getirme amacıyla olmak ikinci dalga feministlerin misyonuydu diyebiliriz. Erkeğin karşıtı veya zıttı olarak görülen bu zıtlıktan dolayı doğasının böyle olduğu sonucuna varılan kadını ayrı bir kategori olarak benimsemek şarttı.

1.4. Üçüncü Dalga Feminizm

Üçüncü dalga feministler, ikinci dalga feministlerin fikirlerinden beslenerek ve ancak onlara karşı bir tutum geliştirerek düşüncelerini ifade etmişlerdir. Üçüncü dalga feministler ikinci dalga feministlerin elit, beyaz kadın güzellemesinin dışına çıkarak renkli, siyahi ve lezbiyenler kadınların haklarını savunmuşlardır. Bu noktada siyahi feminizmin daha doğrusu ırk konusunun neden önemli olduğunu açıklamakta fayda vardır. Savunulan kadın hakları çoğunlukla beyaz kadınların sahip olduğu haklara ilişkindi. Siyah ve özellikle köle olan kadınlara dair herhangi bir hak arayışında bulunmak feministlerin en önemli odak noktalarından biri değildi. Beyaz kadının hakları temel olarak görülüyor ve öncelik onlara veriliyordu. Beyaz olmak, ırksal anlamda üstün olmak olarak kabul ediliyordu. Nasıl ki toplumsal olarak erkek kadın ikiliğinde erkek önde kabul ediliyorsa ırklar söz konusu olduğunda beyazlarında üstünlüğü bulunmaktaydı. Wiesner- Hanks bunu şu şekilde açıklamıştır: Sömürge döneminde ırk kavramının temelinde kan kavramının bulunduğu düşünülmektedir. Asil kan olarak beyazların kanı dolayısıyla beyazların ırkı kabul edilmektedir. Kanın yani soyun temelde de ırkın karışmaması için beyazlarla siyah insanların resmi evlilikleri çok kabul görmemekte ve halk tarafından desteklenmemektedir.(Wiesner-Hanks, 2020, ss. 63-69). Sömürge döneminden günümüze ırka yaklaşım konusunda kökten değişimler yaşandığını söylemek mümkün değildir. Siyahiler hala toplumda azınlık olarak karşımıza çıkarlar. Bir de buna kadın olmak eklenince haklar ve özgürlükler için mücadelenin sekteye uğradığı görülmektedir. Üçüncü dalga feministler bir anlamda feminizmdeki beyaz ve elit kadın tekelini kırmak için feminizme farklı bir soluk

getirirler. Kendisi de bir siyahi olan Patricia Hill Collins *Siyah Feminist Düşünce* kitabıyla bu fikri gündem haline getirmiştir.

Siyah Feminist Düşünce toplum kuramını, spesifik bir grup olan siyah kadınların anlayışları olarak sunar; Collins bu amaçla bazıları bilinen, diğerleri belirsiz çok çeşitli seslerden yararlanır. Collins'in ortaya koyduğu ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıfın söz konusu baskıya karşı tarihsel mücadelesi arakesitler tarafından gruba uygulanan baskı hakkında grubun anlayışını ifade eden topluluk tabanlı bir toplum kuramıdır. (Lengermann & Niebrugge, 2014, s. 473)

Siyah feminist bakış açısının yanı sıra, o zamana kadar feminizmle anılmayan düşünce sistemleri de bu dönemde incelenmeye başlamıştır. Lezbiyen kadınlar da feminizm mücadelesine dahil edilerek hem araştırmanın nesnesi hem de öznesi olarak yer almışlardır. Üçüncü dalga feministler toplumsal cinsiyet düzenine makro alanlardan bakıp mikro alanlardaki düzenlemelere odaklanarak temelden değişimi amaçlamışlardır. Örneğin ırk, etnisite, cinsellik, kapitalizm gibi konulara daha içeriden bir bakış açısıyla yaklaşarak kadın deneyimi odaklı çözümler getirmeye çalışmışlardır.

Feminizmi ve ortaya çıkış dönemini düşündüğümüzde büyük değişimlerin içinden doğduğunu görüyoruz. Birinci dalga feminizmin 1830'larda doğal haklar ve eşitlik diyerek meydana geldiği sıralarda insanlarda da birey olma bilincinin yeni yeni değer kazandığını görüyoruz. Liberal olarak adlandırabileceğimiz birinci dalga feministler birey ya da insan olarak sadece erkeklerin kabul ediliyor olmasına karşı çıkmış kadınların da erkeklerle aynı derecede hak sahibi olması gerektiğini savunmuşlardır. Hem bireysel haklar anlamında doyuma ulaşan hem de hedeflediği noktaya gelen feminizmin ardından 1930lu yıllarda ikinci dalga olarak adlandırılan ve kadın olmanın özüne daha doğrusu ontolojisine yönelen bir akım ortaya çıkmıştır. Erkeğin tam karşı kutbunda yer alan bir kadın fikri yerine kadının da kendisine ait bir kategori ve değer olduğu fikrinden yola çıkan feministler topluma kadınlığı bir cinsiyet olarak kabul ettirme amacı gütmüşlerdir. Kadın kategorisi fikrinin daha çok gündemde kalmasıyla toplumsal cinsiyet fikri de iyiden iyiye berraklık kazanarak, toplumsal cinsiyet araştırmaları için kilit değerde olmaya başlamıştır. İkinci dalga feminizmin hem karşısında yer alıp hem de ondan beslenen üçüncü dalga feministler 1990 sonrasında

ortaya çıkmış ve bu sefer onlar öncesinden kabul edilen kadın değerlerine eklemeler yaparak kadınlığın başka türlerinin de önemli olduğunu altını çizmişlerdir. Daha önceden araştırma konusu dahi olarak görülmemiş siyahi kadınlar, lezbiyen kadınlar artık feminizmin bir parçası haline gelmiş ve üçüncü dalga feministler makrodan mikroya kadar toplumsala dair her alanda feminizme dair yeni bakış açıları meydana getirmişlerdir. Feminist bakış açıları bu şekilde bölünmüş olsalar da hepsinin ortak noktası aynıdır: Ataerkil düzene ve erkek egemenliğine karşı durma. Feministler kadına dair bakış açısının kökeninde çoğunlukla ataerkiyi görmüşlerdir. Ataerkil olan şey erkeğe içkin ve kadını dışında bulunduran hatta bazen göz ardı eden bir düzene sahip olduğu için düzeltilmesi gereken problemlerin tamamının burada olduğuna dair yaygın bir inanç bulunmaktadır. Erkek egemenliğini yıkmak ve bu iktidarın nüvelerini toplumdan silmek feministler için en temel amaçlardan biri olmuştur.

Feminist düşünce dönemsel olarak böyle ayrımlara tabi tutulsa da kendi içinde birçok farklı fraksiyona bölünmektedir. Örneğin Feminist Teori kitabında Donovan feminizmleri şu şekillerde incelemiştir. Aydınlanmacı liberal feminizm, kültürel feminizm, marksist feminizm, Freudyen feminizm, varoluşçu feminizm, radikal feminizm ve 20.yüzyıldaki kültürel feminizm gibi alt başlıklara ayırarak incelemiştir. Bazı diğer araştırmacılar dalgalar halinde feminizme bakmışlardır. Aşağıdaki tabloda yer aldığı gibi Lengermann ve Niebrugge kuramsal çeşitlilikleri üzerine feminizm ayrımına gitmişlerdir. Feminizm üzerine çalışanlar bu ayrımı kendi çalışma alanlarına göre değerlendirip pragmatik çerçeveler doğrultusunda ayrımlara gitmişlerdir. Bizim için de şu aşamada önemli olan feminizmin nasıl değişip dönüşüme uğradığını ve temelde derdinin ne olduğunu anlatabilmektir. Daha önce de bahsedildiği gibi toplumsal cinsiyet ve erkeklik konusunu anlatabilmenin yolu feminizmi anlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda dalgalar halinde feminist kuramların incelenmesiyle kadına bakış açısının dolayısıyla da toplumsal cinsiyete ve erkeğe bakış açısının ne olduğunu görebilmek amaçlanmıştır.

Tablo 1.1: Feminist Kuram Çeşitlerine Genel Bir Bakış (Lengermann ve Niebrugge, 2014, s. 451).

Feminist Kuramın Temel Çeşitleri Kadınlardan Ne haber? Betimleyici Sorusuna Cevaplar	Kuramlar İçindeki Farklar Kadınların Durumu Niçin Böyledir? Sorusuna Açıklayıcı Cevaplar
Toplumsal Cinsiyet Farklılıkları Kadınların çoğu durumdaki konumları ve deneyimleri aynı durumdaki erkeklerden farklıdır.	Kültürel Feminizm Cinsel Farklılık Kuramları Kuramsal Etkileşimsel
Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Kadınların çoğu durumdaki konumları erkeklerin çoğu durumdaki konumlarından sadece farklı değildir aynı zamanda onların konumlarından daha az ayrıcalıklıdır veya onlarla eşit değildir.	Liberal Feminizm
Toplumsal Cinsiyet Baskısı Kadınlar baskı altındadır, kadınlar erkeklerden sadece farklı değildir aynı zamanda eşitsiz bir durumda yer almaktadırlar, erkekler tarafından fiilen kısıtlanırlar,alt konuma itilirler,biçimlendirilirler, kullanılırlar ve suistimal edilirler.	Psikanalitik Feminizm Radikal Feminizm
Yapısal Baskı Kadınların farklılık eşitsizlik ve baskı deneyimleri kapitalizm, ataerkillik ve ırkçılık içindeki toplumsal konumları açısından farklılık gösterir.	Sosyalist Feminizm Kesitlerarasılık kuramı
Toplumsal Cinsiyeti Sorgulamak Kadınlar kategorisinden gerçekte ne anlaşılmalıdır? Bu kategori nasıl üretilir ve sürdürülür?	Postmodern Feminizm

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. Toplumsal Cinsiyet Nedir?

Cinsiyetin kadın ve erkek olarak ikiye ayrılması ve bilime dair anlatıların bu biyolojik ayırmadan türetilmesi bir süre sonra yetersiz gelmeye başlamıştır. Kadın olmanın ya da erkek olmanın gerekleri yalnızca bedensel bir varoluş olarak açıklanınca eksik pek çok noktanın olduğu görülmüştür. Bu durumun spesifik örneklerinden biri olarak aileyi özellikle ekonomik olarak geçindirme işinin erkeğe ait olmasını gösterebiliriz ve ancak bu durumun yalnızca bedensel temelde bir açıklaması olamazdı. Aynı ailede eğer kadın da çalışıyorsa ve eşinden fazla maaş alıyorsa, kadının ekonomik özgürlüğü evi geçindirme inisiyatifi alabilmesi için yeterli olmuyordu. Yine aynı kadın iş hayatında mükemmel bir kariyere sahipken, kadının patronları tarafından daha fazla terfi almasına ya da yükselmesine izin verilmiyordu. İşyerinde bahsi geçen kadınla aynı konumda olan erkek daha hızlı yükselip söz sahibi olabilirken, kadının bir noktada durması gerekiyordu ya da durduruluyordu ve bunların hiçbirinin bedensel cinsiyetle açıklaması olamazdı. Yaygın kanı erkeklerin dışarıda ağlamasına karşı çıkarken, kadınların ağlaması dünyanın en doğal tepkimesiydi. Peki ağlamak, biyolojik olarak herkesin sahip olduğu gözyaşı bezlerinden kaynaklanan bir durum değil miydi? Gözyaşı bezinin daha önceden belirlenmiş cinsiyetinin bulunması mümkün müydü? Dünyaya erkek olarak gelmiş bebeklere mavi giysiler ya da arabalar hazırlanması veya kız bebeklere pespembe bir dünya kurgulanmış olması rengin, arabaların ya da bebeklerin biyolojik olarak cinsiyetli olduklarının göstergesi olarak değerlendirilemezdi. İnsanların toplumsallaşma sürecinde karşılaştıkları ve bu toplumsallaşma sürecinde yoğurularak biçimlendirildikleri başka bir cinsiyet formu kabulüne ihtiyaç vardı: Toplumsal cinsiyet. Bu deneyim biçimlerinde biyolojik cinsiyetin yetersiz kaldığı noktada toplumsal cinsiyet kavramı tarih sahnesine çıkar ve bu tarihten sonra tüm açıklamalar ve

yorumlamalar toplumsal cinsiyet kavramıyla yapılmaya başlanır. Toplumsal cinsiyet kavramını etraflı bir şekilde anlatmadan önce kavram karmaşasına sebebiyet vermemek için toplumsal cinsiyet kavramıyla birlikte ya da bu kavramı ikame etmesi için kullanılan kavramları açıklamakta fayda vardır. Cinsiyet kavramı canlının/insanın doğuştan sahip olduğu biyolojik özellikleri ifade eder; dişi/erkek, kız/erkek ayrımları cinsiyetle ilgilidir. Cinsiyet kimliği, kimliğin dahil olduğu bir süreç olduğu için önce kimliğin ne olduğunu söylemek gerekir. Kimlik kişinin kendisini nasıl tanımladığı ile ilgilidir, ait olduğu toplum,din,topluluk,eyleme pratikleri kişinin kimliğinin göstergelerindendir. Dolayısıyla cinsiyet kimliği de kişinin kendisini erkek ya da kadın olarak tanımlamasına gönderme yapar, toplumsallaşma ve kişinin kendini bilme sürecinde birey tarafından belirlenen özelliğe sahiptir. Cinsel kimlik de yine kişinin biyolojik ve toplumsal cinsiyeti dışında kendisi tarafından belirlenen üreme pratikleriyle, cinsel yönelimiyle ilgilidir. Bu kavramların yanı sıra kadın/erkek ve kadınlık/erkeklik de birbirlerinden farklıdır. Kadın veya erkek olmak bireyin biyolojik özellikleriyken, kadınlık ve erkeklik toplumsal olana dairdir. Türkçede bunlar birbirinden çok farklı anlamlara gelmesine rağmen birbirleri yerine kullanılan kavramlardır, kavramların anlamları çok farklı alanlarla ilgiliyken, tek bir alana dairmiş gibi düşünmek yanlıştır. Toplumsal cinsiyet kavramının sosyolojide yaygın kullanılmaya başlanması görece yeni olarak değerlendirilirken Lengermann ve Niebrugge bu konunun çok eski çağlara dayandığına dair şunları söylemişlerdir.

Toplumsal cinsiyet kelimesinin kökleri cinsiyet ile değiştirilebilir bir şekilde ancak özellikle sözsel tartışma biçiminde (bir ismin eril olarak mı yoksa dişil olarak mı anlaşıldığı) kullandığı ondördüncü yüzyıl gibi erken bir zamanda bulunur. Toplumsal cinsiyet 1900lerin ilk döneminde sosyoloji makaleleri içinde cinsiyet ile değiştirilebilir bir anlamda ara sıra kullanılır. Biyolojik olarak belirlenmiş nitelikler ile toplumsal olarak öğrenilen davranışlar arasındaki ayrımın ilk sosyolojik kuramsallaştırılmasını, Charlotte Perkins Gilman 1898’de kendisinin Kadınlar ve Ekonomi Bilimi içinde yaptı ve Gilman bu eserde, aşırı cinsiyet ayrımı kavramını bugün toplumsal cinsiyet dediğimiz şeyi işaret etmek için geliştirdi. (Lengermann & Niebrugge, 2004, s. 444).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kişinin sahip olduğu fiziksel ve hormonal özelliklerinin dışında içinde yetiştiği sosyalleşme alanıyla birlikte inşa edilen bir olgudur. Sadece cinsel olarak kadın ve erkek türünün varlığı kabul edilmesine rağmen, toplumsal cinsiyet kavramı 1972 yılında Ann Oakley tarafından sosyolojiye dâhil edilmiştir. “Bu terimi sosyolojiye sokan Ann Oakley’e göre cinsiyet (sex) biyolojik erkek kadın farklılığını anlatırken, toplumsal cinsiyet (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır.” (Marshall, 2009, s. 98). Sex ile gender ayrımı cinsiyet çalışmaları için en önemli nokta olmuştur. Cinsiyet konusundaki araştırmalar kendiliğinden oluşan bir durum üzerinden değil artık toplumsalın dayattığı kalıplar üzerinden şekillenerek yorumlanmaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyet, kişinin içinde bulunduğu kültürle ve kişinin toplumsallaştığı alanla birlikte birçok farklı görünüm kazanmaktadır. Kişinin kendini tanıma sürecinde erkek ya da dişi olduğunu biyolojik olarak kendisi fark edip anlayabilirken, toplumsal olarak belirlenmiş cinsiyet kalıpları ona ilk olarak yakın çevresi tarafından verilir ve bu süreçle birlikte cinsiyetinden çok kişiye yüklenen davranış normlarıyla toplumsal olarak cinsiyetini kazanır. “*Amor Fati* mukadder aşk, toplumsal özde yoğunlaşmış ve kadere dönüşmüş bir kimliği gerçekleştirmeye yönelik bedensel eğilim “(Bourdieu, 2004, s. 68) toplumsal cinsiyet kavramının özünü vermektedir. Toplumsal cinsiyeti *amor fati* durumu olarak tanımlamak önemlidir çünkü kişinin içinde bulunduğu toplum, topluluk, zaman, din, aile, toplumsallaşma süreci dolayısıyla zamanın ruhu toplumsal cinsiyet rollerini değiştirip dönüştürme yeteneğine sahiptir. Toplumsal cinsiyet pratikleri tamamıyla kültürel ve zamana bağlı değişkenleri içerir. Türkiye özelinde düşünüldüğünde kültürel farklılıkların ayrı olduğu yerdeki kadınlık ve erkeklik rollerinin birbirinden farklı olduğu gözlemlenecektir. Örneğin Kayseri’deki erkeklik ve kadınlık pratikleri ile İstanbul’daki pratikler birbirinden farklıdır. Dolayısıyla bireyin doğduğu yer, toplumsallaştığı alan ve süreç mukadder şekilde toplumsal cinsiyetini değiştirir ve dönüştürür. Fakat tüm bunların karşısında temelde değişmeyen roller de bulunmaktadır ki onlar ataerkiye dayalı değişmeyen pratiklerdir. Aşağıdaki tabloda da kabul gören kadınlık ve erkeklik kalıp yargıları bulunmaktadır. (Badinter, 1992, s. 128).

Tablo 2.1: Erkeklik ve Kadınlığa Dair Kalıp Yargılar

Erkeklik Kalıp Yargıları	Kadınlık Kalıp Yargıları
Duygusal Tutarlılık Kararlı,tutarlı,emin	Kaprisli,isterik,sakin,duyarlı,korkak, heyecanlı,çocukça, hoşça
Disiplinli,düzenli,örgütlü,katı, örgütlenmeden yana,sessiz açık.	Denetim Mekanizmaları Çenesi düşük,tutarsız,yapmacık,gizli, şaşkın, kurnaz.
Yurtsever,risk alabilen,bağımsız	Özerklik, Bağımlılık Başkasına güvenen, hoşla gitme meraklısı, koket,boyun eğen.
Güç ve ün gereksinimi olan, hırslı,emir verme- ye egemenlik kurmaya yatkın, kendinden emin, saygınlık meraklısı,fırsatçı.	Egemen Olma, Kendini Kanıtlama Zayıf
Mücadeleci,sinik,kavgadan hoşlanan	Saldırganlık Kurnaz
Bencil, maddeci	Sahiplenme Meraklı
Yaratıcı,bilinçli,nesnel,kuramsal, Bilimler ve matematiğe eğilimli, şüpheli,akılcı	Düşünme Yeteneği Sezgisel
Müstehcen.	Sevgi Yönelimi, Cinsellik Okşayıcı,merhametli, edepli.

Yukarıda bahsi geçen kalıp yargıları, günümüz dünyasında değerlendirirken çoğunluğunun çok ciddi önyargıları ve geleneksele dayalı yorumları barındırdığını söylemek mümkünken kelimelerin Türkçe anlamlarının karşılıklarının günümüzde de herhangi bir değişikliğe uğramadığı gerçeği ile yüz yüze geliyoruz. Kadınlık terimi kadın olma durumu, cins olarak kadının özelliği ve kadının kadın olmak için gerekli erdem ve nitelikleri taşıması durumu olarak açıklanmıştır. “Erkekliğin ise erkek olma durumu, erkek olanın niteliği, bir erkeğin fizyolojik görevini, cinsel işlevini yerine getirme gücü olarak açıklandığı görülmektedir.” (“erkeklik” 2019). Kadınlık ya da erkeklik halinin temelde cinsel pratiklere göre ayrıldığını ve değerlendirildiğini görmek

ve bunların toplumsalın genel kanısıymış gibi karşımıza çıkması ve dikte edilmesi toplumsal cinsiyet alanını kendi perspektifinden uzaklaştırmaktadır.

2.2. Toplumsal Cinsiyete Dair Kuramsal Çerçeveseler

Toplumsal cinsiyetin kazanım süreçleriyle ilgili farklı kuramlar, farklı açıklamaları ve bakış açılarını bizlere sunmaktadır. “Psikanalitik kuramda Freud toplumsal cinsiyetlendirmenin üç ana dönemde gerçekleştiğini söyler, çocukların cinsiyetlerinin farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve ödipal dönem.” (Akt. Dökmen, 2010, s. 43). Freud’a göre çocuklar ilk doğduklarında erkek ya da kadın olduklarının farkında değildirler ve davranışları bu yönde şekillenir. Bu dönem içerisindeki çocuklar annelerinin kendisinden başka bir birey olduğunu düşünmedikleri için annelerini de kendilerinden bir parça olarak kabul ederler ve annelerini kendileri gibi görüp öyle değerlendirirler ve annelerine göre bir cinsiyetlenme algısı yavaş yavaş başlar. 18-24 ay sonrasında ise ki bu fallik dönemin ilk zamanlarıdır çocuk birtakım farklılıklar olduğunu sezmeye başlar. Freud’a göre kız çocukları ve erkek çocukları için tek cinsiyet erkek olmaktır ve erkek cinsel organına göre kendilerini şekillendirirler. Kız çocukları bir penise sahip olmadıkları için kendilerini eksik ya da yarım hissederler, annelerine karşı negatif duygular geliştirip babalarına karşı pozitif yargılarla yaklaşırlar. Dikmen’e göre bu durum kızların heteroseksüel anlamda kadınsılık yoluna girmelerinin başlangıcıdır. (2010, s. 44). Sonrasında ise asıl cinsiyetlendirilmenin olduğu ödipal dönem gelir. Kız çocuğu annesini düşman görür ve kendisinde eksik olanı vereceği umuduyla babasına yönelir. “Erkek çocuğu ise kendisini zaten tam hissetmesine rağmen kastrasyon korkusuyla babasından uzaklaşarak annesine yakınlaşır.” (Dökmen, 2010, ss. 42-45). Karşı cinsle özdeşleşme aslında aksini yaratarak çocukta cinsiyetlendirme algısını oluşturmaya başlar. Freud küçük çocukları cinsellikleri özünde değerlendirerek, çocukların cinsiyet pratiklerini bebeklikten itibaren kazandıkları üstünde durur. “Psikanalitik kurama göre küçük bir çocuk bile cinsel bir varlıktır.” (Furtseth ve Repstad, 2013, s. 84).

Toplumsal cinsiyet oluşumuna dair bir diğer kuram ise sosyobiyolojik kuramdır. Sosyobiyolojik kuram temel olarak canlıların hayatta kalma ve yaşamını sürdürme pratiklerini biyolojik özelliklerine göre değerlendirir. “Wilson, insanların dahil olduğu bütün organizmalarda sosyal davranışın ve sosyal örgütlenmenin biyolojik temelini

sistematik incelenmesi olarak sosyobiolojiden bahseder.” (Akt. Nielsen 1990, s. 78). Cinsiyet davranışlarını sadece insanla sınırlamayan ve diğer canlı organizmaları da kuramına dahil eden sosyobiolojide hayatta kalmak ve kendi canlılığını sonraki nesillere en iyi şekilde aktarmak esastır. “Sosyobiologlar kadınların sadece doğurabildikleri ve bebekleri sütleriyle besleyebildikleri için ilgi ve bakım yönelimli olduklarını söylerler. Erkeklerin de fiziksel olarak daha güçlü ve saldırgan oldukları için savaşı ve avcı rolünü üstlendiğini belirtirler.” (Dökmen, 2010, s. 53). Böyle düşününce Darwinist çerçeveye çok daha yakın olan sosyobiolojik kuram, nesillerdir dişi ve erkek davranışının aynı olduğunu, insan ve diğer organizmaların dişi ve erkek versiyonlarında tepkimelerin, sonuçların ve temel içgüdülerin yüksek oranda değişmediğini savunur.

Toplumsal cinsiyet pratikleriyle doğrudan ilişkisi olmayan ancak pratiklerin öğrenilmesinde önemli yer edinen diğer kuramlardan ise kısaca bahsetmekte fayda vardır. Bandura’nın sosyal öğrenme kuramında edimsel koşullanma ve model alma-taktik süreçlerini görürüz. “Edimsel koşullama da ödüllendirilen ya da olumlu neticeleri olan davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı artar. Cinsiyetine uygun davranan çocuk ödüllendirilir davranmayanlar ise cezalandırılır.” (Dökmen, 2010, s. 60). Model alma ve taklitte ise çocuk çevresinde gördüğü davranışları taklit ederek kendisine cinsiyet davranışları edinir. Sosyal öğrenme kuramında temel çocuğun kendi cinsiyetine uygun davranışları dışarıdan görerek ya da kendisine sağlanan geri dönüşler ile öğrenmesidir. Yine Bandura ve Bussey tarafından geliştirilen sosyal bilişsel kuramda ise evrim önemlidir ancak davranışları belirleyen tek etken değildir. “Sosyal bilişsel kuramda üçlü karşılıklı nedensellik modeli vardır; kişisel faktörler, davranış örüntüleri ve çevresel olaylar birlikte ele alınır.” (Dökmen, 2010, s. 63). Sosyal bilişsel öğrenme kuramında sosyobiolojiden farklı olarak evrim, canlının organizma yapısı tek değişken olarak kullanılmamakta, çevresel koşullar ve davranış şekilleri de kurama dahil edilmektedir.

Toplumsal cinsiyete dair kadınların ve erkeklerin davranış ve duruş beklentilerine dair kalıp yargılarımız bulunmaktadır. Bu kalıp yargılar kadın/lık ve erkek/lik dendiği zaman akla gelen karakteristik özelliklerdir. Bu kalıp yargılardan en çok bilineni ve ölçek olarak da Türkiye’de kullanılanı Bem’in Cinsiyet Kalıp Rolü Envanteridir. “1970’li yıllara kadar, kadınsılığı ve erkeksiliği tek bir boyutun iki uç noktası olarak görme eğilimi hakimken, bu görüşe karşı çıkan Bem (1974), bireylerin cinsiyet rolü yönelimlerinin, bu iki ayrı boyuttaki özelliklere sahip oluş dereceleri dikkate alınarak

belirlenebileceğini öne sürmüştür.” (Demirtaş Madran, 2012, s. 4). Bu envantere göre az sayıda kadınsı çok sayıda erkeksi özellik gösteren bireyler erkeksi, çok sayıda kadınsı az sayıda erkeksi özellikler gösteren bireyler kadınsı olarak nitelendirilmektedir. Bem’in *androjen* olarak tanımladığı gruptaki kişiler ise envantere göre hem kadınsı hem erkeksi özelliği yüksek olan kişilerdir. Bem’in envanterini Türkiye’ye uyarlayan Kavuncu ise kadınlar için şu özelliklerden bahsetmektedir: Ağırbaşlı, anlayışlı, ağırbaşlı, ciddi, anlayışlı, başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı, boyun eğen, cana yakın, çocukları seven, duygusal, fedakar, gönül alan, hassas, incinmiş duyguları tamir etmeye istekli, kaba dil kullanmayan, kadınsı, merhametli, namuslu, sadık, sevecen, sıkılgan, tatlı dilli, yumuşak, nazik. Aynı ölçekte erkekler şu özelliklerle değerlendirilmiştir. Ailesine karşı sorumlu, baskın, tesirli, cömert, duygularını açığa vurmayan, erkeksi, etkileyici, güçlü, girişken, gözüpek, haksızlığa karşı tavır alan, hırslı, idealist, kendi ihtiyaçlarını savunan, kendine güvenen, kuralcı, katı, lider gibi davranan, mantıklı, otoriter, riski göze almaktan çekinmeyen, saldırgan, sözünde duran. Erkeklerle ve kadınlara özgü yirmi farklı özelliğin verildiği bu ölçek kalıp cinsiyet yargıları için değerlendirme noktası olmuştur. Ayrıca yine Türkiye’de kullanılan yirmi maddeye sahip toplumsal cinsiyet algısı ölçeği de bulunmaktadır. Bu ölçekteki bazı hipotezleri vermek konunun açıklanmasına ışık tutacaktır. Kadınlar yönetici olabilir, erkeklerde çamaşır, bulaşık gibi ev işlerini yapabilirler, kız çocuklarına da erkek çocukları kadar özgürlük verilmelidir, kadınların birinci görevi ev işlerini üstlenmektir, çalışmak kadının ev işlerini aksatmasına neden olmaz. (Esen & Öztürk & Soylu & Demirgüz, 2017, s.51).

Kişi biyolojik cinsiyetinin gösterdiği rollere göre toplumsal cinsiyetlendirilir ve ona göre de toplumdaki konumu belirlenir. Erkeğe erkeklik rolleri kapsamında cinsiyet pratikleri öğretilirken, kadınlara da kadınlık pratikleri doğrultusunda cinsiyet rolleri öğretilir. Bu pratiklerin dışına çıkan ya da bu pratiklerin dışında kendisine rol belirlemeye çalışan kişiler ise toplumda etiketlenir. “Çünkü bireyler ancak toplumsal cinsiyetin idrak edilebilirlik standartlarına uygun şekilde cinsiyetlendirildiklerinde idrak edilebilir hale gelirler.”(Butler, 2008, s. 65). Kişinin kimliğini belirleyip onun toplumda kabul görmesini sağlayan durum, sahip olduğu cinsiyetin toplumsal cinsiyet halini alıp almadığıdır.

2.3. Connell ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Connell toplumsal cinsiyet araştırmaları konusunda başvuru kitabı sayılabilecek *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı kitabında toplumsal cinsiyete dair yaklaşımlara ve toplumsal cinsiyet ile iktidar arasındaki ilişkiye yer verir. Connell toplumsal cinsiyet ve cinsiyet örüntülerinin tamamen toplumsal olduğunu söyler. Yani daha önceden bahsi geçen *toplumsal cinsiyet ilişkilerinin* dayanaklarının evrimsel, psikolojik ya da sosyopsikolojik açıklamalarından çok bunların tamamının toplumsal ilişkiler sonucu biçimlendiği üzerinde durur. “Örüntülerin doğal olduğunu ve bu nedenle kişinin kadınlığının ya da erkekliğinin her tür meydan okumaya karşı bir ispat olduğunu düşünmek insanlara rahatlatıcı geliyor.” (Connell, 2016, s. 44). Toplumsal cinsiyet ilişkileri her ne kadar doğal ve olması gerekenmiş gibi gözükse de tamamıyla toplumun ve toplumsal olanın ürünüdür ve bütünüyle toplumsal olana göre şekillenir ve var olur. Aynı zamanda Hearn’ın belirttiği gibi toplumsal cinsiyet belirgin bir şekilde pratik edildiğinde geleneksel fikirler yeniden inşa ediliyor demektir. (Hearn vd., 2011, s. 409). Geleneksel fikirlerin değişim ve inşası noktasında da en önemli rol yine tarihsel ve zamansallığa bağlı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

“Connell’e göre toplumsal cinsiyete dair toplumbilimsel teoriler Batı icadıdır ve kesinlikle modern buluşlardır.” (Connell, 2016, s. 52). İkilikler üzerinde yükselen toplumsal cinsiyet algısı Batıdan kaynağını alır ve “kültürler kendi ikiliklerinin keskinliği açısından farklılık gösterebilirler, bazı kategoriler çok keskinken bazı kategoriler arasındaki sınırlar çok da katı değildir.” (Wiesner-Hanks, 2019, s. 152). Connell toplumsal cinsiyetin çağdaş biçimini alırken geçirdiği süreçleri şu şekilde açıklar. İlk olarak Freud’dan ve Freud’un psikanaliz yönteminden bahseder. Freud’a kadar cinsiyetin doğal olarak belirlendiği -biyolojik olduğu- kabul ediliyordu. Freud’dan sonra cinsiyetin ve cinsiyet davranışlarının şekillenen ve biçimlendirilen bir durum olduğu ortaya çıktı. “Psikanaliz kadınlığın ve erkekliğin toplumsal süreçler tarafından oluşturulan psikolojik biçimler olarak kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmasını sağladı.” (Connell, 2016, s. 58) Freud’dan sonra ise 1930larda kadın ve erkek rolleri psikolojik olarak ölçülmeye başlandı. Yukarıda bahsi geçen rol envanterleri bu konu hakkında yol gösterici oldu. Rol kavramı cinsiyetin toplumsal mı yoksa psikolojik mi olduğu noktasında bir aydınlanma süreci başlatarak *toplumsal cinsiyet rolü* kavramını hayatımıza dahil etti. Parsons’un geliştirdiği toplumsal cinsiyet rolü, cinsiyete dair

kavramları daha toplumsal açıklamalara dayandırmamıza öncülük etti. Parsons'un rol tanımları ise şu şekilde açıklanabilir: (Connell, 2016, s. 84).

- 1) Kişi ile işgal ettiği toplumsal konum arasındaki analitik ayrım
- 2) Söz konusu konuma özgü eylemler veya rol davranışlar kümesi
- 3) Belirli bir konuma hangi eylemin uygun olduğunu rol beklentileri ve normlar tanımlar.
- 4) Bunlar karşıt konumları işgal eden insanların -rol göndericiler, gönderme grupları-kontrolündedir.
- 5) Öyle ki bu insanlar bunları yaptırımlar aracılığıyla -ödülleri, cezalar, olumlu olumsuz pekiştirmeler- aracılığıyla uygularlar.

Rol tanımları dikkatle incelendiğinde kadınlık ve erkeklik durumunun sanki verili yapılar üzerinde yükseliyormuş gibi değerlendirildiği görülmektedir. Elbette toplumsal cinsiyet çalışmalarının ilk zamanları olduğu hesaba katıldığında bu tanımlar ufuk açıcıdır. Parsons'un değerlendirme noktası olarak kullanmadığı şeyler ise toplumsal cinsiyete neredeyse yapışık halde bulunan iktidar ilişkileri ve tarihselliktir. Toplumsal cinsiyete iktidar ilişkilerini ve tarihselliği eklemesek, konu daima eksik kalacaktır. Diğer teorisyenlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair eklemledikleri şeyler de bunlardır. Beauvoir tarihsel olanın ve iktidarın- o zamanki iktidar erkektir- cinsiyet üzerindeki etkilerinden bahseder. Parsons kadınlara ve erkeklere yüklediği rollerle, Mead toplumun işlevsel gereklilikleri ve kültür ve kültürün içindeki anomilerle ve Beauvoir de kadını erkeğin öteki kategorisi olarak tanımlayarak ve kadının toplumsal tarih ve medeniyetin bir toplamı olduğunu söyleyerek kuramlarını şekillendirmişlerdir.

Connell'in toplumsal cinsiyet teorisinin temelinde yapı ve iktidar ilişkileri vardır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve toplumsal pratiğin tüm alanlarında ve erken kapitalizmin ve sınıflı toplumların tüm türlerinde ortaya çıktığı gerçeğini bizlere aktarır. (Connell, 2016, s. 83). Kapitalizmin kendisini iyiden iyiye hissettirmesiyle birlikte hem toplumsal cinsiyet ilişkileri hem de kapitalizmin toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkisi değişime uğrar. Kabaca burjuvanın erkek proleteryanın kadın olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalizm ataerkilliği besler ataerkillik de kadını ezer. Bu şekliyle bir toplumsal yeniden üretim sürekli şekilde değişir ve dönüşür. Ancak "toplumsal yaşam

içerisinde hegemonya yalnızca ekonomik alanda değil, siyasi ve kültürel alana da sirayet etmektedir.”(Özsoy vd, 2011, s. 128). Feministlerin kapitalizmle mücadelesi de bu noktaya ilişkindir. Ezilen ve hakları suistimal edilen kadınları ezen sadece mikro yapıda bulunan patronları ya da işverenleri değildir, kadınların ezilmesinin makro yansımada kapitalizm, toplumsal ilişkileri özünde değerlendirdiğimizde ise ataerkil sistem bulunur. Connell tüm teorisini yapı kavramı üzerine kurar. Öncelikle Connell’in yapı kavramıyla ne demek istediğini belirtmek önemlidir.

Yapı kavramı, bir şeyle karşı karşıya olma deneyimini ya da diğer bir deyişle özgürlüğün sınırlarına ilişkin deneyimi yansıtır; ama aynı zamanda kişisel yeteneklerin izin vermediği sonuçlar üretebilmek için başkalarından yararlanabilme deneyimini de yansıtır. Toplumsal yapı kavramı belirli bir toplumsal örgütlenme biçiminde yer alan kısıtlamaları da ifade eder. (Connell, 2016, s. 145).

Yapı konusunda Connell karşılıklı neden-sonuç ilişkisinden ziyade örüntüye dahil olan süreçlerin karşılıklı birbirinden etkilendiğini ve birbirini etkilediğini belirtir. Düz bir yapısalcılıktan ziyade süreçlere bireyin özgürlüğünü ve bireylerin sınırlarını da dahil eder, yapıda tarihsellikte de çok önemli bir yerde bulunur. Yapı içerisindeki karşılıklı örüntüler ve ilişkiler en iyi şekilde kendisini kurumlarda gösterir. Yapıyı anlamak kurumları anlamak aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamak demektir. Connell’in toplumsal cinsiyet yapılarına ilişkin yapısal modeli üçe ayrılır: Emek, iktidar ve kateksis. Emek belirli iş tiplerinin belirli cinsiyetlere göre düzenlenmesini ifade eder. Ataerkil sistem temelinde bazı belirli işler erkeklere diğer işler ise kadınlara bölüştürülmüştür. Örneğin ağır işgücü olan meslekler fabrika işçiliği gibi işler erkeklere verilmişken, kadınlara kendilerine göre daha narin işler verilir. Bu düzenlemeler yapının cinsiyetli olduğunun göstergelerinden biridir. Bir diğer bölüm olan iktidar ise, hem devlet yönetimini hem de erk sahibi olmayı anlatır, güce dair olan her şey iktidara da dairedir ve yine iktidara dair düzenlemeler de erkek hegemonyasına göre düzenlenmiştir. Kateksis ise duygusal ve cinsel toplumsal ilişkiler olarak açıklanabilir. “Kateksis kelime anlamı olarak libidinal enerjinin fikirler, şeyler ve kişilerdeki etkisini anlatmak için kullanırken”(Marshall, 2009, s. 393), Connell bu kavrama farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Connell kuramsal açıklamalarının hepsini bu üç öge üzerine kurmuştur.

Connell'in toplumsal cinsiyet konusunda dikkate almamız gerektiğini söylediği diğer konu ise bedendir. Beden toplumsal cinsiyetin en iyi gösterenidir. Connell'in kuramına dahil ettiği beden ise sosyobiyolojik, evrimsel ya da özsel argümanlarda ele alınan beden konusundan farklıdır. Connell'de beden pratiklerin sergilendiği, sürdürüldüğü ve dönüştüğü yerdir. Kültürel olarak her toplumun ayrı ayrı pratikleri bulunmaktadır ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini bu pratikler üzerinden oluştururlar. "Neyin doğal olduğu ve doğal farklılıkların nelerden oluştuğuna ilişkin kavrayışımızın kendisi kültürel bir oluşum, toplumsal cinsiyete ilişkin kendimize özgü düşünüş biçimimizin bir parçasıdır." (Connell, 2016, s. 124). Connell bedenın toplumsal süreçleri barındıran ve yine tüm toplumsal pratiklerinde bir parçası olduğunu vurgular.

Connell'in toplumsal cinsiyet ilişkilerine dahil ettiği en önemli şeyin tarihsellik olduğunu söylemiştik. Tarihsel süreç ve olaylar toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tavrını ve işleniş şeklini tamamıyla değiştirebilen bir güce sahiptir. Kapitalist öncesi dönemde erkeğin maddi geçim kaynaklarını sağladığını kadının erkeğe göre görece bu konuda az etkin olduğunu biliyoruz. Kapitalizmin hayatımıza dahil olmasıyla birlikte ise bütünüyle roller değişmiş, herkes bu konuda eşit hakka sahip olmaya başlamıştır. Aynı şekilde Bem'in cinsiyet kalıp rolü envanterinde de ciddi değişimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Connell bu konuya şu şekilde açıklık getirir.

Değişim insan eylemliliği ile üretilir; buna karşılık tüm pratikler özel ortamlarda oluşur ve olayların art arda dizilişinde belirli bir yere sahip olurlar. Tarihsellik düşüncesi bazı özellikleri artık belirgin olan somut bir tarihi ifade eder. Çalışma konusu ise toplumsal ilişkilerin yapısı ve cinsel politika yaşam da dahil olmak üzere bu ilişkiler içinde kurulan yaşam biçimidir. Pratiğe ve yapısal dönüşüme ilişkin uzun dönemli bir tarihsel dinamik söz konusudur. (Connell, 2016, s. 145).

Connell hegemonik erkeklik kavramına kuramında büyük bir yer açar. Erkeklerin hem kadınlar üzerinde hem de diğer erkeklik biçimleri üzerinde hegemonik bir güç oluşturduğundan bahseder. Bu hegemonik gücün beslendiği nokta kültürel ve ataerkiye dair pratiklerdir. "Hegemonya acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür." (Connell, 2016, s. 269). Hegemonik erkeklik

kendisini hayatın her alanında görünür olmaya zorlar. Gramsci'ye göre hegemonya yalnızca yönetici sınıfın tabi sınıflara uyguladığı bir baskı olduğu zaman değil, bu baskı tabi sınıflar ve toplumun bütününe yansıdığı zaman var olmaktadır. (Özsoy vd., 2011, s. 126). Patron işçisine hegemonya kurar, kabul görmüş normlar dışında cinsiyetini yaşayanlara kabul gören erkeklik hegemonya kurar, erkek kadın çalışanına hegemonya kurar, erkek eşine ya da partnerine hegemonya kurar ve bu zincir bu şekilde devam eder. Hegemonya sağlayacak olan erkeklik ya da konum sürekli kaygandır, erkek bu noktada hem maruz kalan hem de etkileyendir. Connell erkekliklerin çeşitli ve farklı olduğu tezinin başlangıcını burada söylemiş olur. Connell'e göre farklı erkeklik tipleri vardır ve erkek/likler hep aynı kalmazlar.

Toplumsal cinsiyetin öğrenilmesi sürecinde farklı bakış açılarının açıklamalarına başvurur. Toplumsallaşma sürecinin bireyin cinsiyetini öğrenmesinde çok ciddi bir yere sahip olduğunu söyler. Toplumsallaşma sürecinde birey öncelikli olarak ailesinden nasıl davranması gerektiğini öğrenir ve toplumsal cinsiyet rolleri aile tarafından yüklenir. Sonraki aşamalarda ise okul, akran çevresi ve medya bireyin cinsiyet oluşumuna katkı sağlarlar. Freud'un psikanaliz yaklaşımı da toplumsal cinsiyetin oluşum sürecinin açıklanmasında kullanılır. Freud'un cinsiyet yaklaşımı daha önceden anlatıldığı için burada ayrıntılandırılmayacaktır. Connell için önemli olan bir diğer nokta ise kişilik yani bireyin yaşam öyküsüdür. Yaşam öykülerini *Erkeklikler* kitabında da teorisini açıklamak için kullanacaktır. Connell'e göre bireyin yetişip büyüdüğü ailesi, arkadaş yapısı, ekonomik durumu gibi etkenler cinsiyetinin şekillenmesindeki önemli basamaklardır. Bireyin cinsiyetine dair yargılara varılmak isteniyorsa bunların hepsi inceleme konusu edilerek araştırılmalıdır.

2.4. Judith Butler: Toplumsal Cinsiyette Edimsellik

Judith Butler, feminizm teorisi içinden feminizmi eleştirerek yeni bir toplumsal cinsiyet düşüncesinin mümkün olup olmadığının peşine düşer. Bu eleştirisini hem psikanalizi hem felsefeyi hem de fenomenolojiyi kullanarak yapar. *Cinsiyet Belası* kitabında kendisinin de söylediği gibi cinsiyet belası alışkanlık edinilmiş, şiddet içeren kimi sanrıların toplumsal cinsiyetli hayatta neyin mümkün olabileceğini düşünmeyi hangi yollarla engellediklerini açığa çıkarmaya çalışıyordu. (Butler, 2016, s. 12). Butler, toplumsal cinsiyetin verili şeyler ya da kültürün bireye yüklediği nitelikler olarak

değerlendirilmesine karşı çıkıyordu. Kendi ifadesiyle toplumsal cinsiyet *edimsel* (performativity) bir sürece tabiydi. Edimsellikte bireylerin eylemleri ve davranışları kimliği dolayısıyla toplumsal cinsiyetini şekillendirir. Beauvoir'ın kadın doğılmaz kadın olunur tezinin aksine, Butler daha çok bireysel performansa önem vererek kültürün ve toplumun toplumsal cinsiyet üzerindeki etkisini tartışmaya açıyordu. Zaten Butler için cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin birbirlerinden ayrı kategoriler olarak değerlendirilmesi beraberinde bir dizi sorunu da getirmiştir. Butler cinsiyeti biyolojik kökeni tanımlamak için kullandığını, toplumsal cinsiyeti ise toplumsal ve kültürel olanın önemini vurgulamak için inşa edildiğini söylemektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konusuyla ilgili şu soruları sorar.

Önce cinsiyetin ve/veya toplumsal cinsiyetin hangi yollarla verildiğini sormadan verili bir cinsiyetten ya da verili toplumsal cinsiyetten bahsedebilir miyiz? Zaten cinsiyet nedir ki? Doğal mıdır, anatomik midir, kromozomlarla mı alakalıdır, yoksa hormonal midir? Peki feminist eleştirmen bu tür olguları bizim için saptadıkları iddia edilen bilimsel söylemleri nasıl değerlendirmeli? Cinsiyetin tarihi var mıdır? Her bir cinsiyetin farklı bir tarihi ya da tarihleri mi vardır? (Butler, 2016, s. 51).

Butler'in toplumsal cinsiyete yönelik sorduğu sorular kendisinden önce gelen tüm kuram ve kuramcılar alt eder niteliktedir. Toplumsal cinsiyete dair şeylerin neredeyse hepsine karşı çıkar. Feminist kuram içerisinde toplumsal cinsiyete iki farklı yaklaşımın olduğunu ifade eden Butler, kimi kuramcıların toplumsal cinsiyeti bireysel bir nitelik olarak görmediklerini “bir ilişki” hatta bir ilişki dizisi olduğunu iddia ederken, kimi kuramcıların da Beauvoir' ı takip ederek sadece dişil toplumsal cinsiyetin işaretlenmiş olduğunu, evrensel kişi ile eril toplumsal cinsiyetin çakıştığını, böylece kadınlar cinsiyetleri üzerinden tanımlanırken erkeklerin bedenden aşkın bir “evrensel kişi”liğin taşıyıcısı olarak yüceltildiğini ileri sürmektedir. Beauvoir'ın kadını öteki olarak konumlandırıp tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte inşa edilen bir yapıya sahip olduğunu söylemesi, Connell'in tarihsel süreçleri toplumsal cinsiyete dahil etmesi, sosyobiyolojik ve özsel açıklamalar, birinci dalga feministlerin arkasında durduğu erkek-kadın ayrımından doğan hakların geri alınması, Freud'un cinsiyete psikanalitik temeller olarak yaklaşması Butler için yeterli gelmemekte ve hepsine daha farklı ontolojik bir çerçeve önermektedir. Butler'in cinsiyete dair sınırlarla ilgili alıp

veremediği bulunmaktadır ve tüm bunlara rağmen net ve toplumsal cinsiyete ilişkin herhangi bir modelde sunmaz. Kadının belirli bir kategori içine sıkıştırılması ve tüm feminist kuramın bu sıkıştırılmış kadın olgusu üzerinden kurgulanmasını eleştirmektedir.

Kadınların dil ve siyaset içinde nasıl daha etraflı bir biçimde temsil edilebileceklerini sorgulamak yeterli değildir. Feminist eleştiri “kadınlar” kategorisinin, feminizmin öznesinin, onu kurtuluşa götüreceği varsayılan iktidar yapılarının ta kendileri tarafından nasıl üretilip kısıtlandığını da kavramak zorundadır. (Butler, 2016, s. 45).

“Evrensel bir özne inşa edebilmek için ortak bir öze sahip oldukları varsayılan bireylerin bu çekirdek özün etrafında halkalar oluşturması gerekmektedir, oysa böyle bir yaklaşım yalnızca bir beklentinin ürünüdür.” (Aybakan, 2013, s. 50). Butler’in karşı olduğu şey feminist düşünce içindeki heteroseksüel bakış açısıdır. Ve cinsiyet konusunda sınırlama sunmamış olması onu queer teoriye yakınlaştırır. Kabul edilen ikiliklerin ve var olan normların tahrip edilmesi durumunda cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ilişkin algılar da değişecektir.

Butler feminist kuramın hep bir köken arayışında olduğundan bahseder. Ataerkiye, anaerkiye dair hep bir arka plan arandığını ve bunun tarihsel süreçte nerelere denk geldiğinin bazı feminist kuramcılar için çok önemli olduğunu da ekler. Butler’e göre (2016) bunun sebebi şöyle açıklanır. Bu tür irdelemelerin ardındaki eleştirel dürtü, anlaşılabilir bir biçimde ataerkinin kaçınılmazlığı önündeki antifeminist savın aslında tarihsel ve olumsal bir fenomeni şöyleştirip doğallaştırdığını göstermeyi hedeflemektedir.

Sonuç olarak Butler, toplumsal cinsiyetin asla tümüyle içselleştirilemeyecek bir norm olduğunu, toplumsal cinsiyet normların son kertede fantazmatik olduğunu ve cisimlendirilmelerinin imkânsız olduğunu söyler. Ona göre toplumsal cinsiyet edimlerin zaman içindeki stilize tekrarıysa, “temel” (penis, vajina) yerinden oynayacak ve stilize edilmiş biçimlenim, hatta zamanın toplumsal cinsiyetli bir biçimde bedenselleştirilmesi olduğu açığa çıkacaktır. Toplumsal cinsiyet dönüşümünün imkanları tam da bu tür edimlerin arasındaki keyfi ilişkide, tekrarın başarısızlığa uğrama ihtimalinde, kalıcı kimlik denen fantazmatik etkinin siyaseten zayıf bir inşa olduğunu teşhir eden parodik

tekrarda mevcuttur. Butler bu ifadeleri ile toplumsal cinsiyeti oluşturan performatif eylemlerin içinde bir kırılma noktası aradığını ifade etmektedir. Özetle, Butler için toplumsal cinsiyet niteliklerinin dışavurumsal değil performatif olmaları, bu niteliklerin ifade ettikleri, dışavurdukları veya ortaya koydukları söylenen kimliği aslında fiilen oluşturdukları anlamına gelmektedir. “Dışavurum ile performatiflik arasındaki fark hayati önemdedir.” Cinsiyeti bir belaya dönüştüren şey ise bu hayati farkın zihinlerimizde açığa çıkıp çıkmamasıyla ilişkilidir. Onun bir kategori olarak, bir ikili zıtlık ya da tek anlamlı değişmez bir şey olarak zihinlerimizde tezahür etmesi ile edimlerce sürekli tekrarlanan ve inşa edilmiş, söylem öncesi var olmayan bir şey olarak tezahür etmesi arasındaki fark gibi.

2.5. Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları/Çalışmaları - Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Hakkında Söylenenler

Başak Tuğ, *Tarih ve Toplumsal Cinsiyet* adlı makalesinde tarihin ve tarih yazımının toplumsal cinsiyete etkisi ve toplumsal cinsiyete dair yaklaşımları üzerinde durur. Tuğ’a göre “tarih yazımı ve tarih disiplini, çıkış noktaları itibariyle eril iktidarın ürünüdür.” (Tuğ vd., 2016, s. 33). Tarihin toplumsal cinsiyet üzerinde böyle bir etkisi olunca, tarih hakkındaki söylencelerin tamamı erkek, ataerkil düzen ve erk temelli olarak karşımıza çıkmaktadır. Ve hatta kadının tarihte söyleyen ve özne olarak kendine bir konum elde etmesi aşağıdan tarih yazımıyla eş tutulmuştur. Aşağıdan tarih, tarih sahnesinde geri planda kalan ve görünmeyen öznelerin de tarihe dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Kadınlar, köleler, işçiler veya köylüler aşağıdan tarih yani bilinmeyenin tarih anlatısıyla tarihte kendilerine yer bulmuşlardır. Fakat bu anlatı da tamamen eril dile ve eril dile içkin olan şeylere dairdir. Feminizmin ortaya çıktığı dönem düşünülürse kadınlar kendileri için en doğal olan hakkı talep etmelerine rağmen, mücadeleci kadınlar olarak anıldılar ya da toplumdan istekleri yüzünden dışlandılar. Tüm bunlar bize tarihin dilinin erkek dili olduğunu tekrardan göstermektedir. Feminist düşünürlerde bu etkeni hesaba katarak kendi kadın tarihlerini kendileri yazmaya başlarlar. Feministler tarihlerini kendileri yazmaya devam ederken içlerinden aykırı bir sesle karşılaşır. Scott, feministlerin kadını ayrı bir kategori olarak değerlendirmeden toplumsal cinsiyeti değerlendirdikleri zaman toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlayabileceklerini söyler. “Toplumsal cinsiyet cinsler arasında algılanan farklılıklara dayalı toplumsal ilişkilerin kurucu ögesi ve iktidar ilişkilerini göstermenin asli yoludur.” (Akt, Balsoy, 2015, s.

223). Tuğ'un çalışmasında değindiği diğer konu ise Osmanlı tarihindeki kadın kategorisidir. Osmanlı tarihinde ve tarih yazımında kadın ya uzunca süre göz ardı edilen bir konu olarak kalmış ya da yaratılan algıdan dolayı Osmanlı kadının cariyeliği ya da fattanlığı sebebiyle tarihte kendisine negatif bir yer edinmiştir. Sonraki dönemlerde anlatılan kadın imgesi de bireye yüklenen ideoloji ile bağını asla koparamamıştır. Bakış açısı tarih yazımında kadının nerede konumlandığını ve özne olarak değerlendirildiğini belirleyen en önemli unsur olarak kalmıştır.

Çiğdem Yazıcı *Felsefede Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm* adlı makalesinde felsefedeki feminizm yansımalarını dönemsel olarak incelemiştir. İkinci dalga feminizmin akla gelen ilk ismi olan Simone de Beauvoir'in öteki kavramı üzerinde durarak toplumsal cinsiyete ve diğer alanlara yaptığı katkılardan bahseder. Beauvoir'in öteki kavramı evrensel bir kavramdır ve içinde iktidar bulunan her şeye göndermeler içerir. Üçüncü dalga feministlerde kadının bedenselliği önem arz etmeye başlar. "Üçüncü dalga feminizmin fark vurgusuna geçiş yaparken kadının bedenselliğini akıl ile aşarak değil de bedenselliğinin özne konumuna gelmesinin imkanını araştıran feminist düşünceler önemli rol oynamıştır." (Yazıcı vd., 2016, s. 73). Bu dönem feministleri akıl ve bedeni ayrı ayrı değerlendirerek çıkarsamalarını yalnızca bu ikilik üzerine kurmazlar. Irigaray erkek ve fallus egemenliğinin olduğu bir dönemde kadının kendi cinsiyetini göstermeye başlamasının bile kadının çoğulluğunun bir göstergesi olduğunu belirtir. Krsiteva da aynı şekilde kadının bedenine yüklenen annelik ve doğum ritüellerinin erkek egemenliğini altüst edici bir etkisi olduğunu savunur. Üçüncü dalga feministler beden söz konusu olunca ataerkil düzen tarafından kendilerine yüklenen norm ve özelliklerin karşısında durarak, o bakış açısının haricinde kendi kadın bedenlerini merkeze alarak değerlendirmelerini yaparlar. Farklı kadın bedeni algılarının gündeme gelmesiyle farklı bedensel kimlikler ve farklı kadınlık deneyimleri de görünürlük kazanmaya başlarlar. Hep sahip olunan Batılı- Batıcı feministler yerini *Üçüncü dünya feministlerinin* deneyimlerine bırakır. "Hindistan kökenli feminist düşünür Narayan'a göre feminizm Batı'da değil kendi bağlamında tanıklık ettiği ve deneyimlediği ataerkil ilişkiler sayesinde öğrendiği bir şey olarak kabul eder." (Yazıcı vd., 2016, s. 77). Üçüncü dalga feminizmde ırk, etnisite veya sınıfsal konum gibi etkenlerde tartışmaya dahil edilerek kadının neliği üzerine yorumlar yapılmaktadır.

Narin Bağdatlı Vural *Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* adlı çalışmasına sosyal politikanın tanımını yaparak başlar. Sosyal politikadan toplumdaki birey ve grupların ihtiyaçlarının karşılanması için uygulanan düzenlemelerin tamamı kast edilmektedir. Vural neoliberalizmin toplumsal cinsiyet üzerindeki etkilerinden bahsederken, sermayenin küreselleşmesinden en olumsuz etkilenen kesimin kadınlar olduğundan bahseder. Kadınlar bu süreçten öylesine etkilenirken ki literatüre yoksulluğun kadınlaşması kavramı dahil edilir. Esnek çalışma saatleri ve var olan ekonomik düzen, kadınları iş hayatında daha pasif olmaya zorlar. Tüm bunlarda toplumsal cinsiyet arasındaki makasın daha da açılmasına sebep olur. Türkiye’deki sosyal politikalar daha çok toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması yönündeydi. “Bu bağlamda Türkiye kadın istihdamının artırılması için 1990-1994 dönemine ait 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer almıştır. Ardından 1985’te Birleşmiş Milletlerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın önlenmesi Sözleşmesine, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planına taraf olunmuştur.” (Bağdatlı Vural vd., 2016, s. 111). Bu ve buna benzer uygulamaların tamamı geleneksel bir düzeyde algılandığı için kadınlara daha fazla yük binmesine ataerkil sistemin daha da beslenmesine neden olmuştur. Sosyal politikalar eşitlik sağlama amacındayken bunu tek bir cinsiyetin zihninden düşünüyor ve uyguluyor olması, toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır.

Şener, Çavuşoğlu ve Irklı’nın birlikte kaleme aldıkları *Medya ve Toplumsal Cinsiyet* adlı çalışmada medyada yansıtılan toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisinden bahsedilmektedir. Aile ve akran grubundan sonra toplumsal cinsiyetin en çok öğrenildiği yer medyadır. Gerek TV dizileri gerekse çizgi filmler, reklamlar filmler belirli tipteki toplumsal cinsiyet rollerini yüceltirken diğerlerini de göz ardı etmektedir. Yüceltilen toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin toplumsal cinsiyetleri üzerinde -öğretilen şeyler negatif olsa bile- olumlu etkiler bırakıp doğru olanı gösterilen şey gibi yansıtmaktadır. Medyada yansıtılanların tamamının da erkek merkezli olduğu görülmektedir. Kamera önü ya da kamerası arkası fark etmeksizin erkek egemenliği burada da göze çarpmaktadır. Şener, Çavuşoğlu ve Irklı medyadaki temsilleri kadın ve erkek olarak ikiye ayırıp değerlendirmişlerdir. Medyadaki kadın temsilinin yine erkek merkezli ve erkek gözünden olduğu görülür. “Kadınlar dizilerde, haberlerde, programlarda, reklamlarda nesne, edilgen, güçsüz, erkeğe bağımlı ve seyirlik malzeme olarak temsil edilirler.” (Şener, Çavuşoğlu, Irklı vd.,

2016, s. 170). Fedakar anne, saf ama güzel kadın, eşine bağımlı kadın, haksızlık karşısında susan kadın, yöneticisine tabi olan kadın bunların tamamı medyada özellikle dizilerde karşılaştığımız kadın tipleridir. Şüphesiz ki bunlar aslında ataerkil düşüncenin kendisini gösterişidir. Aynı makalede erkeklerin temsilleriyle ilgili de bir bölüm yer almaktadır. Medyada yer alan erkeklik temsillerinin çoğunun hegemonik olduğu görülecektir. Daha sert, duygularından bağımsız hareket eden, fiziksel anlamda daha yeterli, iş sahibi ve mümkünse zengin olan erkekler doğal olan erkeklik şekli olarak gösterilmektedir. Çalışma sonuç bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliğinin nasıl sağlanacağına dair önerilerle sonlanmaktadır.

Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet adlı makalesinde Sevgi Adak siyaset ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi iki farklı noktadan ele almaya başlar. İlk ele alınan nokta toplumsal cinsiyetin siyaset üzerindeki etkisidir. “Siyaset, kadın-erkek eşitsizliği ile şekillenmiş ataerkil bir alandır.” (Adak vd., 2016, s. 18). Erkek olmanın kökünün bile erk olmaktan geldiği düşünüldüğünde siyasi alanda her anlamda erkeklerin hakim olduğu görülmektedir. Diğer önemli nokta olarak ise siyasetin toplumsal yaşamın oluşturulmasındaki önemidir. Siyasi düşünce dünyası hayatın her noktasına sirayet ettiği gibi etkileri ve sonuçlarının en çok gözlemlenebildiği alanlardan biri de toplumsal cinsiyettir. Feminizmin kuramlaşma sürecinin ilk adımının atıldığı yer de siyasettir. Kadınlar eşit haklar talebinde bulunarak, kendi haklarını savunmaya başlamışlardır. Siyaset dünyasına katılım açısından değerlendirildiğinde kadınların azlığı dikkat çekecektir. Temsil düzeyinde de idari konumlarda da kadınların ikinci planda kaldıkları görülmektedir. *Kişisel olan politiktir* söylemiyle gündeme gelen kadınların sosyal hayattaki yansımalarının tümünün siyasal kökenli olduğu düşüncesi ikinci dalga feminizm hareketinden beri gerçekliğini korumaktadır. Görünür ya da görünmez müdahalelerin hepsi kadınların toplumsal alandaki var oluşlarına farkında olmadan sekte vurmaya devam etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

3.1. Erkeklik Çalışmaları Nedir?

Toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında çok uzun yıllar üzerinde durulan konu kadın olmuştur. Tarih konusunda tartışmalar olmasına rağmen feminizmin kökeninin 19.yüzyıla kadar dayandığı söylenir. Cinsiyet tartışmalarında merkez kadın olmasına rağmen, kadın tartışmaların tamamı ataerki üzerinden yürütülmüştür. Ataerki durumun, erkek hegemonyasının ve erkekliğin kendisinin topluma kendisini bu kadar dayatması tartışılırken, erkeklik korunaklı bir alan kalarak oraya dair söz söyleme cesareti göstermek gündeme bile gelmemiştir. Erkeklik kendisini farklı bir noktaya koyarak, hem cinsiyet rollerinin belirleyicisi hem de bu rollere en çok maruz kalanı olurken cinsiyet tartışmaları tamamen kadın üzerinden ilerlemiştir. Öyle ki toplumsal cinsiyet tartışmaları denilince akla hep feminizm ya da kadınlarla ilgili konular gelmiştir. Bourdieu bunu şu şekilde açıklar: Eril düzenin gücü, kendi haklılığını ispat etmeye yeltenmemesinde görülür. “Erkek merkezli görüş kendisini yansız gibi dayatır ve onu meşrulaştıracak söylemlerde dile getirilmeye bile ihtiyaç duymaz.” (Bourdieu, 2004, s. 22). Alana hakim olan erkek düşüncesinin feminizme yansımaları yalnızca kadınların kendi hakları üzerinden erkekliği ve ataerkiyi tartışmaları olarak kalmış, erkeği ataerki ve erkek hegemonyası üzerinden değerlendiren çalışmalar uzunca bir süre feminizmin gölgesinde kalmıştır.

Erkeğin ayrı bir kategori olarak değerlendirilip araştırma konusu haline gelmesi çok eski tarihlere dayanmamaktadır. Erkeklik çalışmaları, 1955 yılında R.W. Connell’in *Masculinities* (Erkeklikler) adlı kitabının yayınlanmasının ardından özellikle feminizmden bağımsız bir şekilde araştırma alanı olarak kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak her kuramın ya da düşüncenin fikri bir hareketten ortaya çıktığı düşünüldüğünde erkeklik çalışmalarının başlangıç noktasını 1960ların sonu 1970lerin

başındaki Erkek Özgürlük Hareketi'ne dayandırabiliriz. Erkekler kendilerine yüklenen rollerin ve yükümlülüklerin değişmesi talebiyle çok da uzun soluklu olmayan ve kesin sonuçları bulunmayan bu hareketi başlatmışlardır. Amerika'da Vietnam Savaşının ardından erkekler, kendilikleri ve iktidarla ilgili çeşitli sorunlara kafa yormaya başlamışlardır. Özellikle toplum ve iktidar tarafından beslenen ve yüceltilen asker erkek miti, erkeklikler üzerinde özellikle bu savaştan sonra tamiri mümkün olmayan yaralar bırakmıştır. Erkek Özgürlük Hareketi'nin de ana sebebi olarak erkeklere yüklenen ve performans olarak erkeklerden beklenen davranışların savaşla birlikte iyice zorunluluk haline gelmesi ve erkeklerin bundan duyduğu rahatsızlığın gün yüzüne çıkması gösterilebilir. Geleneksel erkeklik tanımları içinde savaş gibi zorunlu durumlarda erkeklerin erkekliklerini sergilemesi bir anlamda topluma erkek olduklarını göstermesi gerektiğine dair yaygın bir kabul bulunmaktadır. "Savaş toplumsal cinsiyetler arasındaki sınırları belirliyor ve erkeksi olanı erkeksi olmayandan ayırt ediyor; savaş genellikle erkekliğin kazanıldığı bir yol olarak görülüyordu." (Karner, 2004, s. 808). Erkek Özgürlük Hareketinin amacı erkeklere yüklenen erkeklik rollerini değiştirip düzenlemek olmuştur. Bu talep beraberinde erkekliğe ve iktidara dair siyasi tartışmaları beraberinde getirir. Erkeklik çalışmalarının özüne dair bir yorum Sayer tarafından şu şekilde yapılmıştır.

Bu gelişmelere paralel olarak "kadın çalışmaları" alanına benzer şekilde "erkek çalışmaları" alanı da, toplumsal cinsiyet farklılıklarının meydana gelişini merkezine alan bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Erkeklik alanında yapılan ilk çalışmalar erkeklik deyince ne anlaşıldığını ve hangi özelliklerin kastedildiğini açıklamaya çalışmış, geleneksel biyolojik cinsiyet yaklaşımlarına tepki olarak bazı erkeklerin de egemen erkeklik rollerinden şikâyetçi olabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca bu çalışmalar egemen erkeklik değerlerinin erkekler üzerinde de olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. (Sayer, 2011, s. 15).

Erkeklik çalışmalarının tam olarak ne olduğunu anlayabilmek adına öncelikle kavram açıklaması yapmak gerekmektedir. Önce erkeğin sözlük anlamlarına bakmakta fayda vardır: "İnsan, hayvan ve bitkiyi dölleyecek cinsten olan, sperma oluşturan organizma, yetişkin adam, kadına göre koca, özü sözü doğru, sözüne güvenilir, mert, kolay

bükülmez, sert, erkeğe yakışır bir şekilde davranmak, erkeğe benzer, girintili ve çıkıntılı bir çift oluşturan nesnelerin çıkıntılı olanı gibi” birbirinden farklı ve toplumsal anlam yüklü açıklamalarla karşılaşmaktayız. (“erkek” 2019).Erkeklik ise bir erkeğin toplumsal rolleri sonucunda kazandığı, kendisine yüklenen tüm anlamları yerine getirince elde ettiği toplumsal cinsiyet olarak açıklanabilir. Erkek ve erkeklik arasındaki ayrım tamamen toplumsaldır ve bireyin edimine bağlı elde edilen süreçlerden oluşur. Erkek ekstra hiçbir çaba harcamaksızın erkek olurken, erkekliğin kazanım sürecinde bireyler hayatının her aşamasında belirli süreçlerden geçerek erkekliklerini elde ederler. Horzum’a göre erkek herhangi bir kültürel çağrışımdan uzak cismani bir varlık demekken erkeklik ise eril veya dişil cismani varlıklarla ilişkilendirilen toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş ideolojik ve siyasal tavırlar demektir. (Horzum, 2018, s. 80). Erkeklik çalışmalarıyla ilgili sıkça karşılaşılan bir diğer kavram ise ataerkilliktir. Ataerkillik terimi baba temelli olan, baba soylu, babanın hakimiyeti anlamına gelirken gün geçtikçe anlamında farklılaşmalar yaşanmaya başlamıştır. “Başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri tanımlamak için kullanılmıştır, bugün ise genel olarak erkek tahakkümünü yansıtan daha genel bir anlamla yüklüdür.” (Marshall, 2009, s. 47). Ataerkilin bu anlamlarının yanında geleneksele de vurgu yapan bir yanı vardır. Özellikle geleneksel modern ayrımının yapıldığı herhangi bir konuda özellikle -aileyi içeren ya da bireysel tavırlarla ilgili olan- ataerkil kavramı daha eski zamanları çağrıştırmaktadır. Ataerkil olan içinde ciddi bir hegemonyayı da içerir. Ataerkinin sahip olduğu hegemonik güç tamamen rızaya ve onaya dayalıdır. Hegemonya kavramı temelde güç kurmakla ilgilidir ancak bu güç hayatın her alanında kendisini hissettiren ve sürekli maruz kaldığımız bir güçtür. Erkeğin hâkim olduğu bir toplumsal cinsiyet sahası içinde, erkeğin söylemlerinin inşa edildiği ve erkeğin düşünce tarzı üzerinden toplumun idame ettirip toplumsallaşmanın sağlandığı açıktır. Hatta bu sistem o kadar doğal bir hal almıştır ki toplumsal yapıların tamamında kurumların çoğunda erkeklik sürekli farklı şekillerde yeniden üretilir ve erkekliğin devamlılığı sağlanır. “Böylelikle, erkek merkezli bakış açısı kendi belirlediği pratikler tarafından sürekli olarak meşrulaştırılır.”(Bourdieu, 2004, s. 48). Erkek bu konumuyla kendisine ayrı bir hâkimiyet alanı oluşturur ve hegemonik bir güç haline gelir. Erkek hegemonyası kendisini toplumun tüm kurumlarında gerçekleştirme fırsatı bulur, ataerkil yapı bu düzen için zaten sağlam bir temel hazırlamış bulunmaktadır. “Hegemonya, acımasız

iktidar çekişmelerinin otesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal gler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür.”(Connell, 2016, s. 269). Evin direği erkektir kabulü ya da erkek rolünün sürekli olarak kendisini ‘dışarıda’ temsil ediyor oluşu bu hegemonik gücün göstergelerinden bazılarıdır. Hegemonya tahakküm kavramını da beraberinde getirir. Hatta tam olarak hegemonya ve tahakküm arasındaki sınırı netleştirmek mümkün değildir. İki kavramda birbirinin hem nedeni hem de sonucudur çünkü tahakküm kurulan alanda bir hegemonik gten söz edilir aynı zaman da hegemonya tahakküm ilişkilerini de beraberinde getirir. “Dolayısıyla hegemonik erkekliği düşünmek, çok genel anlamıyla eril tahakkümü düşünmek, aslında muhalif bakış aıların ve ideolojilerin nasıl bastırıldığını, içerildiğini ve eklemlendiğini düşünmeyi gerektirir.” (Alıntılayan Türk, 2007, s. 4). Fakat buradaki ince çizgi hegemonik erkekliğin kendisini eril tahakküm ilişkilerinde somutlaştırmasında yatmaktadır; davranış şekillerinde tahakkümün yansımaları açık şekilde gözlemlenmektedir.

Toplumsal cinsiyeti şekillendiren başat rol kültüre aittir ve farklı kültürel bağlamlara ve durumlara göre farklı normlar kişilere yüklenir. Kadın ve erkek olmanın gerekleri çok farklıyken, iki tür arasında da farklı alanlarda uygulanması gereken farklı anlam kodları vardır. Özellikle erkeklerin içeride ve dışarıda sergilemesi gereken davranışlar ayrılırken, hem içerisi hem de dışarısı için ayrı ayrı davranış kodları etrafında erkeklikleri şekillenir. “Dolayısıyla masklinite diye bir şey yoktur; maskliniteler vardır ve bunlar değişken, dinamik ve çeşitlenen nitelikler arz ederler.” (Cengiz & Tol & Küçükural, 2004, s. 53). Erkeğin ev içinde göstermesi gereken davranış kodları evde tanıdık varken başka akranları varken başka ailesi varken başkalaşır; çünkü erkeğin erkekliği tamamıyla edimleri üzerinden yükselir. Bir erkek yanında arkadaşı olduğu erkekliğini göstermesi zorunlu hale gelirken ya da en azından öyle düşünülürken, ailesi yanında olan erkeğin rolü farklılaşır. Patron olan erkek, baba olan erkek, evlat olan erkek, arkadaşları yanında olan erkek, sokakta yürüyen erkek bahsedilen vasıflar tek bir kişiye yüklense bile rolleri mekana, zamana ve özellikle toplumsal koşullara göre farklılık gösterecektir. Erkekler kendilerine yüklenen sıfatlar doğrultusunda rollerini oynarlar ve bu durum zamanın ruhu neticesinde farklılaşabilir. Bundan yirmi yıl önceki baba fiğr ile şimdiki baba fiğr birbirinden farklıdır. Aynı şekilde bundan yirmi yıl önce bir erkek tasvir edilmesi istense anlatılacak olan şeylerle şimdi sorduğumuzda

anlatılacak olan şeyler taban tabana zıtlık gösterebilir. Bunun en büyük nedeni dönemin iktidar düşüncesinin değişiyor olmasıdır. Var olan iktidar düşüncesinin dili, düşüncesi ve eylemleri ataerkil bir yapıya sahiptir ve bu düşünce dünyasının değişmesi öncelikle kendisini somut olarak erkeklik fikrinin farklılaşmasında gösterir. Hatta şöyle bir çizgi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dönemin iktidar yapısı dönemin hegemonik erkeklik anlayışını değiştirir bu değişim kamusal alana yansır zaten erkekliğin alanı kamusal alandır yani erkek kendini dışarıda temsil eder, kamusal alandaki değişimlerde erkeklik pratiklerini dönüştürür ve bu düzen bazen döngüsel bazen de çizgisel bir şekilde devamlılık arz eder. Sürekli olarak değişen ve yenilenen erkeklikler de tahakkümün sürdürülüp kendisini yeniden üretmesi konusunda, ataerkil düzene yardımcı olur. Toplumsal cinsiyet kalıplarınca şekillenen ve değişmeyen kadınlık rolleri olmasına rağmen, erkeklik rolleri sürekli değişir. “Erkekliğe dair her kodu, o toplumun belirli zamanlarındaki erkekliğe ilişkin inanışları belirler.” (Yavuz, 2014, s. 125). Döneme iktidar olan söylemler erkeğin kısmen feminen kodları olmasını istiyorsa, o dönemki erkeklik feminen olarak; toplumsal olarak sert bir zamanda ihtiyaç duyulan erkeklik eril yapıya tam uyumlu olarak şekillenmektedir.

3.2. Erkekliğe Dair Geçiş Ritüelleri- Aşamaları

Kadın ve erkek olmanın belirli aşamalarla kendisini açığa çıkardığını ve kadınlık ve erkeklik olarak toplumsal cinsiyet halini aldığını biliyoruz. Özellikle bedensel olarak yapılan bazı uygulamalar, bir erginleme hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamalardan ilki ise sünnet olmaktır. İlksel insanları ve kabile hayatlarını değerlendirdiğimizde daha vahşi olan sünnet ya da sünnet benzeri uygulamalarla karşılaşırız. Bu tip gelenekler aslında bireyin acı eşiği ile de doğrudan orantılı olarak meydana gelmekte ve bireyin artık çocukluktan çıktığının bir imaresi olarak toplumsalda kabul edilmesinin ön koşulu olmaktadır. Taylan Akkaya bu tarz erginleme törenlerine bir tür sakatlama gözüyle bakmakta ve konuyu şöyle açıklamaktadır.

Sakatlama, sağlığa kavuşmak gibi bir gerekçesi bulunmayan, kişisel ve/ya birkaç kişisel istekle sınırlı olmayan; toplumun önemli bir kesimi veya tamamı tarafından paylaşılan davranış kalıpları sonunda; gelenek veya görenek düzeyinde ilke, kavram, kuralları netleşmiş; biyolojik doğal yapının, kültürel gerekçelerle, kırılma, kesilme, yarıma, parçalanma,

form bozma vb. bir uygulama ile tamamen veya uzun bir zaman dilimi için fenotipik özelliklerin değiştirilmesi eylemidir. (yıl belirtilmemiş, ss. 44-45).

Sünnet geleneksel toplumlarda hem erkekler hem de kadınlar için geçerli olan bir uygulamadır ancak toplumsal olarak değerlendirdiğimizde Türkiye’de çok büyük çoğunlukla erkekler sünnet edilmektedir. Türk toplumu baz alındığında küçük bir erkek çocuğunun ‘erkek’ olması için ilk aşama sünnet olmasıdır. Cerrahi bir müdahale olan sünnet, Türk toplumu için sadece basit bir müdahaleden ibaret değildir. Sünnette erkeğin cinsel organının ön kısmı kesilerek alınır ve bu işlem aslında erkekten bir parça yok ederek erkekliğin doğmasını sağlayan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sünnetin gerek dini gerekse toplumsal olarak farklı farklı anlam kodları bulunmaktadır. Ailesi Müslüman olan bir erkek çocuğunun erkekliğinin onaylanması için sünnet olması zorunludur. Dini kabuller ile cerrahi müdahale birleşerek adeta bir karnavala dönüşür. Toplumsal anlamlar özelinde düşündüğümüzde erkek olmanın ötekiler tarafından, gerek akran grupları gerek akrabalar gerekse de erkeğin dışında kalan herkes tarafından onaylanması gereken bir olgu olduğu göze çarpmaktadır. Erkek çocuğuna en küçük yaştan itibaren kendisini göstermesi gerekliliği dikte edilir. Erkek çocuğun dışarıda çıplak olarak gezmesi kimse için sorun teşkil etmez hatta bu durum yakın çevre tarafından da teşvik edilir. Sünnet ise bunun erkeğe ve erkekliğe dayatıldığı doruk noktalardan birine tekabül eder. Sünnet töreninde erkek çocuğun ailesi, yakın çevresi ve hatta çocuğun dışında kalan herkes çok mahrem bir anı törensel bir hatıraya çevirmek üzere oradadırlar. Bu durum öyle bir hal almıştır ki sünnet kavramı düğünle birlikte kullanılmaya başlar. Böylesi bir müdahale erkeklik için ritüel halini almazsa, toplum tarafından erkekliği onaylanmamış gibi düşünüldüğünden bir düğün törenine dönüştürülür. Sünnet olana kadar küçük bir oğlan çocuğu olarak kabul edilen erkek, sünnet olduktan sonra toplum tarafından erkek kimliğini almış olur. “Bedeninde özellikle cinsel organı gibi önemli bir bölgesine müdahalede bulunan erkek, bu müdahale ile birlikte kimlik oluşumuna büyük bir katkı sağlamış olur.” (Barutçu, 2013, s. 19).

Türk toplumu özelinde düşündüğümüzde askerlik, tarihsel ve kanuni bir görevden ziyade toplumsal anlamlarıyla konumlandırılır. Asker olmak, hem asker için hem de

oğlunu askere gönderen ailesi ve bireyin yakın çevresi için gurur kaynağı olarak kabul edilir. Erkek, tecilini bozdurup askere gideceği günü beklemeye başladıktan sonra, artık onun için toplumca kabul edilen yeni hayatı başlamış olur. Askere gitmeden önce asker eğlenceleri düzenlenir, askere destek olabilmek amacıyla askerin bütün yakınları bir araya gelir ve askere gitmeden önceki gece askere kına yakılır. Kültürel olarak bunun şöyle bir söylemi vardır. Bizde üç şeye kına yakılır. Geline kına yakarlar; eşine, çocuklarına kurban olsun diye. Askere giden delikanlılara kına yakarlar; vatana kurban olsun diye. Kurban Bayramında koçlara kına yakarlar; Allah'a kurban olsun diye. Kına, ayrılmayı farklı bir aşamaya geçmeyi ve bu aşamada olabilecek olumlu ya da olumsuz tüm olaylara dair herkesçe kabul edilen bir durumun görsel işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Askere giden bireyler, en başından vatanları için savaş durumunda yaşanacak kötü olayları bilerek giderler ve askerlik sürecinde fiziksel ya ruhsal yaralanmaların ve dahası ölümlerin tamamı askerliğin toplumsal anlamlarınca normalleştirilmiş ve kutsal hale getirilmiştir.

Türk toplumu için vatan, toprak gibi kavramlara farklı şekillerde anlamlar yüklenmiştir. Vatan sadece bir toprak parçasının ya da ait olunan toplumsal mekanın karşılığı değildir. Askerlik süresi haricinde de vatan korunması, kollanması ve hep sahip çıkılması gereken bir canlı bir varlık gibi konumlandırılır. Vatan toprağı bazen kadına, anneye ya da çocuğa eş tutulur bazen de ulaşılmaz olan ama hep sahip çıkılan uzak bir ideal olarak görülür. Türk toplumu için vatan asla tek anlama gelen yüzeysel bir yapıda bulunmaz, vatan çoklu anlamları de içinde bulunduran ve bu çoklu bağlamlar üzerinden milliyetçilik ideolojisinin sürdürüldüğü ve yeniden üretildiği bir olgular bütünü olarak karşımıza çıkar. Çiğdem Akgül bu durumu şöyle anlatır.

Vatanının sınırlarını korumaktan aciz erkekler, sevdiği kadının bedenini koruyamayan erkeğin utancını taşımaya mahkumdur ve kadının toprağını koruyamayan bir erkeğin de o vücut ve toprak üzerinde hiçbir iddiası, hakkı kalmaz. Ancak bunu başarı ile yerine getirebilen erkeklere, devlet ile ilişkisini daha imtiyazlı kılacak savaşma ve askerlik üzerinden tanımlanan bir vatandaşlık hediye edilir. (Akgül, 2011, s. 46).

Erkek, toplumsallaşma sürecine bu askeri bilindışı söylemleri ile hazırlanır. Erkeğin askere gitmesi demek vatanını korumazdan önce hayatına alacağı, aldığı kadını da

koruyabileceği anlamına gelmektedir. Toplumsal kabullere yer etmiş askere gitmeyen biriyle bir kadını evlendirmeme normunun altında da bu tip düşünce kalıpları yatmaktadır.

Askerlik aynı zamanda peygamber ocağı olarak da kabul edilir. Peygamber ocağı olarak kabul edilmesinin tarihini Osmanlı Devletine kadar götürmek mümkündür. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu, Osmanlı Devletinde kurulan askeri ordunun adıdır ve kimi kaynaklara göre Muhammedin Ordusu kimi kaynaklara göre de Muhammed'in Muzaffer Askerleri olarak çevrilmektedir. Osmanlı'dan bugüne kadar askerlik kurumu ve askeriyenin getirdikleri dinle ilişkilendirilmiştir. Özellikle şehit olmak hem askeriye için hem de din için ayrı bir mertebe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erkekliğin geçiş aşamalarından bir diğeri ise iş sahibi olmaktır. En başından beri dışarıda olmak, evin direği olmak ya da para kazanmak gibi sorumlulukların hepsinin yüklendiği erkekler için böyle bir aşama kilit noktada bulunmaktadır. Sünnet biyolojik bir zorunluluk olarak askerlik vatan borcu olarak kabul edilmişken iş sahibi olmak ya da çalışma hayatına dahil olmak erkekler için temelde bireysel gibi gözüken ama toplumsal bilinçaltında kodlanan bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumunda çok büyük bir çoğunluk para kazanması ve evi geçindirmesi gereken kişinin erkek olduğuna inanır. Erkeğin alanının kamusal alan olduğu düşünüldüğünde de erkek dışarıda olmak ve maddi kaynakları temin etmekle sorumlu tutulur. “Erkeklik inşasını olanaklı kılan araçların başında gelen çalışmanın, değişim ve yükselme hayallerinin de kurucu olduğunu söylemek mümkün, çalışma her sınıftan ve türden erkekleri inşa edebiliyor.” (Sancar, 2016, s. 62).³ Farklı erkeklik tiplerinin ortak noktası olarak görebileceğimiz çalışma hayatının kendisi eril özelliklere sahiptir. Daha fazla risk almayı, rekabeti ve hırsı tetikleyen bir alan olan iş yaşamında erkekler hem o alana göre şekil alırlar hem de o alanın dönüştürücü gücü olarak kendilerini görürler.

Çalışma hayatı ve erkeklik/ler ilişkisine dair bir diğer önemli araştırma olan *Erkekliğin Türkiye Halleri* kitabında çalışma hayatının erkekler için ne anlama geldiği hem nitel bulgularla hem de nicel verilerle incelenmiştir. Boratav, Fişek ve Ziya'nın 2000 kişi ile yüz yüze gerçekleştirdikleri anket çalışmasında erkeklerin %55,7'sinin ilkökul döneminde çalıştıkları öğrenilmiştir. Erken yaşta çalışmaya başlama nedeni olarak da

³ Serpil Sancar'a ait çalışma alanı ve erkeklik/lere ilişkin kapsamlı bir araştırma olan Erkeklik: İmkansız İktidar kitabı tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

%49,6 oranında maddi durumlardaki yetersizlik %27,1 oranında da erkeklerin kendilerinin çalışmak istedikleri sonucuna ulaşılmıştır. (2017, ss. 38-39). Erkeklerle yüklenen iş bulma ve geçim sorumluluğu onlar için hayatın en erken dönemlerinde başlamakta ve bireyi etkilemektedir. Geçim problemi sadece bireysel bazda değerlendirilmemekte; eğer kişi evliyse bu sefer eşinden daha fazla kazanması gerektiği sosyal olarak erkeğe dayatılmaktadır.

Geleneksel kabulde erkeğin askerden geldikten sonra hemen iş bulması beklenir; çünkü işi olursa evlenmeye de hak kazanacak gibi bir düşünce bulunmaktadır. Askerliğini yapan, işini bulan erkek artık evlenmek için diğer tüm eşiklerden geçmiş kabul edilir. Evlilik, toplumun devamlılığını sağlayan ve Türk toplumu özelinde düşünüldüğünde heteroseksüel ve evrensel bir kurumdur. Bozkurt, Gelles ve Nevile'nin *Sociology: An Introduction* adlı kitabından ailenin ve evlilik kurumunun evrensel oluşuna dair şu örnekleri aktarır.

Geleneksel Kızıldereli Navajo kabilesinde, eşler asla bir arada yaşamazlar. Koca diğer erkeklerle ortak kullanılan alanda yaşarken; karısı, annesi ve kız kardeşleri ile birlikte yaşar. Veya Doğu Afrika'da yaşayan Maasai kabilesi üyesi yakın bir arkadaşının, eşiyle birlikte olmak için izin istemesini normal ve uygun bulur. Karı ya da koca onun eşinin cinsel misafirperverliğini reddetmesi kaba bir davranış olarak değerlendirilir. (Bozkurt, 2011, s. 260).

Evlilik, erkek ve kadın cinsiyetine sahip bireyler arasında gerçekleşir; bunun öncelikli gerekçesi soyun ya da türün ancak bu şekilde sağlanıyor olması ve toplumsal ve dini kabullerin bu yönde şekillenmiş olmasıdır. Evlilik kurumu ve aile öncelikli olarak neslin devam etmesini sağlayan bir yapıdadır. İnsan yavrusu diğer türlerin yavrularında olduğu gibi tek başına büyüüp gelişemez, bu nedenle bir aileye ya da bir yuvaya ihtiyaç duyar dolayısıyla koruma ailenin diğer fonksiyonlarından biridir. Aile ve evlilik kurumu toplumsallaşmanın sağlandığı ilk ortam olması açısından da çok önemlidir. “Cinsel normların düzenlenmesi ve denetim altına alınması evliliğin temel sebeplerinden biri olarak kendisine yer bulur. Sevgi ve arkadaşlığın daim kılınması da evlilik sayesinde olmaktadır. Evliliğin diğer çok önemli sebebi ve sonucu olarak karşımıza toplumsal statüyü sağlıyor olması çıkar.”(Bozkurt, 2011, s. 261). Hem kadın hem erkek için

böylesi önemli olan bir aşama her iki cinsiyet rolü için de geçerli bir geçiş ritüeli olarak karşımıza çıkar. Evlenmiş bireyler, artık toplum gözünde toplumsal cinsiyetlerinin tüm gereklerini yerine getirmiş sayılırlar ve kadın ve erkek oldukları ancak bu aşamada kabul edilebilir hale gelir; evlilik süreciyle birlikte bireyler artık kendilerine yüklenen sorumlulukları başkalarına ve özellikle çocuklarına aktarabilecek olgunluğa ulaşmışlar demektir. Özellikle erkek için düşünüldüğünde bir evi geçindirme ve başka bir insanın sorumluluğunu alma evlilik ile başlar. Baba olmuş erkek, eriştiği erkeklik kudretini karısı ve çocukları üzerinden geliştirmeye devam eder. “Erkek çocuğa sahipse bu erkek, artık ömrü boyunca ona dayatılan ve içselleştirerek aşmış olduğu erkeklik aşamalarını yeni yetme bir çocuğa aşlamakla yükümlüdür.” (Barutçu, 2013, s. 127).

Geleneksel olarak kabul edilen erkeklik aşamaları; sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik sıralaması şeklinde gerçekleşmektedir. Kapitalizmin yoğun olarak hissedilmeye başlamasıyla sünnet aşamasının yeri sabit kalırken, diğer geçiş ritüellerinin sıralamalarında değişiklikler meydana gelmektedir. Örneğin bir erkek askere gitmeden evlenmiş ya da iş sahibi olmuş olabilir. İşi varken askere gitmeyi tercih etmiş de olabilir. Tezimizin bulgular bölümünde erkeklik aşamalarında yaşanan değişimlerle ilgili ayrıntılı bilgi ve bulgulara yer verilecektir.

3.3. Erkeklik Çalışmalarına Dair Kuramsal Çerçeveler

3.4. Connell ve Çoklu Erkeklikler Teorisi

Erkeklik çalışmalarıyla ilgili en önemli eser olan *Masculinities* 1955 yılında Connell tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser erkeklik çalışmaları için başlangıç noktasını oluşturur. Connell’in toplumsal cinsiyet teorisinin dayandığı nokta iktidar ilişkileri ve bu ilişkilerin çevrelendiği toplumsal cinsiyet örüntüleridir. İktidar olarak gücü elinde bulunduran her şeyi anlayabiliriz. Connell da temelde kapitalizmi sonrasında ise iktidarı elinde bulunduran tüm kurumları iktidar unsuru kabul ederek bu çerçevede açıklamalarını yapar. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* adlı kitabında toplumsal cinsiyete dair görüşlerine yer verdiğimiz ve tezimizin de kuramsal çerçevesini oluşturan Connell’in *Masculinities* kitabı çok erken dönemlerde yazılmasına rağmen Türkçeleşmesi 2019 yılında olmuştur.

Connell, kitabına erkeklik araştırmalarına dair bulguları vererek başlar ve *erkeklik bilimi* olarak adlandırdığı şeyi irdeler. Erkeklik araştırmalarını tıpkı toplumsal cinsiyet

konusunda yaptığı gibi üç ayrı bakış açısı üzerinden değerlendirerek açıklar. Burada yer alan ilk bakış açısı Freudyen yani psikanaliz temelinde şekillenen bakış açısıdır. “Baklayı ilk ağzından çıkaran kişi Freud olmuştur, görünüşte doğal bir nesne olan erkekliği oluşturan unsurları ele alan bir sorgulamaya girmenin hem mümkün hem de bir anlamda şart olduğunu ilk kez Freud ortaya koymuştur.” (Connell, 2019, s. 39). Daha önce de bahsettiğimiz üzere psikanalitik yaklaşım, erkeklik ve kadınlığın anne ve baba üzerinden cinsellik temelinde çok erken yaşlarda oluşturulduğunu anlatır. Söz konusu olan erkek, kadın gibi kendisini eksik görmez ancak her an iğdiş edileceği korkusunu üzerinde taşır. İğdiş edilme onda babasından nefret etme ve annesine yaranma duygusuna dönüşerek -bu sırada çocuğa anne babanın davranışları çocuğun cinsiyetlenmesinde en önemli etkidir- kadınlık ya da erkekliğin temellerinin atılmasını sağlar. Freud bu süreçte oluşan üstbenliğin yani *süperegonun* bir cinsiyetinin olduğuna ve babanın çocukla kurduğu iletişim sonucu şekillendiğine ve erkeklerde kızlardan daha belirgin olduğuna değinir. (Connell, 2019, s. 42). Connell’ın psikanaliz konusunda fikirlerine önem verdiği bir diğer isim ise Carl Jung’dur. Jung kendi kuramını arketiplere dayandırır ve kadının da erkeğin de içinde zıt cinsiyetlerinden olduğundan bahseder. “Anima ruhu, animus düşünceyi tarif eder.” (Oğuz, t.y:9). *Animayı* erkeğin içinde yer alan kadına dair bilinçdışı, *animusu* da kadının içinde yer alan erkeğe dair bilinçdışı olarak tanımlayabiliriz. “Jung arketipsel kişilikleri, evrensel eril ve dişil varlıkların yapılarında herhangi bir tarihsel değişimin meydana gelmesi mümkün değildir ancak aralarındaki dengede birtakım değişiklikler olabilir diyerek açıklar.”(Connell, 2019, s. 77). Psikanalist bakış açısında yer alan bir diğer isim ise Alfred Adler’dir. Adler’e göre tüm diğer yaklaşımlar erkeğin kültürel ve sosyolojik konumunu yükseltip kadının daha aşağıda algılanması üzerinden ilerler. Kendisinin *eril protesto* olarak tanımladığı şey de budur. Kültürel pratiklerin tamamı erkeğe yatırım yapar ve bu da içsel olarak olumlu ya da olumsuz birikime yol açar.

Eril protesto, hissedilen zayıflığın saldırganlığa varan ve sonu gelmez bir kazanma hırsıyla ıralanan bir tutumla giderilmesi anlamına gelir. Adler eril protestonun nevrotik ruhsal yaşamda olduğu kadar normal ruhsal yaşamda da etkili olduğu görüşündedir. Bu görüş ile geleneksel erkekliğin eleştirisi arasındaki mesafe uzak değildir. Eril protesto, kadın psikolojisinin bir özelliği olduğu kadar erkek psikolojisinin de bir

özelliğiydi fakat bilhassa kadınları madun konumuna getirirdi. Erkekler içinde kamusal alanda ciddi bir tehdit olmaktadır. (Connell, 2019, ss. 51-52)

Erkeklik çalışmalarına dair bir diğer bakış açısı ise cinsiyet rolüdür. Connell Toplumsal Cinsiyet ve İktidar adlı kitabında her iki toplumsal cinsiyet için vurguladığı özellikleri burada erkek rolüne indirgeyerek açıklar. Cinsiyet rolleri de erkek üzerinden yine iktidara sahip kişiler tarafından -çoğunlukla erkekler- belirlenir ve kullanıma sunulurlar. Yani bireylerden beklenen davranış ve normlar sadece erkeklerin rolleriymiş gibi sunulur ve kadınlardan bu rollerin tam tersinde cinsiyetlenerek davranmaları beklenir. Bu noktada Connell, bu anlayışı eksikleri olduğu ve dönemsel iktidarla yalnızca erkekler üzerinden dönüştüğü için eleştirir. “Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde meydana gelen tarihsel değişimler erkekler üzerinden toplumsal denetim düzeneğinin dışarıdan dayatılan, harici bir denetim düzeneği olmaktan çıkarıp içselleştirilmiş bir düzenek haline gelmesi şart koşuyordu.”(Connell, 2019, s. 66).

Connell’ın erkeklik bilimine dair söz ettiği son bakış açısı etnografiktir. Gilmore’nin *Manhood in Making* adlı çalışmasından yola çıkar ve Gilmore’nin sorduğu soruyu yeniler. “Adamlığın dünyanın dört bir yanında geçerli olan bir arketipi var mıdır?” (Connell, 2019, s. 78). Bu temel sorunun cevabı toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve bu ilişkileri üreten siyasi erke bağlı olarak değişmektedir. Connell’in da esasen vurguladığı nokta tam olarak budur ve bu bakış açısında yoksun olan çalışmayı sığ olarak değerlendirir.

Connell, erkeklik için incelediği bu bakış açılarında eksik olan noktaları görür. Psikanaliz erkek merkezli ve erkek üzerinden düşünen bir bakış açısıyla toplumsal cinsiyeti değerlendirir. Rol kuramı için eksik olan şey yine merkeze erkeği alıp gerekli değişimlerin tamamını erkek bakış açısından görmesindedir. Etnografik çalışmalar ise toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair söylemlerde bulunmaz ve yalnızca kültürel olguları değerlendirir. Tüm bu bakış açılarının eksikliği içinde sorusunu yineler ve bir erkeklik bilimi olanaklı mıdır? diye sorar. Ve bu soruya şu şekilde cevap verir.

Burada tutarlı bir bilim nesnesi inşa eden şey toplumsal cinsiyet ilişkileridir. Erkekliğin bilgisi, toplumsal cinsiyet ilişkilerini bilme çabalarından doğar. Erkeklikler toplumsal cinsiyet ilişkilerinin

yapılandırdığı pratik tertibatlardır. Doğaları itibariyle tarihseldir. İnşa edilmeler, ve yeniden inşa edilmeleri ise toplumdaki çıkar dengesini ve toplumsal değişimin yönünü etkileyen siyasi bir süreçtir. (Connell, 2019, s.55).

Connell, erkekliğin ne olduğunu anlamak için bedenin stratejik bir önemde olduğunu söyler. “Erkeğin ve erkekliğin hegemonyasını ilan etmesinin öncelikli iki koşulu bedensel ve zihinsel güçtür.” (Seden Meral, 2011, s. 315). Erkek aktif olması ve bedeniyle kendini kamusal alanda temsil etmesiyle, bedeni değiştirip dönüştürmesiyle ve bedeniyle ve diğer bedenlerle kurduğu ilişkilerle kendisi somutlaştırmaktadır. “Connell bu konuda iki farklı bakış açısı olduğunu söyler. Beden toplumsal cinsiyet ayrımlarını üreten doğal bir makinadır. Diğer görüş ise beden daha ziyade toplumsal simge sistemlerinin üzerinde izlerini bıraktığı boş bir levha veya tuvalden ibarettir.” (Connell, 2019, s.100). İlk görüşün temelinde sosyobiyojoloji fikri bulunmaktadır ve toplumsal cinsiyeti bu şekilde açıklar. Bu teze göre bireylerin davranışlarının sebebi biyolojik yani kişinin doğuştan getirdiği özelliklerden kaynaklıdır ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirleyeni yalnızca bedendir. Connell bu fikrin karşısında durur. Beden yalnızca daha önceden belirlenmiş rollerin sergilendiği bir alan değildir aksine beden zamanın ruhu doğrultusunda doğaçlama yapmaya açık bir alandır. Erkek bedeni yine temsilinin dışarıda olması sebebiyle en çok yorumlanan ve diğer bedensel alanları şekillendiren yer olmasına rağmen hormon bunu söyledi bende yaptım düşüncesine indirgenecek bir konumda bulunmamaktadır. “Performans hem simgeseldir hem kinetiktir; hem toplumsaldır hem de bireyseldir ve onun bütün veçheleri birbirine bağımlıdır.”(Connell, 2019, s. 115). *Refleksif beden pratiği*, bedenin davranış ve edimlerini tek bir nedene indirgemez. Bedenin yapıp ettikleri biyolojik cinsiyetine bağlı olduğu gibi toplumsal cinsiyetinin ona yüklediklerine göre de davranır. Bu şekilde düşündüğümüzde bedenin etkilendiği şey yalnızca biyolojik değildir; beden içinde bulunan zamandan, kültürden, iktidar yapısından, ekonomiden, mevcut kapitalist düşünceden ve diğer makro ve mikro her alandan nasibini almaktadır. “Refleksif beden pratikleri aracılığıyla bedenler beden olmaktan çıkmadan toplumsal süreçlere katılıp tarihe dahil olurlar; söylemdeki simgelere, göstergelere ya da konumlara dönüşmezler.”(Connell, 2019, s. 131).

Connell, toplumsal cinsiyeti anlamaya ilişkin genel bir çerçeve sunar ve bunun için öncelikli olarak erkeklik tanımlarını gruplandırır. *Özcü tanımlara* göre erkekliğe dair yaygın bir tanı merkeze alınır ve erkeklik de bu şekilde tanımlanır. Ancak bu bakış açısı tamamıyla öznel bir temelden beslendiği için objektif bir gerçekliği yansıtmaktan yoksundur. *Pozitivist tanımlar* ise bireyin davranışlarının onun toplumsal cinsiyetinin göstereni olarak kodlar. Bu tanımlamaya göre erkekler erkeksi, kadınlar kadınsı davranırlar. Erkeklerin feminen, kadınların maskülen davranmaları durumunda bu tanımlamalar yetersiz gelecektir. “Oysa erkeksi ve kadınsı terimler, bu kategorik cinsiyet ayrımının ötesinde, toplumsal cinsiyet bağlamında erkekler ve kadınların kendi aralarında nasıl farklılaştıklarını işaret etmektedir.” (Connell, 2019, s.139). *Normatif tanımlara* göre kadınlık kadının erkeklik erkeğin edimleridir. *Göstergebilimsel tanımlar* ise erkeklik ile dişiliğin göstergebilimsel karşıtlığında erkeklik, işaretlenmemiş bir terimdir yani simgesel otorite alanıdır. Connell’in genelde toplumsal cinsiyete özelde ise erkekliklere dair ortaya koyduğu en önemli tez, tek bir toplumsal cinsiyete yüklenen çoklu cinsiyet pratiklerinin olduğudur.⁴ Connell bu fikrin temelini Erkeklikler kitabından çok önce yazdığı Toplumsal Cinsiyet ve İktidar kitabında atmıştır.

Karakter yapıları olarak kadınlığın ve erkekliğin, tarihsel açıdan değişken olarak görülmeleri gerekir. Aynı toplumda, aynı dönemde çeşitli cinsel karakter biçimlerinin ortaya çıkmasını önleyebilecek hiçbir şey yoktur. Çok yönlü kadınlıklar ve erkekliklerin toplumsal cinsiyete ve yapılarının yaşatılma biçimine ilişkin temel bir olgu olduğunu iddia ediyorum. (Connell, 2019, s. 106).

Connell’in öncüsü olduğu farklı erkeklikler tezi, erkekliklerin sergilediği davranışların, bazen mekana bazen zamana bazen de içinde bulunulan ortama göre değişiklik gösterdiğini öne sürer. Erkeklikler arasındaki ayrım erkeklerin erkeklerle ve diğer kurum ve cinsiyetler arasındaki ilişkilere göre düzenlemiştir. Çoklu erkeklikler tezine göre dört farklı erkeklik tipi bulunmaktadır: Hegemonik erkeklik, madunlaştırılan erkeklik, suç ortağı erkeklik ve marjinalleşen erkeklikler. Erkeklik tiplerine dair açıklama yapmadan önce şunu açıklamakta fayda vardır. Bir erkek aynı anda hem

⁴ “Özbay ve Kılıç, çoklu erkeklikler tezinin Tolson’a kadar götürülebileceğini iddia etmişlerdir. Aslında aynı anda kültürler arasında veya içinde birden fazla erkeklik ifadesinin bulunduğu dair alıntılar Connell’in kitabında dört kez alıntılanmasına rağmen onun attığı ve kendi teorisinde çok önemli bir adımı oluşturan bu adımı görmezden geliyor.” denmektedir.(Özbay & Kılıç, 2004, s. 93).

hegemonik hem de marjinal erkeklik grubunda yer alabilir. “Dolayısıyla masküinite⁵ diye bir şey yoktur, masküliteler vardır ve bunlar değişken, dinamik ve çeşitlenen nitelikler arz ederler.” (Carrigan, 2002, s. 106). Aynı şekilde madun konumunda bulunan bir erkek, aynı zamanda suç ortağı erkekliğe hizmet ediyor olabilir. Erkeklikler birbirinden farklı olmasına rağmen aralarındaki sınır asla katı değildir; topluma, zamana, mekana, akran gruplarına göre ani ve sürece tabi olarak değişimler gösterebilir bu durumda aynı zamanda erkeklik rolünün çoklu olduğu yapısını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

“Hegemonik erkeklik, ataerkinin meşruluğu sorununa halihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet pratiği tertibatıdır.” (Connell, 2019, s. 150). Hegemonya bir şeyin üzerinde güç kurmak, o şeyi baskıya maruz bırakmaktır. Bu haliyle düşünüldüğünde hegemonik erkeklik toplumsal cinsiyet sahasının belirleyeni olarak karşımıza çıkar. Hegemonya kurmuş olan düzendeki erkekler, diğer erkeklikleri ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirler. “Hegemonik erkekliği, genç, kentli, beyaz, heteroseksüel, tam zamanlı bir iş sahibi, makul ölçülerde dindar, spor dallarının en azından birisini yapabilecek kadar yeterli düzeyde aktif bedensel performanslara sahip erkeklerin temsil ettiği erkeklik” (Sancar, 2016, s. 30) olarak tarif edebiliriz. Ancak hegemonik erkekliğin ne olduğuna dair şu açıklamayı yapmak önemlidir. Hegemonik erkek yalnızca para sahibi erkek değildir, hegemonik erkek yalnızca güç sahibi erkek demek değildir, hegemonik erkek yalnızca belirli bir konuma ya da soya sahip olmak demek değildir; hegemonik erkek tüm bunların dışında ve dahilinde otoriter erkekliği temsil etmektedir. Toplumsal kabuller özünde düşündüğümüzde de bir insanın güç kurabilmesinin ön koşulu olarak iş sahibi olması karşımıza çıkar. Erkeğin hegemonyasını güç konumuna yükseltebilmesi iş hayatında başlar ve diğer alanlara da sirayet eder. Örneğin memur olan erkek, kamusal alanında önce orada en düşük pozisyonda bulunan kişi üzerinden hegemonyasını kurar. Sonrasında iş arkadaşı -erkek ya da kadın fark etmez- üzerinden hegemonyasını pekiştirir. Yavaş yavaş sıra oradaki rütbeli kişilere gelerek etkisini daha da genişletmeye başlar. Bu şekilde güç alan erkeklik kendi alanından olmayan kişilere de gün geçtikçe gücünü hissettirir, hegemonya kişinin en yakınından başlayarak öteki konumunda gördüğü kim varsa oraya

⁵ “Maskünilite kavramı, kökeni itibarıyla geçmişi on dördüncü yüzyıla kadar uzanan ve Fransızca masculin- Latince masculinus’dan türetilen sözcük kısaca erkeklik anlamına gelmektedir. İlk olarak da on sekizinci yüzyılın ortalarında kullanılmıştır.” (Alıntıl原因 Erdoğan, 2011, s. 46).

kadar devam ederek hem genişler hem de etki alanını artırır. “Bourdieu’nun *libido dominandi* kavramıyla açıkladığı bu durumda erkek öncelikle diğer erkekler üzerinde iktidar kurma isteğindeyken, tali olarak kadın üzerinde egemenlik kurmanın sembolik mücadelesi içerisinde.” (Bourdieu, 1997, s. 225). Temelde bu değişikliklerin özünde yine iktidar vardır. İktidarın belirlediği düzenler doğrultusunda hegemonik erkekler kendi pratiklerini yeniden düzenleyerek dönüşümü döngüsel bir şekilde devam ettirirler.

Madun, kelime anlamı olarak alt aşamada bulunan demektir. Toplumda madun konumunda bulunanlar genel kabulün dışında kalan insanlardır ve bu insanlar hep ötekileştirilir. Connell için de madun erkeklikler çoğunlukla eşcinsellere denk düşmektedir; hegemonik erkekliğin tam karşısında yer alan madun erkeklikler hegemonik erkekliğe tabii konumda yer alırlar. Connell, madun erkekliklerin yalnızca eşcinsellerden oluşmadığını söyler ve bu duruma şu eklemeleri yapar. “Pısırik, muhallebi çocuğu, ahmak, beceriksiz, hanım evladı, tabansız, döneke, çıtkırıldım, sümsük, salon erkeği, ılık, mıymıntı, süt oğlanı, ana kuzusu, dört göz, mülayim, ebleh, korkak vb, burada da simgesel olarak erkekliğin kadınsılıkla bulanıklaştırıldı aşıkardır.” (Connell, 2019, s. 153).

Suç ortağı erkeklikte ise, hegemonik erkekliğin destekçiliği görülmektedir. Hegemonik güçleri besleme ve bu güçlerden karşı tarafın hegemonyasını artırma eylemi, bu erkeklik tipinin özelliklerindendir. Marjinalleştirilmiş erkeklikler; ırk, etnisite ve kültür üzerinden kendilerine alan bulurlar. Bu erkeklik tipi hegemonik erkeklik için marjinal olabilirken, kendi grupları ya da toplulukları içinde hegemonik erkeklik tipini de sergileyebilirler. Hegemonik erkeklik diğer erkeklik tipleri için damar görevi görmekte ve diğer erkekliklere giden tüm olumlu ya da olumsuz besleyici özellikleri sağlamaktadır. “Baskın, madun ya da marjinalleştirilmiş erkekliklerin sürekli etkileşim halinde oldukları, birbirlerinin varlık koşullarını değiştirdikleri ve bunu yaparken kendilerini de dönüştürdükleri karmaşık toplumsal cinsiyet ilişkileri yapılarını görürüz.” (Connell, 2019, s. 338). Değişen tarihsel koşullar erkekliklerin kendini gösterdiği sahneleri de değiştirmektedir.

Connell’ın erkeklik kuramındaki en önemli nokta, toplumsal cinsiyet pratiklerinin tarihsel süreçle iç içe olduğunu söylemesidir. Tarihsel süreçlerle bir arada bulunma toplumsal cinsiyet algısındaki değişimlerin de dinamiği olmaktadır. Tarihsel süreç

tanımı geniş bir yelpazedir ve kollarında iktidarı, ekonomiyi ve toplumsal değişimleri de bulundurur. Tüm bunlar yoğun bir şekilde toplumsal cinsiyet pratiklerinin üretimini ve yeniden üretimini sağlar ve devam ettirirler.

3.5. Erkeklik Fikrinin Yeniden Formülasyonu: James Messerschmidt

Messerschmidt, erkeklik ve hegemonik erkekliğe dair eksik olan konulara ve soru işaretleri yaratan noktalara yönelik cevapları Connell'in de fikir ve açıklamalarına yer vererek *Hegemonik Erkeklik* kitabında vermiştir. Erkeklik konusu görece yeni bir tartışma alanıdır ve bu alan çok da sağlam olmayan zeminleri ve fazlasıyla eleştirel açıları bünyesinde bulundurmaktadır. Messerschmidt, bu açıları revize ederek erkekliğe dair yeni bir formülasyon sunmuştur. Bu formülasyon temelini Connell'in toplumsal cinsiyet teorisinden ve erkeklik fikrine ait düşüncelerinden almaktadır. Connell'e ve temelde erkekliğe yöneltilen eleştirilerin tamamını yeniden düzenleyerek erkeklik alanına dair sağlam bir araştırma zemini sunulmaktadır.

Feminist teori ataerkiyi merkeze alarak eleştirilerinin tamamını ataerki düzen üzerinden yapmıştır. Gerek radikal feminizmde gerek sosyalist feminizmde hedef tahtasında duran olgu ataerki düzendir ve bu düzende tüm güç ve kaynağını erkeğe ait düşünceden alır. Ataerki düzenden sorumlu olan değişip dönüştüren erkektir; bundan etkilenen ise hep kadın olmuştur ve bu değişim ve dönüşümün yansımaları hep kadına dairdir. Hal böyleyken ve tek bir hedef varken, toplumsal cinsiyet araştırmalarının yalnızca ataerki üzerinden gidiyor olması yanlış bir bakış açısına sebep olur ve araştırmaları objektiviteden uzaklaştırır. Messerschmidt, öncelikli olarak buna odaklanır ve cinsiyet çalışmalarının merkezinin ataerki düzenden çıkarılıp toplumsal cinsiyet üzerine getiren kişinin Connell olduğunu söyler. Connell, bakış açısını genişlettiği için artık iki cinsin de deneyimleri toplumsal cinsiyet algısı üzerinde önem kazanır; sadece erkeğin kadın ve toplum üzerindeki etkisini incelemek hem eksik kalıyordu hem de ataerkinin erkeğin üzerindeki etkisini görmezden geliyordu. “Erkeği ve kadını münferit kategoriler olarak vurgulamak, kadın ve erkeklerin gerçek yaşam deneyimlerinin çoğunun kendilerini temsil ettiği varsayılan kategoriler altında kaybolmasıyla sonuçlanır.”(Messerschmidt, 2019, s. 40). Connell'in böylesi girişiminden sonra ise hegemonik erkeklik ve hegemonik kadınlık kavramları ortaya çıkar.

Belirli davranış biçimleri, belirli varoluş biçimleri kültürel olarak baskın ve erkeklik ve kadınlığın genel örüntüsü olarak görülürken, diğer davranış türleri ve biçimleri, bunlara kıyasla sapkın veya aşağılık olarak tanımlanır ve alay düşmanlık ve bazen de şiddete neden olur. Daha iyi karşılayan bir terim olmadığından bu kültürel olarak baskın kalıpları hegemonik erkeklik ve hegemonik kadınlık olarak adlandırdık. (Akt. Messerschmidt, 2019, s. 77).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi erkeklikler çoğul niteliklidir ve toplumsal cinsiyet pratikleri doğrultusunda da davranış türleri de farklılık göstermektedir. Bu farklılıklarının kişinin özsel sermayesi ya da karakter özelliği olarak düşünülmesi, erkekliği çıkmaza yönlendiren en önemli unsurlardan biri olur. Çünkü özellikler her ne kadar bireysel olsa da bunun toplumsaldaki yansıması tamamıyla toplumsal cinsiyet özelliği olarak karşımıza çıkar. “Erkeklik bireylerin bedenlerine ya da kişilik özelliklerine gömülmüş sabit bir öz değildir, erkeklikler toplumsal eylem içinde hayata geçirilen uygulamalardır.” (Messerschmidt, 2019, s. 70). Bu durumda direkt olarak toplumsal cinsiyet pratiklerinin ve özelde erkekliğin sürekli dönüşen bir mekanizma olduğuna gönderme yapar. Erkeklik özellikleri farklı toplumlarda aynı yansımalara sebep olsa bile bu davranışın kökeninin aynı olduğunu iddia edemeyiz; onlar yalnızca farklı dinamiklerden ve farklı tarihsel aşamalardan beslenen cinsiyetlendirme çalışmalarıdır. Hearn’e göre hegemonik erkekliğin kültürel taşıyıcılarının toplumdaki en güçlü bireyler olması beklenmez. (Hearn vd., 2004, s. 57). Dolayısıyla erkeklik hegemonik erkeklik özsel olmadığı gibi evrensel de değildir, yalnızca kültürel pratikleriyle değişen veçhelere sahiptir.

Connell ve Messerschmidt hegemonik erkeklik konusunda yükselen tartışmalara yönelik öncesinde kabul ettikleri üç konu hakkında değişikliğe gittiklerini söylemişlerdir. Buradaki ilk nokta tek bir iktidar örüntüsü içinde tüm erkekliklerin konumlandırılmasını yanlış bulmaları olmuştur. Bu bakış açısının hem erkekliği hem kadınlığı hem de hegemonik erkekliği anlayıp açıklamak için yetersiz olduğunu daha iyi bir yola ihtiyaç duyulduğunu söylemişlerdir. İkinci nokta bireysel özellikler ve psikolojik belirlenimler de beraberinde tek bir hegemonik erkeklik algısının doğmasına yol açmıştır. “Hükmedenler bilinçdışı şemalarını hem kendilerine hem de diğerlerine dayatarak tatbik etmekten kaçınmamaktadırlar” (Bourdieu, 2015, s. 90) ve bu durum

beraberinde tek tip erkeklik algısını getirmesine rağmen tahakküm uygulaya ve uygulanan kişiler için tezahürler farklılaşmaktadır. Değiştirilen üçüncü bakış açısı ise baskın olan erkeklik yapısının var olan toplumsal normlar üzerinde etkili olmadığının söylenmesidir. Tüm bunlara binaen erkekliğe dair çalışmaların tamamına kadınlığın, hegemonik olmayan erkekliklerin de eklenmesi gerekliliği, toplumsal cinsiyet pratiklerinin tamamının ilişkisel olduğu ve asla tek yönlü değerlendirilmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Hegemonik erkekliğin anlaşılması çabalarının, toplumsal cinsiyet ilişkilerine daha bütünsel, hegemonik grupların gücü kadar tabii grupların failliğini de tanıyan ve toplumsal cinsiyetle diğer toplumsal dinamiklerin karşılıklı koşullanmalarını gözetken bir yaklaşım içermesi gerektiğini (Messerschmidt, 2019, s. 96) söyleyerek yeni bir formülasyon önermişlerdir. Hegemonik erkekliklerin yanı sıra başat erkeklikler olarak yeni bir kategorilendirilmeye giden Messerschmitt başat erkekliği de şu şekilde tanımlar. “Başat erkeklikler her daim toplumsal cinsiyet egemenliğiyle bağlantılı olmasa da- yerel, bölgesel ve küresel ölçekte- en çok takdir gören, yaygın, yerleşik olan, yahut erilliğin belirli bir toplumsal alanda mevcut haline denk düşer.” (Messerschmidt, 2019, s. 133). Hegemonik erkeklik kendisini zorunlu gibi göstermesine ve haklılığını dikte etmesine rağmen, başat erkekliklerin yaptırım gücü ve etkinliği karizmasından kaynaklanmaktadır.

Messerschmidt, hegemonik erkeklik araştırmasına *yapılandırılmış eylem teorisi* kuramsal çerçevesini önerir ve araştırmalarını bu çerçeve doğrultusunda yapar. Yapılandırılmış eylem teorisini tam olarak anlayabilmek için Messerschmidt’in yapıdan kastının ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet her şeyden öte kültürel pratikler silsilesidir ve birçok pratik sorgulanmadan kabul edilir ve bireyi eyleme geçirir. Bu pratiklerin temelinde de pratikleri oluşturan yapılar bulunmaktadır. “Sosyal yapılar sosyal eylemin aracı ve sonucudur, araçtır çünkü sosyal eylem, toplumsal yapıların kullanımıyla ortaya çıkar, sonuçtur çünkü toplumsal yapıların zaman ve mekanda yeniden üretilmesi toplumsal eylem yoluyla olur.”(Akt. Messerschmidt, 2019, s. 196). Hal böyleyken de yapı eylem ve birey sürekli etkileşim halindedir ve birbirlerinin pratiklerine tabidirler. Messerschmidt iki farklı yapı türü olduğundan bahseder: ilişkisel sosyal yapılar ve söylemsel yapılar. İlişkisel sosyal yapılar, sosyal pratik yoluyla belirli sosyal ortamlardaki bireyler arasındaki karşılıklı bağ ve bağımlılığı kurar. “Söylemsel sosyal yapılar ise kültürel olarak dikkate değer

anlamlar üreten temsiller, fikirler ve işaret sistemleridir.”(Messerschmidt, 2019, s. 197). İki farklı yapı dönütleri, eylemleri ve söylemleriyle sürekli birbirini besler ve şekillendirir. İlişkisel sosyal yapılarda somut eylemler görülürken, söylemsel sosyal yapılar görevin soyut anlam kısmını yüklenmiştir. Soyut anlamlar ve somut pratiklerinin tamamının yansıması olarak yapılandırılmış eylem teorisini görebiliriz. Messerschmidt’e göre (2019) anlamların ne oldukları ve pratiklerin ne işe yaradıklarını sorgulamaya başladığımız noktada ise eşitsiz cinsiyet ilişkilerinin belirli zamanlarda belirli ortamlarda nasıl kurulduğunu anlayabileceğiz.

Kimmel tarafından kaleme alınan *Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik* adlı makalede Amerikan erkekliğine dair eleştirel ve özcü bir bakış açısı benimsenerek, tarihsel olarak erkeklikler değerlendirilmiştir ve bu tarihsellik erkekliği değişmezlik niteliğinden uzaklaştırır.

Erkekliği, her erkeğin kalbinde yer alan ezeli, zamansız bir şey olarak düşünüyoruz. Erkekliği, birinin sahip olabileceği veya olmayabileceği bir şey, bir nitelik olarak düşünüyoruz. Erkekliği, eril insanın kendisine özgü biyolojik bileşiminde yer alan, erkeklik hormonlarının veya penise sahip olmanın sonucu olarak doğuştan gelen bir şey olarak düşünüyoruz. Erkekliği, her erkeğin dünyada açıkça ortaya koyması gereken, insan bilincinin sınırlarını aşan elle tutulur bir özellik, toy bir gence zorlu bir erginleme ritüelini başarıyla tamamlamasının sonucu olarak muazzam bir tören edasıyla büyükleri tarafından sunulan ödül olarak düşünüyoruz.
(Kimmel, 2013, s. 92).

Tarihsel kuramcılarının tamamının insanlık tarihi olarak erkeklik tarihinden bahsettiğini söyler. Erkekliği yüceltmek ya da erkekliği en üstün şey olarak göstermek yerine Kimmel, erkek olmanın erkeklikler üzerinde yarattığı baskıya değinir. Tüm bu baskıları Amerikan tarihi içerisinde çözümleyen Kimmel ilk etapta -ki bu kapitalizm öncesidir- erkekliği ikiye ayırır. *Kibar Efendi* olarak adlandırdığı erkeklik biçimi, toprak sahipliğine dayanmaktadır. *Kahraman zanaatkar* ise kentli zanaatkardır. Bu iki erkeklik tipi köy ve kent yaşamının yansımalarını barındırır. Kapitalizmin hayatlarımıza dahil olmasıyla birlikte ise *Piyasa Erkekliği (Marketplace Masculinity)* ortaya çıkar. Piyasa erkeğinin amacı başarı sağlamak, para kazandırmaktır. Bu amaçları doğrultusunda çalışır

ve tüm kimliğini hem bunun üzerine inşa eder hem de inşa ettiği kimliği besler. Zamanla her şeye hakim olmaya başlayan piyasa erkeği, diğer erkekleri öteki kategorisine iter ve sadece kendi tipindeki erkekler egemen olmaya başlar. “Kendini “ötekilerin” –kadınların, beyaz olmayan erkeklerin, bir yerin yerlisi olmayan erkeklerin, eşcinsel erkeklerin- dışlanması yoluyla ve erkeklerin en sonunda diğer erkekler arasında gerçek erkekler olabilecekleri, bozulmamış efsanevi eştoplumsal bir cennete doğru korku dolu bir kaçış yoluyla yeniden inşa ediyordu.” (Kimmel, 2013, s. 95). Aslında Kimmell’in bahsettiği piyasa erkeğinin yansıması hegemonik erkektir. Hegemonik erkeğin kendini daima diğerlerine özellikle de diğer erkeklerle bir şeyleri ispat etmeye dair bir güdüsü bulunmaktadır, bu ispatın muhatabı da daima diğer erkeklerdir. Bu güdü çocukluktan itibaren beslenir, erkeğin gençlik ve sonraki dönemlerinde de bu istek zirve yapar. Erkeğin temel korkusu, kadınsı özellikler gösterip diğer erkeklerden tarafından dışlanmaktır. Bu yönde bir korku geliştirir, bu korku utanca dönüşür ve tüm diğer cinsiyetlere yönelik -erkek olmak hariç- bir sessizlik biçimine dönüşür. Toplumsal cinsiyet eşitliği ya da adaleti konusunda erkeklerin sessiz olmasının temelinde, kendi ait olduğu erkeklik cemaatinden dışlanma korkusu bulunmaktadır. Kimmell eğer bu sorun aşılabılırsa, toplumsal cinsiyet adaletinin daha kolay sağlanabileceğine ve erkekler üzerindeki erkek olma ve erkeklik baskısının azalacağına inanır.

3.6. Serpil Sancar ve İmkansız İktidar

Türkiye’deki önemli erkeklik çalışmacılarından biri olan Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkansız İktidar* adlı kitabında erkekliklerin Türkiye’deki yansımalarına değinir ve kuramsal analizini erkeklerin gündelik hayat pratikleriyle birleştirip saha araştırmasıyla biçimlendirir. Sancar kuramsal çerçevesi için çok önemli olan cinsiyetlendirilmiş pratiklerden bahseder. Erkekliği toplumsal pratiklerden ayrı düşünmemiz mümkün değildir; buradaki esas soru bu pratiklerin nasıl ve kimler tarafından şekillendirildiğidir. “*Cinsiyet farkları rejimi* farklı toplumsal sınıflar, etnik gruplar ve farklı kadın ve erkek kategorileri arasındaki karşılıklı ilişkilere verilen anlamlar aracılığıyla yaratılan cinsiyet hiyerarşileridir.” (Sancar, 2016, s. 21). Cinsiyetlendirilmiş pratiklerin farklılaşmasının sebebi olarak farklı etnik, kültürel ve sınıfsal farklılıkları gösterebiliriz; bu pratiklerin değişmesinin sebebi aslında kişinin içinde bulunduğu habitusudur.

Bu düşüncenin öncülerinden Bourdieu'nun anladığı anlamda toplumsal cinsiyet, hem Foucault'un tanımladığı tarzda kendi arzularını ve isteklerini gerçekleştirme peşinde koşarken kendini toplumsal iktidar ilişkileri uzantısı olarak inşa eden cinsiyetlenmiş beden anlayışından, hem de Butler'ın eylem ve fiil olarak bedenin performansı biçiminde gerçekleşen toplumsal cinsiyet yaklaşımından beslenmiş bir tür sentezdir. (Sancar, 2016, s. 189).

Toplumsal cinsiyeti habitus olarak değerlendirdiğimizde öncelik olarak kişinin içinde yetiştiği toplumsallaşma süreci karşımıza çıkmaktadır. Bireyin toplumsallaştığı ortam, kişinin edimlerinin en büyük belirleyicisidir. Orta alt gelir düzeyine sahip bir ailedeki erkek ile üst gelir grubundaki bir erkeğin pratiklerinin aynı olması beklenemez. Çünkü habitus temelde bireyin düşünce şeklini belirlediğinden kişinin toplumsal cinsiyet pratikleri de bu yönde gelişecektir. “Cinsiyetlenmiş insan bedeni bir tür diğer toplumsal olguların anlamını belirlemede anlam üretecek depo olarak inşa edilir.”(Sancar, 2016, s. 190). Bu bağlamda düşünüldüğünde depo olarak anlamları üreten ve gösteren şey ise bedendir. Bireyin bedensel özellikleri doğrultusunda şekillenmiş olan toplumsal cinsiyet, kamusal alanda pratiklerini sergiler ve toplumsal cinsiyetini oluşturmaya devam eder. Kamusal alanda pratikleri sergilenen cinsiyetler ise eril kökenlidir ve toplum eril pratikler doğrultusunda kendisini gösterir.

Serpil Sancar da *maskülinite yoktur yoktur masküliniteler vardır* tezini destekleyecek yorumlarda bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet görüşü habituslar üzerinden yükselen Sancar, farklı toplumsallıklarda farklı habitusların ortaya çıktığını belirtir. Bu habitusların pratiklerinin de birbirinden farklı ve değişken olduğu düşünüldüğünde, farklı erkeklik rolleri ortaya çıkar. Toplumsal dünya, farklılaşmış ama üst üste çakışan eylem alanlarından dolayısıyla her alana özgü habituslardan oluşur, bir alanda birden fazla habitus mümkündür (Sancar, 2016, s. 207) diyerek, farklı erkeklik tiplerinin olduğuna dair bizlere göz kırpar.

Sancar'ın merkeze aldığı bir diğer konu ise, cinsiyet pratiklerinin küresel kapitalist rejimlerle birlikte değişime uğradığını söylemesidir. Messerschmidt'e göre de küresel çaptaki etkiler diğer alandaki erkekliklere ve pratiklere baskı kurar ve kendi hegemonik erkekliğini değiştirip dönüştürmek için hegemonyasını kullanır. (Messerschmidt, 2019,

s. 98). Sınıfsal cinsiyet pratiklerini kuramsal çerçevesinde bulunduran Sancar, çalışma hayatının ve kapitalist ilişkilerin cinsiyetlenme pratikleri üzerinde de etkili olduğunu iddia eder. Cinsiyetlendirme pratikleri şöyle bir çizgide ilerler: küresel kapitalizm yeni tür iktidar ilişkileri yaratır bu iktidar ilişkileri de cinsiyet pratiklerini değiştirir ve dönüştürür. “Connell’e göre küresel cinsiyet düzeni, küresel örgütlerin cinsiyet rejimleri ile yerel insan topluluklarının cinsiyet düzenlemelerini dünya ölçeğinde birbirleriyle bağlantı haline getiren ilişkiler yapısıdır.” (Alıntıl原因 Sancar, 2016, s. 90). Connell’ın kapitalist bir bakış açısı kullanarak cinsiyet pratiklerini bu şekilde değerlendiriyor oluşu bizi şu sonuca götürebilir. Marx’ın ünlü alt yapı üst yapıyı belirler sözünü baz aldığımızda kapitalist küresel ilişkiler cinsiyetlendirme pratiklerini belirleyen en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel bir düzende inşa edilen iktidar ve erkeklik modeli için belirleyici unsur kapitalizme ne kadar hizmet ettiği olmaktadır. Erkeğin kapitalizmle ilişkisi ne kadar derinden ve yoğun olursa o ölçüde kendi hegemonyasını kazanmaktadır. İş ile yükselen erkeklik modeli diğer tüm ilişkilerin daha cılız kalmasına sebebiyet verir ve işi olmayan ya da yeterince iyi bir konumda bulunmayan erkeklik ötekileştirilmeye başlanır. “Egemen erkeklik değerlerinin yarattığı kısıktıcı koşullar nedeniyle saldırganlığa ve şiddete yatkın hale gelen alt sınıf erkeklerin bu davranışların yaşadıkları sınıfsal gerilemeye bir tepki olarak meydana çıktığı söyleniyor.” (Sancar, 2006, s. 99). Erkeklik ilişkileri ve toplumsal cinsiyet sadece sınıfsal dürtülerle devam eden davranış örüntüleri halini almaktadır.

Serpil Sancar erkeklik dinamiklerinin değiştiğine değinip bir erkeklik krizinden söz edebileceğini tartışır. Bu krizin en önemli sebeplerinden biri olarak pederşahi toplumdan erkek egemen topluma geçişi görür. “Pederşahilik, büyük ve yaşlı erkek babanın tartışmasız bütün genç erkekler, kadınlar ve çocuklar üzerindeki otoritesi olarak tanımlanır.” (Sancar, 2006, s. 111). Bu kültürün artık yok olduğunu söyleyerek kapitalist erkeğin egemen konuma geçtiğine değinir. Eskiden erkeklik pratikleri ailenin en büyük kişisinden çocuğa aktarılırdı bu durum modernleşen zamanla en büyük kişinin egale edilip yalnızca babanın şekillendirdiği erkeklik pratikleri olarak görülmeye başladı. Kapitalist erkeklikleri düşündüğümüzde ise kişinin erkeklik pratikleri yalnızca egemen olan diğer kapitalist erkeğin pratikleri doğrultusunda dönüşmeye başlamıştır. Dolayısıyla kültürel cinsiyetlendirme yerini kapitalist cinsiyetlendirmeye bırakır, yaş ya da ailedeki konum önemini kaybedip yalnızca statü değeri görmeye başlar.

3.7. Türkiye’de Erkeklik Çalışmalarına Dair Söylenenler

Erkeklik En Çok Erkeği Ezer adlı makalesinde Tayfun Atay, erkekliği erkeklerin gözünden onların muzdarip oldukları ve aslında maruz kaldıkları bir konumdan değerlendirir. Atay erkekliği şu şekilde tanımlar: Bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamıdır. (Atay, 2004, s. 14). Erkekliği bir pratikler toplamı olarak gören Atay bu pratiklerin erkeklere dayatıldığına ve erkeklerin bu pratikleri yapma zorunluluğuna değinir. İlksel insanların cinsiyet davranışlarından bugüne kadar geçen sürede erkekler hep eyleyen/ eylemek zorunda olan bireyler olarak karşımıza çıkmışlardır. Erkeklik bu haliyle iktidar haline gelmektedir ve bu iktidarı da yine kendi edimleriyle devam ettirmek zorunda kalmaktadır. Erkekliğin bir zorunluluk hali olarak erkeklere dikte edilmesine değinen Aktay, Edley ve Wetherell’in çevirisiyle şunları aktarır: “Eril kültürün paradoksal bir biçimde hem üreticisi hem de ürünü konumundadır; ataerkil ideolojinin hep sahibi hem de kölesidir onlar.” (Aktaran Aktay, 2004, s. 26). Eril tahakkümün ve iktidarın yansımalarını kültürel ipuçlarında aramanın yanı sıra çevremize daha geniş bir bakış açısıyla bakıp çözümlemeler yaptığımızda eril hakimiyetin en normal olarak kabul ettiğimiz noktalarda bile karşımıza çıktığını görürüz.

Bu cinsiyetçi renk ayrımının, kadınla erkek arasındaki eşitsiz farklılaşmayı norm kılmış ataerkil yapılanmanın belki bilinçdışı ama en etkili şartlandırmalarından biri olduğunu görmezden gelmek mümkün değildir. Yeryüzünün dörtte üçünü oluşturan denizlerin renginin; gökyüzüne gözümü çevirdiğimizde gördüğümüz rengin ve uzaydan baktığımızda dünyanın renginin erkeği simgelemesi tesadüf olabilir mi? (Aktay, 2019, s. 23).

Hilal Onur ve Berrin Koyuncu tarafından kaleme alınan *Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü* makalesinde yazarlar sosyalleşme süreçlerinde erkeklerin karşılaştığı durum ve yapılar odaklanırlar. Bu doğrultuda bireysel ya da toplumsal tüm analiz şekillerini bir yana bırakıp “*Erkek, erkek doğmaz, erkek yapılır*” (Onur & Koyuncu, 2004, s. 31) düşüncesini merkeze alarak homososyal alanların sosyalizasyon sürecindeki etkilerine değinirler. Yazarlar, bu sosyalleşme süreçlerinin evrensel nitelikte

olduğunu belirterek, Türkiyede ya da başka bir ülkede özü itibariyle toplumsallaşma biçimlerinin aynı olduğunu iddia ederler. Burada Heileger ve Engelfried'in sosyalizasyon modelini sekiz farklı değerlendirme noktasıyla bu evrenselci düşünceyi anlatırlar. Erkeklerin dış dünyada daha olumlu sıfatlarla tanınması⁶, emeğin toplumsal cinsiyete göre dağılması⁷, erkeğin çoğunlukla suskun olması⁸, yalnızlık, rasyonel olma, egemenlik kurma, şiddete meyil⁹ ve fizyolojik uzaklık başlıkları altında sosyalizasyon modelleri anlatılmaktadır. Belirli ideal tipler doğrultusunda oluşturulan erkeklik süreçleri, kendisini bu davranışları destekleyen alanlarda rahatça sergilemekte ve kendisine dahil etmektedir. Bu durumun en önemli alanları olarak ailedeki sosyallaşma sürecini ve askerliği gösterilebilir. Türk toplumu olarak yeterince ataerkil davranış stillerine sahip olduğumuzdan erkek çocuğuna erkeklik davranışları ilk olarak ailesinde yüklenir. Sonra akran gruplarında da bu davranışlar devam eder ve askeriye erkekliği inşa etmek hususunda üst noktada bulunmaktadır. Askeriyede herkes birbirine erkekliğini ispat etme amacındadır ve orada yalnızca hegemonik erkekliğe yer vardır. Bu tarz alanlarda üretilen erkeklik şekilleri sorgulamadan kabul edilir ve bu davranışlar devam ettirilir. Yazarlar bu evrensel gerçekliğin değişebilmesi adına erkeklerin kendi özüne dönerek bir sorgulama yapmaları gerektiğini söyler ve toplumsal cinsiyet özelde de erkeklik açısından bir cinsiyet yapısökümünü zorunlu görürler.

Erkeklik pratiklerinin en görünür olduğu alan bedendir; bir insanın yüzünü görmeden sırf hareketleriyle bile dışarıdan kadın ya da erkek olduğuna dair doğru varsayımlarda bulunabiliriz. Hal böyleyken erkeklikler -bedensel olarak olması gereken/ doğru kabul edilen erkeklikler- karşımıza en çok dergilerde, dizi ya da film gibi alanlarda, artık ve çokça sosyal medyada karşımıza çıkmaktadır. İlker Erdoğan *Erkek Dergilerinde (Men-s Healty-Fhm-Esquire Türkiye Örneğinde) Hegemonik Erkeklik, Beden Politikaları ve*

⁶ Jeff Hearn tarafından kaleme alınan Erkekler ve Erkeklikler Üzerine Avrupalı Perspektifler isimli çalışmada erkekliğin genelde medya özelde ise gazetelerde yer alan tanımlamalarına değinilmiştir. Farklı ülkelerde yer alan haberlere göre içeriği belirlenen bu belirlenen bu makale, başka ülkelerde yer alan hegemonik erkeklik tavırları nicel olarak görmek açısından önem taşımaktadır.

⁷ Fay Hattında Erkeklikler: Çalışma ve İşsizlik Ekseninde Erkekliğe Bakış makalesinde, erkeklerin iş hayatını ve çalışma kavramını kendi erkeklikleri içerisinde nasıl konumladıkları ve erkeklik tanımı açısından önemi tartışmaya açılmıştır; toplumsal cinsiyetin iş hayatındaki erkeklik için temsilini anlamak adına önemli bir makaledir.

⁸ Suskunluk ifadesinin tam olarak anlaşılabilmesi adına 2015'te Atilla Barutçu tarafından kaleme alınan Bir Erkeklik Stratejisi: Özel Alanda Eril Suskunluk adlı makaleye bakmak faydalı olacaktır.

⁹ Erkekler (de) Ağlar: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü isimli makale, erkekler arasında yaşanan ve hem erkeklerin birbirine hem de toplumun erkeklere yönelttiği şiddet konusunu anlayabilmek adına önemli bir çalışmadır.

Yeni Erkek İmajı adlı makalesinde merkeze erkek dergilerini alır ve incelemelerini burada yansıtılan ve gösterilen erkeklikler üzerinden yapar. Erkek dergilerinde yer alan erkekler bir ideal tip üzerine kurgulanır ve bu ideal tipin sadece iyi özellikleri gösterilir. “İdeal erkek kimliği olarak yeniden üretilen metroseksüel erkek rol modelinin özellikleri ortaya konmuş ve aynı zamanda yeni, modern, duyarlı, şehirli ve dış görünüşüne önem veren metroseksüel erkek kimliği ideal tip olarak inşa edildiği görülmüştür.” (Erdoğan, 2011, s. 51). Bu tip dergilerde yer alan erkeklerin özellikle bedenine vurgu yapılır ve erkekliğin göstereni olarak bedenleri öne çıkarılır. Daha kaslı, daha bakımlı, daha kendine güvenen ve kendisinin farkında olan ve her şeyden öte kendisini seven ve kendisiyle barışık erkeklerin imajı önem kazanır. Buralarda resmedilen erkekler genel olarak sağlıklı, bakımlı ve iş sahibi erkeklerdir. Tüm bunlar Türkiyede kabul edilen hegemonik erkekliğe göndermeler yapmaktadır. Erdoğan, dergilerde vurgulanan kavramlarla söylemsel çerçeve tekniğini kullanarak aşağıdaki tabloda çok daha sadeleştirilmiş olarak verilen sonuçlara ulaşır. (Erdoğan,2011, s. 56).

Tablo 3.1: Erkek Dergilerinde Erkek Bedenine ve Yaşam Biçimlerine İlişkin Medya Çerçeveler

Medya Çerçeveleri	İdeal Erkek Tanımları
Vücut Geliştiren Erkek	Kas kütlesini artırmak ve belirgin kılmak amacıyla spor yapan ideal,sert, başarılı,zengin,tüysüz, yanık tenli ve beyaz erkektir.
Sağlığını Koruyan Erkek	Spor yapmaya hazır, iyi beslenen, esnek, fiziksel ve zihinsel sağlığına önem veren erkektir.
Cinsel İlişkide Başarılı Erkek	Başarı ve statü sahibi, kadınsı özellikler taşımayan, cinsel yaşamı sağlıklı heteroseksüel erkektir.
Modayı Takip Eden Erkek	Fiziksel görünümüne para harcayan,stil sahibi,profesyonel,heteroseksüel 25 ve üzeri belirsiz orta yaşta olan yeni nesil erkektir.
Sağlıklı Beslenen Erkek	Sağlıklı diyet yapma alışkanlığına sahip, iyi ve doğru gıdalar tüketen sağlıklı erkektir.
Spor Yapan Erkek	Adrenalinini yüksek sporlara merak duyan riskli spor faaliyetlerine katılan erkektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERLİK

4.1. Askerlik Nedir?

Bir erkeğin askerlik görevini yerine getirmiş olması, o erkeğin geçmesi gereken eşiklerden biri olarak kabul edilir. Askerliğini tamamlayan erkek sivil hayatında özellikle iş ve evlilik gibi kurumlarda kendisine tüm kapıların açılacağına inanır ancak askerlik özellikle Türk toplumu için yalnızca bu kurumlarda değil diğer tüm alanlarda da anahtar olarak kabul edilir. Askere gitmeyen erkeklerle evlenmek Türk toplumu açısından iyi bir fikir olarak düşünülmez aynı şekilde iş hayatına başlayacak herhangi bir erkeğin öncelikle askerliğini yapıp yapmadığı sorulur. Türk toplumunda askerlik yalnızca bu şekliyle değerlendirilmekle kalmaz askeriye, askerliğe ve askere önemli değerler atfedilir ve askeriye toplumun bir kurumu olmasına rağmen askerlik kutsal bir yere konur. Aynı zamanda vatan müdafaası olarak da değerlendirebildiğimiz askerlik, yalnızca içinde bulunulan sınırı koruma düşüncesi olarak kabul edilmez tüm vatanın söz konusu edildiği ve hep devam eden bir süreç olarak görülür. Türk toplumunda askerliğin hayati önemde bulunmasının sebebi nedir? Askerlik tarihsel olarak hangi anlamlara gelmektedir? Tarihsel özelliklerinin yanı sıra askerliği toplumsal olarak kutsal addettiren şeyler nelerdir? Askerliğin önce tarihsel çerçevesine ve kökenine bakıp sonrasında da toplumsal olarak askerliğin sahip olduğu konumu değerlendireceğiz.

4.2. Bir Tarihsel Pratik Olarak Askerlik

Askerliğin kökeninde devlet olma, devletliğini devam ettirme ve temelde ulus devlet bilincini koruyabilme fikri bulunur. “Devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen, yasal düzeni ve politikalarını uygulamak için askeri güç kullanma kapasitesi olan bir aygıttır.” (Bozkurt, 2011, s. 222). Devletin tanımında yasalardan sonra yaptırım gücü en yüksek olan kurum askeriye; askeriye bu yaptırım gücünü sahip olduğu otoritesinden

ve zor kullanma gücünden alır. Devletin yalnızca askeri güce sahip olması veya anayasal düzeninin olması, o devletin devamlılığının sağlanması için yeterli koşulları sağlamayabilir. Bu nokta devletin daha bütünleştirici özellikleri bulunan başka yapılara ihtiyacı bulunmaktadır. Ortak coğrafya, ortak kültür, ortak dil, ortak tarih gibi özellikler neticesinde devletler uluslaşırlar/milletleşir. Örneğin bir kimse hiç kimsenin sahibi olmadığı topraklara yerleşip, kendince bir anayasa hazırlayıp, birkaç tane de askeri yanına alarak devlet kurmuş olsa da geriye kalan özellikler olmaksızın bu birim yalnızca devlet olarak kabul edilir, ulus özelliği göstermez. “Ulus devlet, yurttaşların kendilerini birbirinden korumak için görevlendirildiği bir devlettir. Ama aynı zamanda yurttaşların başka devletin yurttaşlarına karşı güç kullanımını da yasallaştıran bir devlete işaret eder.” (Akgül, 2011, s. 25). Devletler kendi sınırlarını ve diğer ülkelere karşı kendilik haklarını koca bir ulus olarak hep birlikte koruyamazlar. Bu hem pragmatik bir yaklaşım olmaz hem de insanlara sürekli kendi hayatlarını dışarıda bırakacak bir sorumluluk yükler. Böyle düşünüldüğünde devleti ya da ulusu koruyacak bu konuda profesyonel bir alan kurmak ve bunu farklı düşüncelerle beslemek zorunludur. Spencer’in üzerinde durduğu askeri toplumlar fikrinde olduğu gibi bireyler de devlet içindir ve devleti korumak, kollamak ve bir savaş durumunda devleti müdafaa etmek için varoluşlarını devam ettirirler. Sosyal darwinizm olarak da kabul edilen düşünce ilk orduların ve silahlı güçlerin temellerinin atılmasına ön ayak olmuştur. Darwinist düşüncede güçlü olanın hayatta kalacağı kabul edilir; güçsüz olan hayat sahnesinden silinir. Bu fikri toplumlara uyguladığımızda ise karşımıza sosyal darwinizm fikri çıkar ve bu düşünce kendisini en iyi şekilde orduda ifade etme alanı bulur.

Sosyal Darwinizm görüşü, toplumların her zaman bir savaşa hazır olması gerektiği, bir savaş olasılığının çok yüksek olduğu ve güçlü toplumların varlığını devam ettirip, güçsüz toplumların yok olacağı gibi düşüncelere dayanmaktadır. Bu nedenle devletler, yok olmamak için her daim güçlü olmaya çalışmalı, her daim bir savaşa hazır bulunmalı ve bu savaş olasılığının ne kadar yüksek olduğunun bilincinde olup buna göre davranmalıdır.. Hayatın mücadele olduğu gerçeğinden yola çıkan devletler bazı önlemler almalıdır. Bu önlemler de Platon’un “Devlet”inde model aldığı Sparta’nın politikalarına benzemektedir ve

devlet savaş çıkması ihtimaline odaklanmış bir yapıya bürünmeli, bütün organlarını ve gücünü bunun için seferber etmelidir. (Aktaş, 2010, s. 10).

Bir devletin millet olma bilinci sağlanması için çeşitli mekanizmalar geliştirmesi gerekmektedir. Bunlardan ilki devlete ve ait olunan toprağa kutsal bir aidiyet sağlamak olmuştur. Bu aidiyet sayesinde milliyetçilik fikri gelişir ve bu fikir kişileri toprağın, içinde bulunulan vatanın korunması ve kişilerde gerekirse vatan uğruna ölme bilincini normalleştirir. Ulus devletler düşünöldüğünde milliyetçilik fikrinden bağımsız ordular ve devletler tahayyöl edilemezler. İçinde bulunulan devlet kutsallaştırıldıktan sonra bu devletin karşısında daima savaşacağı ve savaşması gerektiğini düşöndürecek bir öteki yaratılır. Düşman fikri, orduların motivasyonu için olmazsa olmaz kabul edilebilir. Düşman sürekli diri tutularak, ordudaki ve milletteki çatışma hırısı da sağlanmış olur. Bir millet oluşurken, kendi düşmanını da oluşturur ve hem ideolojisini hem ordusunu hem de milliyet fikrini o düşmanın karşısında bulunarak şekillendirir. Düşman karşısında vatani koruma fikri bireylerdeki aidiyet hissini daima canlı tutar ve birliktelik sağlar. Anderson'un da söylediğı gibi bireyler bu sayede tanımadıkları ve hatta farklı olduklarını düşöndükleri kişilerle bile ortak özelliklere sahip oldukları inancına sahip olacaklardır. (Anderson, 2015, s. 32). Bu birliktelik ve koruma işini yapacak kişiler ise hep erkekler olarak belirlenmiştir. Tarihteki ordulara bakıldığında kadın askerlerinde olduğı görülmesine rağmen, orduların çok büyük bir çoğunluğunu erkekler oluşturur. Asker olarak erkeklerin seğıilmesi fikrinin temelinde sosyobiolojinin olduğı söylenebilir. Erkeklerin mental ve fiziksel olarak savaş durumuna daha hazırlıklı olduğı kabulü vardır ya da bu genetik bir fikir olarak erkeklik görevi olarak kodlanmış kabul edilir.

Zorunlu askerlik fikrini anlayabilmek adına askerliğın tarihsel olarak hangi sahnelerde ve hangi türlerde bulunduğunu anlamak önem taşımaktadır. Askerlik fikri bugünkü şeklini alana kadar dört farklı biçimde kendini göstermiştir. Feodal askeri seferberlik tipi 17.yüzyılda devlet ile lordlar arasındaki anlaşmaya göre biçimleniyordu. Buna göre lordlar vergi muafiyeti ya da toprak hakkı karşılığında asker veriyorlar -ki bu askerle tamamıyla karşı tarafın komutasında yer alıyordu- ya da yine vergi muafiyeti karşılığında askerlik yapıyorlardı. Bu askerlik biçimi yaygın olarak Avrasya'da görülüyordu. Diğeri askerlik biçimi ise devlet ile özgür olmayan halk arasında yine savaş sonuçlu olaylara göre şekilleniyordu. Kölelerden ömür boyu askerlik talep

edilebiliyordu ya da azınlık gruplarında yer alan erkekler alınarak çoğunluğa tabi bir biçimde askerleştiriliyorlardı. Üçüncü askerlik tipinde ise uluslararası ilişkiler ve ticaret esastı böylece profesyonel bir asker tipi yaratılmış oluyordu. En son bahsi geçen askerlik biçiminden en çok Fransızlar yararlanmıştır ve yine bizi Fransız İhtilalinin olduğu döneme götüren sonuçlar beraberinde zorunlu askerliği doğurmuştur. Fransa, 1798 tarihinde Jourdan Kanunu ile tam anlamıyla askeri zorunluluğu getirmiştir. (Akgül, 2011, s. 27). Fransa'nın öncülük ettiği zorunlu askerlik fikrindeki temel sorun, bu askerlik süresinin sekiz yıl olmasıydı. Prusya ise 1814 yılında yeni çıkardığı kanunla bu sorunu çözdü ve askerlik süresi düzenli orduda bir ila üç yıl olarak düzenlendi, sonrasında savaş ve benzeri durumlar için o askerler aktif halde dışarıda bırakıldı. Prusya'nın bu faaliyeti devlete başarılar sağlayınca bugünkü düzenli ordu fikri inşa edilmiş oldu ve tüm Avrupa ülkeleri ve Osmanlı ordusu da askerliği bu şekilde düzenlemeye başladılar. (Akgül, 2011, ss. 26-28)

Osmanlı Devleti'nde ise askerlik yalnızca Müslüman erkeklere tabi olan bir pratikti; gayrimüslümler askerlik görevini yerine getirmiyordu. Ayrıca düzenli ordu döneminden önce askerlik iki şekilde yerine getirilmekteydi: bedeli şahsi ve bedeli nakdi. Birey askere gitmek istemediğinde ya da gitmediğinde yerine başka birini askere gönderiyordu ve giden kişi askere gitmesi gereken kişinin yerine askerlik görevini yerine getiriyordu bu uygulamanın adı bedeli şahsidir. Bedeli nakdi söz konusu olduğunda ise birey, askere gitmek yerine bunun nakit para karşılığı olarak belirlenmiş ücretini ödeyerek askere gitmemiş oluyordu; ancak bunu gerçekten durumu iyi olanlar yapabiliyordu çünkü bedeli nakdi için bağ, bahçe, arsa ya da toprak satmak yasaktı. Bu iki farklı askerlik uygulaması da düzenli ve zorunlu askerliğe geçmeden önce uygulanan pratiklerdi. 1826'da Yeniçeri Ocağının kapatılması ve ardından Asakar-i Mansure-i Muhammediye kurulmasından sonra zorunlu askerlik ciddi bir uygulama olarak tartışılmaya başlamıştır. "Kurumsal ve yasal olarak da 1908 Devrimi sonrası Osmanlı devleti zorunlu askerlik hizmetini yerleştirme çabasıındaydı ve bunun sonucunda 1909 yılında zorunlu askerlik yasası yürürlüğe girdi." (Cora vd., 2013, s. 51). Osmanlı Devletinde yirmi ile kırk yaş arasındaki her erkek askerliğe tabi tutulmaya başlanmış oldu.

Cumhuriyet döneminde ise yıllara göre askerlik süreleri şu şekilde olmuştur. 1924 yılında 18 ay ile 60 ay arasında değişmiştir. 1935 yılına gelindiğinde 18 ay ile 30 ay

askerlik yapılmıştır. 1941 yılında askerlik süresi 40 aydır. 1945 yılında ise bu süre 30 aya düşürülmüştür. 1950 yılında ise 24 ay ile 36 ay arasında askerlik yapılmaktaydı. 1963 yılında askerlik süresi 24 aydır. 1970 yılında 20 ay, 1984 yılında 18 ay, 1992 yılında 15 ay, 1993 yılında 19 ay, 1994 yılında 18-21 ay, 1995 yılında 18 ay, 2003 yılında 15 ay, 2013 yılında 12 ay son olarak 2020 yılında ise 6 ay zorunlu askerlik zamanı belirlenmiştir. Zorunlu askerlik süresi çok büyük çoğunlukla azalan bir zaman grafiğinde görülmektedir.

Askerliğin halkta herkes tarafından karşılık bulabilmesi ve askere giden farklı kültürlerden erkekleri tek bir çatı altında toplayabilmesi için gerekli olan ideoloji ise militarizm sayesinde oluşturulur. “Militarizm sözlük anlamı bir ülkede ordu gücünün aşırı derecede ağır basması, her tür sorunu askerî yöntemlere başvurarak çözme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma eğilimi ve savaşı yüceltmektir.”(“militarizm” 2019). Tüm bu olgular, askerlerin her daim vatanını koruma içgüdüsünde olmasını sağlar. Militarizm, toplumda genellikle farklı deneyim, söylem ve pratiklerle beslenir ve yüceltilir ayrıca milliyetçilik duygusu üzerinden temellendirilir. Bunun amacı askerliği, savaş durumunu ve savaş durumunda yaşanabilecek olağandışı olayları hem normalleştirmek hem de insanları bu tip durumlara karşı hep tetikte tutmaktır. Murat Belge bu durumu şu şekilde açıklar.

Varoluşun en genel tarzı savaş ise, bir toplum, bir millet, savaşa her an hazır bulunmalıdır. Hazırlanmak için somut bir savaş tehdidinin oluşmasını beklemek gaflettir. Yumuşama, felâket getirir. Çok kuvvetli olmak, her an bunun üzerine yoğunlaşmak gerekir. 20. yüzyılda savaşın edildiği “topyekûn” mahiyet, toplumun da bütünüyle askerî disiplin içinde yaşamasını zorunlu kılmaktadır. (Belge, 2012, s. 164).

Militarist ideoloji halkın tamamı üzerinde etkisini hissettirir. Vatan savunmasının önemli olduğu yalnızca erkeklerde filizlenmesi istenen bir duygu değildir; toplumun her kesiminden insanlar, kadınlar, çocuklar ya da yaşlılar militarist düşüncenin merkezinde yer alır. Bu ideolojiyi devlet pratiklerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Türkiye’de militarizm ve milliyetçilik fikri çocuklara çok küçük yaşlardan itibaren aşılarmaya başlar. Küçük erkek çocukları için küçük asker ya da polis kıyafetleri yapılır; özellikle çocuk için özel bir günde bu kıyafetler ona giydirilir. Çocuklar sünnet olmadan önce

veya olduktan sonra çoğunlukla asker kıyafeti alınır ve çocuklarda vatan bilinci oluşturulmaya çalışır. Aynı şekilde zaten erkek çocuklar küçük yaştan itibaren silaha özendirilir ve silah çocukların oyuncacı olur. Okul çağlarında ise çocuklar ders kitaplarından vatanının korunması ve önemine dair bilgilerle büyütülür. Her milli bayramda erkek çocukları küçük askerler olarak görevlendirilir; kız çocukları ise askerlerin yolunu gözleyen anneleri, eşleri ya da kardeşleri olarak sahneye çıkarlar. Milli marşlar, milli duyguları kabartan müzikler farkında olmadan ve kasıtsız olarak erkek çocuğun hayatına dahil edilir. Küçük erkek çocuklarına yanından geçen askere selam vermesi tembihlenir ya da çocuk yanından asker geçerken esas duruşa geçer. Bu tip ufak ve neredeyse ayrıntı olarak değerlendirebileceğimiz pratiklerin tamamı güçlü ordu güçlü millet doktrini ile şekillenen ve militarist öğelerle iç içe geçmiş cinsiyetlenmiş gündelik hayat pratikleridir. Militarist bir dünyada ve milliyetçilik fikriyle büyüyen bir erkek çocuğu, vatani için hizmet etmeyi namus borcu olarak nitelendirir, askerliği kurumsal niteliğinin yanında toplumsal anlamları ve yükleriyle pekiştirir ve sürekli bir şekilde yeniden üretir.

4.3. Bir Toplumsal Pratik Olarak Askerlik

Sürüne Sürüne Erkek Olmak kitabında Pınar Selek erkekliğin tamamlanması için geçilmesi gereken dört duraktan bahseder. Bu aşamalardan ilki sünnettir. Sonrasında ise sırasıyla askerlik, iş bulma ve evlilik vardır. Askerlik Türk toplumunda bir erkeğin tamamlaması gereken bir görev olarak görülmekte ve yine sünnette olduğu gibi askerliğe de dini ve toplumsal farklı anlamlar yüklenmektedir. Eril tahakkümün ve eril söylemin kendisini gerçekleştirdiği en belirgin alanlardan biri de askerliktir. Askerlik Türk toplumunda bir erkeğin atlaması gereken ve onun artık ‘erkek’ olarak kabul edilmesini sağlayan en önemli eşiktir. Askerliğin tarihsel geçmişine bakıldığında, seferberlik zamanlarında gönüllü ya da zorunlu olarak askerliğe alımlar başlamıştır. Yeniçeri ordusu bir nevi paralı askerlik olarak adlandırılan bir sistemle işliyorken, bu ordu dağıtıldıktan sonra Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuş fakat seferberlik zamanına geldiği için günümüzdeki zorunlu askerlik mantığından ziyade temeli ihtiyaç olan bir askerlik sistemine geçilmiştir. 1927 yılında çıkarılan anayasada ise askerlik her Türk erkeği için zorunlu tutulmaya başlanmıştır. Askerliğin sadece her erkeğin yerine getirmesi gereken bir görev olarak görülmesi, toplumsal açıdan askerlik düşüncesine sağlam bir zemin hazırlamadığı için, Türk toplumunda askerliğe farklı

anlamlar atfedilmiştir ve bu anlamlarla askerlik yüceltilmiştir. “Devleti baba, askerliği peygamber ocağı, askeri ise Mehmetçik olarak adlandıran sistem, dini referanslarla askerliğin kutsal bir görev olarak görülmesini sağlamıştır.” (Yavuz, 2014, s. 116). Militarist devlet sistemince şekillenen askerlik yapısına dışarıdan toplumsal olarak çeşitli müdahalelerle yön verilir ve devletin asker devleti olmasına yardım edilir. “Militarizm, hegemonik erkekliğin mikro kültürel pratiklerinin makro iktidar ve siyaset mekanizmalarına eklemlenmesi ile yaratılır.” (Sancar, 2011, s. 156). Erkeklik için askerliğin geçiş ritüellerinden biri olarak kabul ediliyor oluşu kültürel pratiklerle ataerkil söylemin harmanlandığının net göstergelerinden biridir. Askerliğini yapmamış Türk erkeğinin toplum nezdinde eksik görülme ihtimali vardır ve cinsiyetiyle ilgili düşünceler baş gösterir, hatta o erkek kadın gibi olmakla suçlanır. Militarist toplumların özüne bakıldığında ataerkil düşünce sistemiyle birlikte askerliğin sadece erkeklere göre temellendiği görülmektedir. Eril tahakküm sisteminde toplumu, vatani, aileyi koruyacak olanın erkek olduğuna inanılır ve kahraman erkek düşüncesiyle militarizme zemin sağlanır; çünkü erkeklik kodları zaten buna göre şekillendirilmiştir; çocuk toplumsallaşma sürecine savaşçı erkek olarak adapte edilir.

Tek bir cinsiyete göre şekillenen askeriye kurumu *homososyal alan* yaratır. “Homososyal kavramı, cinsiyetlerin kendi aralarında oluşturdukları topluluklar yoluyla davranışlarını meşrulaştırmalarını ifade eder.” (Koyuncu & Onur, 2004, s. 32). Bu homososyal alanda her anlamda eşitlik söz konusudur; hatta sivil hayatta kişilerin sahip olduğu statüler askeriye içinde herhangi bir anlam ifade etmezler, aslında tek tipleştirme yoluyla kişileri idealize edip eşitleme amacı benimsenmektedir. Kışlaya girip sivil hayat dışarıda bırakıldığında kişiler bir üniformayla, aynı saç ve sakal tıraşı düzeniyle ‘asker erkek’ formuna bürünürler; bu da beraberinde yeni bir beden algısı getirerek kişiyi eskiden olduğu bedenden uzaklaştırır. Dolayısıyla dışarıda bambaşka erkeklikler sergileyen erkekler eril tahakküm altında hem psikolojik hem de fiziksel olarak kendilerine yabancılaşırlar ve bu oluşturulan yeni kimlikle homososyal alan içinde erkekliklerini devam ettirmeye çalışırlar.

Askeriyede erkekler hem kendi erkekliklerini kendilerine hem de diğer erkeklere kanıtlarlar, bu kanıtlama yollarından en belirgin olanı askeri eğitimlerdir. Askeri eğitimler bir nevi güç gösterisi haline gelir ve burada kişilere temelde asker erkek bedeninin sportif olması gerekliliği fikrinin yanında eğitim sırasında gösterilen

performans sonucunda kendilerini kanıtlama fırsatı verilir. “Mücadele, çatışma, savaş bir erkek ritüelidir ve sonuna kadar dayanma mantalitesi, hem erkeğin kendi erkekliğini ispat etmesine hem de başkalarının gözünde erkekliğin ispat edilmesine hizmet eder.” (Koyuncu & Onur, 2004, s. 40). Bu sayede bütünüyle tek tipleşen ve tahakkümün altında olan bu alan içerisinde erkek kendine de hegemonik güç kurabileceği belirli alanlar ve söylemler yaratmış olur.

Homososyal alan içinde sadece erkeklere yer vardır ve kadınlık hem biyolojik hem de toplumsal cinsiyetler temelinde bütünüyle sistemin dışında bırakılır. Kadın gibi olmak militarist düzen içinde gedikler açılmasına neden olur, kadın duygusallık ve zayıflığın temsidir fakat militarist düşüncede asla zayıflığa yer yoktur. “Kadına veya kadınsı özelliklere yer verilmeyen erkekçe tavırların yüceltildiği bu ortamda erkeklerin birbirlerini aşağılama yöntemleri, bu durumun bir sonucu olarak kadınsı özelliklerin negatif kullanımıyla gerçekleşmektedir.” (Barutçu,2013:66). Kadınlık bu homososyal alanda sadece erkek gibi davranış sergilemeyenleri damgalamak için kullanılmaktadır.

Askeriye devlet tekelinde düzenlenen ve devletin söylemlerinin hâkim olduğu bir kurumdur. Devlet hegemonik gücünü askeriye üzerinden uygular, burada eril tahakküm somut hale gelir; devlet istediği şekilde askerliği kurgular ve askerliğin üzerinden toplumsal cinsiyetin görece üstünlüğünü devam ettirir. Dolayısıyla Çiğdem Akgül’ün bahsettiği üzere askerlik kendi işlevine uygun ve işleyişini kolaylaştıracak hegemonik erkekliği, hizmete alınan erkeklerde inşa etme pratiği (2011, s. 76) olarak görülebilir. İktidar mekanizmaları, buradaki eril söylemi şekillendirir ve ideoloji bu söylemlere yön verir. Askerliğin temelinde döneme hâkim olan ideolojinin düşman olarak belirlediği şeylerin farklılık gösterdiği bir alt metin bulunmaktadır; kahraman olarak yetiştirilen askerler için savaşçı niteliklerini gösterebilecekleri bir düşman yaratılması gerekmektedir çünkü askeriye karşısında olana ihtiyaç duyar. Karşıda olan düşmanı daima otorite belirler, kurum olarak askeriye kendisine bir düşman yaratma nosyonu yoktur çünkü askeriye sadece hizmet temelinde şekillenen bir yapıya sahiptir. İdeolojik aygıtlar düşünüldüğünde, silah bir gücün varlığının sembolüdür aynı zamanda bu gücün istenildiğinde kullanılabileceği anlamına da gelmektedir. Fakat iktidarlar, askeriye değil devletin güçlü olduğu fikrini benimsetmek hem de aksi bir durumda silahlı bir güçle karşılaşmamak için askeriye kendilerine tabii kılarlar ve bir demir kafesle askeriye yönetirler.

4.4. Bedelli Askerliğin Tarihçesi

Bedelli askerlik uygulamasının kökenleri Osmanlı Devleti'ne kadar dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde bedelli askerlik, bedeli şahsi ve bedeli nakdi olarak olarak iki farklı şekilde uygulanmaktaydı. Bedeli şahsi uygulamasında askere gidecek kişi kendisi yerine bir başkasına askerlik yaptırmaktaydı. Bedeli nakdi uygulamasında ise askere gidecek kişi, önceden belirlenmiş olan bedeli ödediği takdirde askerlikten muaf tutuluyordu. Osmanlı Devletinden sonra askerlik Cumhuriyet döneminde de uzun dönem ve zorunlu bir uygulama olarak devam etmiştir. 1986 yılına kadar uygulanmayan bedelli askerlik 1987 yılında yeniden gündeme gelmiş ve bireyler belirli bir bedel karşılığında askere gitmeden askerlik görevlerini yerine getirmişlerdir. 1987 yılından sonra ise 1992 ve 1999 yıllarında yeniden erkeklere bedelli askerlik yapma hakkı tanınmıştır. 1999 yılındaki bedelli askerliğin gerekçesi, deprem dolayısıyla devletin paraya ihtiyaç duymasına dayandırılmıştır. “Dönemin para birimi olan mark üzerinden belirlenen bedel 1 Ocak 1973 tarihinden önce doğanlar için 15 bin Mark (4 bin beş yüz TL), 1960 yılından sonra doğanlar için ise 20 bin mark olarak belirlenmiştir.” (cnnturk, 2018). 2011 yılında çıkan yasaya göre, 30 bin TL karşılığında erkekler hiç kışla eğitimi almadan ve askere gitmeden askerliklerini yapmış kabul edilmişlerdir. 2014 yılında çıkan yeni bedelli askerlik yasası ise 27 yaşını doldurmuş kişilerin 18 bin TL ödemeleri karşılığında askerliklerini bedelli olarak yapabileceklerini duyurmuştur. 2018 yılında çıkan ve en çok ses getiren bedelli askerlik yasasında ise 1 Ocak 1994 tarihinden önce doğan kişilerin 15 bin TL ödemeleri karşılığında 21 gün kışla eğitimini alarak askerlik görevlerini yapacakları açıklanmıştır. 2018 yılında bedelli askerliğin yapılacağı şehirler belirlenmiş ve yalnızca İzmir, Antalya, Manisa, Burdur, Bilecik, Aydın, Amasya, Erzincan, Sivas, Çanakkale ve Tokat şehirleriyle sınırlandırılmıştır. 2018 yılındaki bedelli askerlik yasası bu zamana kadar yapılan bedelli askerlik başvurularından çok daha fazla sayıya ulaşmıştır. 2018 yılından sonra ise bedelli askerlik süreklilik kazanmış en son bedelli askerliğin ücreti ise 37 bin TL olarak belirlenmiştir. 2019 yılında askerliği bedelli olarak yapan kişilerin sayısı 635 bin 582 olarak açıklanmış ve bu sayı diğer yıllarda yapılan bedelli askerlik sayısını da geçmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Temel Soruları ve Yöntemi

Tezimizde nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırmada bireylerin deneyimlerine ve bu deneyimlerin nasıl meydana geldiğine odaklanılır. Bireylerin olayları ve/veya durumları kendi hissettikleri ve düşündükleri temelinde açıklaması amaçlanır. “Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçil ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği araştırmalardır.” (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 39). Nitel araştırmalarda herhangi bir genelleme amacı güdülmez; sadece durum ya da olaylar ve bu durum ya da olayların betimlenmesi ve yorumlanması esastır. Bu doğrultuda tezimiz nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji üzerinde temellendirilmiştir. Bedelli askerlik askerliğin yeni bir formu olmamasına rağmen 2018 yılında gündemde çok fazla yer tutmaya başlamıştır. Bunun en temel nedeni bedelli askerliğe artık çok fazla kişinin sıcak bakması ve çok büyük bir çoğunluğun askerliği bedelli yapmak istemesi olmuştur. Bu doğrultuda sıkça karşılaşılan ancak tam olarak ne olduğunu da kestiremediğimiz bedelli askerlik için fenomenoloji en uygun nitelikleri sağlamaktadır. “Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim-fenomenoloji uygun bir araştırma zemini oluşturur.” (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 72). Fenomenolojik bakış açısının yanında erkekliğin kültürel bir oluşum olduğu da dikkate alınarak yer yer kültür analizi desenine de başvurulmuştur. Tezimizde bedelli askerliğin erkeklik ve erkeklik pratikleri üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Askerlik, erkeklik için en önemli geçiş aşamalarından biridir ve günümüzde form değiştirmiş farklı hallerde karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumu için çok kutsal bir önemde olan askerliğin, form değiştirmiş hali olan bedelli askerlik, mevcut askerlik ve

erkeklik ilişkisi için farklı ve yeni bir bakış açısı aralamıştır. Bu bakış açısının erkeklik pratikleri üzerinde oluşturacağı etkiler ve bu etkilerin sebepleri tezimizin merkezinde bulunmaktadır. Erkekliğin ütüsü olarak kabul edilen askerliğin hem süresinin kısalması hem de belirli bir bedel karşılığında gerçekleştiriliyor olmasının hem mikro hem makro alanlarda farklı yansımaları olacağı aşıkardır.

5.2. Araştırmanın Çalışma Grubu/ Örneklemi/Evreni

Tezimizin amacı doğrultusunda Kayseri’de yaşayan ve askerliğini bedelli yapmış 14 erkekle derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. 2018 yılında kanunlaştırılan bedelli askerlik, Kasım 2018 ve Şubat 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda saha görüşmeleri de pratiklerin düzeni açısından 2019 yılı Haziran ayı ile 2020 Nisan ayı arasında yukarıdaki tarihler arasında askerliğini bedelli yapmış olan kişilerle gerçekleştirilmiştir. Askerliğini bedelli yapmış iki katılımcımızla görüşmelerimiz online şekilde gerçekleştirilmiş olup geriye kalan on iki kişi ile görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Askerliğini uzun dönem yapan görüşmecilerimizle görüşmeler ise online ve yüz yüze olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Uzun dönem katılımcılarımızla görüşmelerimizin tarihleri de Haziran 2019 ve Nisan 2020 tarihleri arasındadır. Bazı görüşmelerimizin online gerçekleşmesinin sebebi, dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınıdır. Salgın döneminde yapılan görüşmeler online bir şekilde gerçekleştirilmek zorunda kalmıştır. Askerliğin toplumumuzdaki ve erkeklik üzerindeki etkilerini tam anlayabilmek ve karşılaştırmalı yorumlar adına askerliğini uzun dönem yapmış olan 10 erkekle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Örneklem oluşturulurken amaçsal örneklem tipi seçilmiştir. “Amaçsal örneklem niteliksel araştırma örneklemi araştırma amacına dayanan ve belirli bir krater ya da özelliğe bağlı olarak seçilen birey ve gruplardan oluşan bir yapıya kavuşturmaktadır.” (Alıntıl原因 Kümbetoğlu, 2012, s. 99). Amaçsal örneklem sayesinde konunun merkezinden uzaklaşılmanın ve bulgulara daha kolay ulaşılmıştır. Araştırma sürecinde diğer görüşmecilere ulaşabilmek adına görüşmecilerin çevresinden yararlanılmış ve görüşmecilerin yönlendirdiği diğer görüşmecilerle de derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kartopu örneklem olarak adlandırılan bu örneklem şeklinde de kaynak kişilerden başlanarak görüşme yapılacak farklı kişilere ulaşılmıştır. Bedelli askerlerin sosyoekonomik statüleri belirlenen ücreti karşılaması adına önemli olduğu düşünüldüğünden ve tezin içerisinde akışı bölmemesi adına ücreti ödeme yöntemlerinden kısa bir şekilde bahsetmekte fayda

vardır. Görüşmecilerimizden aktif olarak çalışanlar nakit bir şekilde, aile desteği sayesinde ya da kredi çekerek bu bedeli karşılamışlardır. Çalışma durumu ya da gelir düzeyi fark etmeksizin askerliğini bedelli yapan görüşmecilerimiz bahsedilen yöntemler sayesinde bu ücreti karşılamışlardır. Aşağıdaki listede görüşmecilerimize dair bilgiler yer almaktadır.

Askerliğini Bedelli Olarak Yapmış Görüşmecilerimiz

Göktuğ Bey: Üniversite Mezunu, Sanatçı, 28 Yaşında.

Hüseyin Bey: Üniversite Mezunu, Garson, 27 Yaşında.

Mehmet Bey: Üniversite Mezunu, Fizyoterapist, 29 Yaşında.

Savaş Bey: Üniversite Terk, Yazılımcı, 32 Yaşında.

Cengiz Bey: Üniversite Mezunu, Elektrikçi, 28 Yaşında.

Murat Bey: Üniversite Mezunu, Fizyoterapist, 28 Yaşında.

Barış Bey: Doktora Öğrencisi, Akademisyen, 28 Yaşında.

Kerem Bey: Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, 28 Yaşında.

Ahmet Bey: Önlisans Mezunu, Çalışmıyor. 27 Yaşında.

Hakan Bey: Üniversite Mezunu, Memur, 29 Yaşında.

Mesut Bey: Doktora Öğrencisi, Akademisyen, 34 Yaşında.

Mahir Bey: Yüksek Lisans Öğrencisi, Girişimci, 28 Yaşında.

Mert Bey: Üniversite Mezunu, Satış Temsilcisi, 28 Yaşında.

Burak Bey: Üniversite Mezunu, Satış Temsilcisi, 27 Yaşında.

Askerliğini Uzun Dönem Yapmış Görüşmecilerimiz

Nevzat Bey: Lise Mezunu, Esnaf, 48 Yaşında.

İsmail Bey: Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor, 50 Yaşında.

Erol Bey: Lise Mezunu, Esnaf, 50 Yaşında.

Nazım Bey: Lise Mezunu, Memur, 52 Yaşında.

Musa Bey: Önlisans Mezunu, Memur, 45 Yaşında.

Ali Bey: Önlisans Mezunu, Esnaf, 36 Yaşında.

Nurullah Bey: Üniversite Mezunu, Memur, 43 Yaşında.

Çağlar Bey: Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, 36 Yaşında.

Tevfik Bey: Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, 37 Yaşında.

Çakır Bey: Önlisans Mezunu, Marangoz, 49 Yaşında.

Bedelli askerlik sürecinde yaşanan olayların tamamı, o kışla içerisinde yer alan kişilerin tutumu doğrultusunda değiştiği için tekrarlanan olaylardan çok bireylerin tekrarlanan söylemleri doğrultusunda veri doygunluğuna ulaşıp, bedelli askerlik görüşme örnekleme bu sayıyla sınırlandırılmıştır. Veri tekrarına ve doygunluğuna ulaşmak askerliği uzun dönem yapan kişilerle daha kolay sağlandığından, uzun dönem askerlik görüşmecisi örnekleme ise on kişi ile sınırlandırılmıştır.

5.3. Sahaya Dair Deneyimler

Araştırmacı olarak sahada en sık karşılaştığım durum, bir homososyal alan olan ve erkeklik pratiği olarak kabul edilen askerliğin bir kadın araştırmacı tarafından çalışılıyor olmasına dair aldığım tepkilerdi. Araştırmacının kadın olması vurgusu sahada çok fazla tekrarlanan bir söylem olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle askerliklerini uzun dönem yapmış olan görüşmecilerimiz bu konuda ciddi çekinceler yaşamışlar ve askeriye sürecinde gerçekleşen olayları ya çok üstü kapalı bir şekilde anlatmışlar ya da anlatmaya çekinmişlerdir ya da birçoğu olayları anlatmadan mevcut konunun üstünü kapatmışlardır. *Bilen ile bilenini belirleyen iktidar ilişkileri* üzerinden değerlendirecek olursak, kadın çalışmacı erkeklerin sıradan deneyimlerine anlamlar yükleyerek değerlendirirken, erkek çalışmacılar o homososyal alana hem dahil hem de o alanın içinden olduklarından deneyimlerin birçoğunu normal olarak değerlendirme ihtimali bulunmaktadır. Ve ayrıca bu durum, askeriye'nin ne kadar tek cinsiyetli bir kurum olduğunu ve kadını ötekileştiren bir yapıda düzenlendiğini tekrardan gözler önüne sermektedir. Araştırma kapsamında olmamasına rağmen askerliğe ve erkekliğe dair askeriye'de var olduğu söylenen küfür, dayak gibi bir kadına anlatılmayacak olarak kabul edilen konularda, görüşmecilerimiz ağız birliği yapmışçasına suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Askerliğini bedelli olarak yapmış görüşmecilerimizin anlatıları

toplumsal cinsiyet algısından uzak bir şekilde şekillenmişken, askerliğini uzun dönem yapmış olan görüşmecilerimizde toplumsal cinsiyete ve erkekliğe dair dilin daha ağır bastığı fark edilmiştir. Saha sürecinde bedelli askerlerin araştırma sürecinde dahil olması çok daha pratik bir şekilde gerçekleşmiştir. Ancak bazı uzun dönem görüşmecilerimize ulaşımda ve görüşme sırasındaki söylemleri daha çekingen bir şekilde olmuştur.

5.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. “Bu yöntem ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir; iki uç arasında yer almaktadır.” (Karasar, 1995, s. 165). Askerliğini bedelli yapmış bireyler ve uzun dönem bireylere farklı sorular yöneltilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu olarak hazırlanan sorularda görüşmenin akışına göre farklı sorular eklenmiş ya da formda yer alan bazı sorular çıkarılmıştır. Görüşmecilere önceden araştırmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiş, kişilerin cevap vermek istemediği konular hakkında esneklik sağlanmış ve yine kayda alınmamasını istediği bilgileri belirttiği takdirde de kaydın durdurulacağı söylenmiştir. Bireylerle yapılan görüşmelerde bilgi kaybı yaşamamak adına ses kayıt cihazı kullanılmış ve görüşmecilerin bu konuda rızalarına başvurulmuştur. Ses kayıt cihazıyla yapılan görüşmeler sonrasında orijinal haline uygun şekilde çözümlenmiştir. Görüşmeler kırk dakika ile bir buçuk saat arasında değişen sürelerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin rızaları doğrultusunda ve söylediklerinde herhangi bir anlam kayması ve içerik değişikliği yaşanmaması adına görüşmecilerin cevapları aynı şekilde verilecektir. Bulgular analiz edilirken betimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. “Betimsel analiz elde edilen verilen daha önceden belirlenen temalara göre yorumlanır, veriler daha önce belirlenen temalarda düzenlenebileceği gibi görüşme sürecinde sorulan sorular ve boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir.” (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 224). Yine görüşmeciler bilgilendirilerek kendi isimleri yerine takma isimleri kullanılacağı söylenerek, görüşme sırasında söyleyecekleri ile ilgili çekinceleri en aza indirilmeye çalışılmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

BULGULAR

6.1. Zamanın Satın Alınabilirliği Üzerine

Askerlik 2020 yılındaki en son halini almadan önce on iki aylık bir sürece sahipti ve yeni yasayla birlikte herkes için altı aya düşürüldü farklı etmenler çerçevesinde de on iki ay yapılacağı karara bağlandı. On iki aylık zaman dilimi özellikle iş sahibi olan ya da belirli bir düzen içerisinde hayatını sürdüren erkekler için çok uzun bir zamana tekabül etmektedir. Modern zamanlarda erkeklerin çok büyük bir çoğunluğu üniversite hayatını bitirmeden askere gitmeyi tercih etmemekte ve hatta askerliği tecil ettirebilmek amacıyla okul hayatlarına devam etmektedir. Göktuğ Bey (Kişisel görüşme, 18 Aralık 2019) bu konuda şunları söylemiştir: *Zamanın değerli olduğunu düşünüyorum. Askerliğin benim için zaman kaybı olduğu hissine kapıldım o yüzden gitmedim. Bekledim o yüzden. Bedelli askerliğin denk gelmemesi durumunda ne yapacağı sorulduğunda ise şu karşılığı vermiştir. Birkaç yöntem bulmuştum ya. Ben satranç oynuyorum herhangi bir spor dalının birinci liginde en yüksek liginde yani oynuyorsan istediğin kadar tecil ettirme hakkın vardı. Benim de böyle bir şansım vardı. Yönergeleri hep okudum ben tamamen buna odaklandım. Lisansı bitirmedim yüksek lisans yapacaktım o bitse doktora doktora da bitse bu imkanım vardı. Bedelli yapana kadar yasal yollardan kaçacaktım. Bir başka görüşmecimiz olan Hüseyin Bey (Kişisel görüşme 14 Aralık 2019) ise bu konuda şu eklemeleri yapar. Askere gitmeyi hiç istemiyordum. Lisans bitti keyfe yeniden üniversite sınavına girdim. İki yıllık bir bölüm geldi onu okuyordum ama bu süreçte bedelli olmasaydı yine uzatabildiğim kadar uzatacaktım tecili. Bedelli çıktı yarım kaldı mesela okul. Ahmet Bey (Kişisel görüşme 15 Ocak 2020) ise üniversite mezunu olmasına askerliğin vesile olduğunu Bana kalsa okul falan okumazdım ama emir almak tarzım olmadığı ve askerliği sevmediğim için mezun oldum hemen üstüne de bedelli çıktı diyerek belirtmiştir. Görüşmecilerin askerlik*

ile ilgili düşünceleri ailesel, bireysel ve toplumsal dinamiklerden ötürü askerliği ertelemek üzerine kuruluydu. Durum böyleyken de görüşmecilerimizin yasal yollardan türlü süreçlerle askerliği hayatın sonraki aşamalarına öteledikleri görülmektedir.

Bedelli askerlik süresinin 21 gün olması ve uzun dönem askerliğe kıyasla insan hayatının çok büyük bir bölümüne denk düşmemesi sebebiyle bedelli askerlik yoğun bir şekilde tercih edilmeye başlanmıştır. Bireylerin askerliği bedelli yapmasındaki en büyük motivasyon ise bu zaman diliminin gerek sosyal hayatlarında gerekse iş hayatlarında herhangi bir kesintiye neden olmamasıdır. Görüşmecilerimizden yalnızca ikisi aktif iş hayatına dahil değildi geriye kalan görüşmecilerimizin tamamı bedelli askere gitmeden önce çalışma hayatlarına devam ediyorlardı. Geleneksel erkeklik kodları açısından düşünüldüğünde askerlik kapitalist hayata atılmanın ilk aşaması olarak görülürken modernleşen erkeklik normları için askerlik bireylerin karşısına engel olarak çıkmaya başlamıştır. Bedelli askerliği bu haliyle değerlendirilen görüşmecilerimiz, iş hayatının öncelik haline geldiğini belirterek bedelli askerliği kapitalist ilişkiler için zaman kazanma/ zamanı satın alma üzerinden rasyonelleştirirler. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) bu konuda şunları söyler: *Çünkü bizim gittiğimiz yerde bir askerin maliyeti yanlış bilmiyorsam eğer günlük 200 lira civarında. 12 ay ben hiçbir şey üretmeden oraya gitsem mi mantıklı 18 gün oraya gidip işimin başında mı dursam daha mantıklı? Esasen işin ucunda zaman var çünkü para da zamanla alakalı işte zamanla alakalı üretkenlik de zamanla alakalı öyle olunca direkt zamana dayanıyor bedelli askerlik.* Göktuğ Bey (Kişisel görüşme, 18 Aralık 2019) de olayı şu şekilde yorumlar: *Arabamı sattım bir yıl arabasız gezdim surf zamanımı geri kazanabilmek için.* Vatanını çok sevdiğini hatta milliyetçi bir düşünce yapısına sahip olduğunu görüşme sırasında çok defa belirten Cengiz Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) de zamanın kendisi için daha ağır bastığını şu şekilde anlatır: *İşin özetini söyleyecek olursak zaten bedelli yapma sebebim işim. Maddi olarak gayet beni doyuran bir iş. Askere gitseydim geldiğim zaman aynı işi bulmayacaktım iş problemi yaşayacaktım.* Murat Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) ise *ben o miktarı (bedelli askerlik ücreti) burada çalışarak kazanırdım altı ayda, işimi kaybetmeyi göze alamazdım* diyerek iş hayatının merkeziliğinden bahseden diğer bir görüşmecimiz olmuştur. Hüseyin Bey (Kişisel görüşme, 14 Aralık 2019) ise *basit bir matematik yaptım, on sekiz günle kaybetmeyeceğim işimi, altı ayda kazanacağım parayla değiş tokuş yaptım ve bu benim iş hayatımı kaybetmememi*

sağladı demiştir. Tüm bunlar kapitalist erkek modelinin göstergeleridir. Kapitalist erkek modeli, hayatının merkezine işini alan, olaylara mümkün olduğunca akılcı yaklaşan, faydacı ve mevcut hegemonik erkeklik tiplerinin gereklerini kendi bünyesinde rasyonelleştiren ve normların değişimini de beraberinde getiren bir erkeklik tipidir. Bu erkeklik tipi erkeklik için geçiş aşamalarından biri olarak kabul edilen askerliği bir aşama olarak değerlendirmedikten sonra mevcut normlarda yeniden üretime neden olurlar.

Mert Bey (Kişisel görüşme, 3 Şubat 2020) ise zamanın önemini bireysel temelde değerlendirerek şöyle söyler: *Benim hayatta en değer verdiğim şey zaman. Altı ay belki on iki ay demek ömrün en iyi zamanlarının çevremden duyduklarına göre söylüyorum bunu en kötü yerde harcanması demek. Ben bunu göze alamadım. Kaldı ki oradan gelince nasıl bir psikolojiye sahip olacağımı da bilmiyordum. Bende o yüzden en kısa zamanlı olan şeyi tercih ettim.* Mesut Bey (Kişisel görüşme, 24 Şubat 2020) ise görüşmecilerimiz arasından 2011 yılında çıkan kanunla kışla eğitimi almadan ve hiç askere gitmeden bedelli askerliğini yapmış tek kişiydi. Kendisinden uzun dönem askerliği, kendi döneminde yapılan askerliği ve şimdiki bedelli askerliği değerlendirilmesi istendiğinde şu açıklamayı yapar: *Atıl bir pozisyonda kalıyorsun 18 gün içinde. Ciddi manada bir askerlik eğitimi verilse, profesyonel askerlik düzeyinde insanlar rağbet edebilir bende rağbet edebildim ama insanlar orada bir şey yapmıyor. Benim duyduğum asker hikayeleri diskoda çalışmalar, masada çalışmalar ya da mutfakta çalışmalar gibi oluyordu. Ben sadece bankaya para yatırdım ardından da askere gitmiş sayıldım, benimki şans oldu.* Askerliğini uzun dönem yapmış görüşmecilerimizden Çakır Bey (Kişisel görüşme, 3 Mart 2020) de diğer uzun dönem görüşmecilerimizin aksine zamanın daha değerli olduğunu *yahu ben gittim on iki ay hem de ücra bir yerde yaptım askerliğimi. O zaman bedelli çıksa ben de bedelli yapardım hiç düşünmezdim. Zaman çok önemli artık kim ister ki on iki ay nerede çıkacağı belli olmayan yerde askerlik yapmayı* sözleriyle vurgulamıştır. Normalde sağlık durumundan ötürü hiç askerlik yapmaması gerektiğini söyleyen ancak sonrasında değişen düzenlemelerle birlikte askere gitmek zorunda kaldığını söyleyen Hakan Bey'in (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) açıklaması şu yönde olmuştur: *Benim hiç askere gitmemem gerekiyordu, sonradan tekrar rapor almaya gittiğimde bu düzenlemenin değiştiğini söylediler. Ben altı ay askerlikle bedelli askerlik yapmak arasında seçim yapmak zorunda kaldım ve bedelliye seçtim. Ben oraya on sekiz gün gittim evet ama hiç*

*gitmemem gerekiyordu, bedelli askerlik sürecim iyi geçmemiş olsaydı ben bunu zaman kaybı olarak değerlendirecektim, o yüzden bir günde önemli on sekiz günde. Askerliği uzun dönem yapan görüşmecilerimiz ise çoğunlukla askerliğin hayatın bir parçası ve asla zaman kaybı olmadığını ve çok da uzun olmaması koşuluyla yapılması gerektiğini söylediler. Görüşmecimiz Nurullah Bey (Kişisel görüşme, 7 Eylül 2019) şunları söylemiştir: Benim babam askerliği yirmi dört ay yapmış, düşünsene iki koca yıl. Allaktan o zaman akıllılık etmiş de evlenmeden hemen gitmiş gelmiş. Ablam evlendiğinde eniştem askere gitti on beş ay ablam bekledi onu. Ben askerliği on iki ay yaptım. Ha ama şöyle de bir şey var iki yıl askerlik yapanlar da on iki aya askerlik gözüyle bakmıyorlar bir de o zamanki şartları hesaba katın yani. Şimdikiler iki haftaya burun kıvrıyorlar, onu da askerlikten sayıyorlar bide. Zaman önemli diyor herkes, zaman bir tek size mi önemli? İki yıl askere giden insan napsın peki? Musa Bey'in (Kişisel görüşme, 8 Ekim 2019) bu konudaki fikirlerinin açıklaması ise şu şekildedir: Ben on iki ay yaptım askerliği, oğlum altı ay yaptı geldi. Bedelli askerliği söyleyecek gibi oldu lafını dahi ettirmedim, herkeste aynı hesap altı ayda 15 bin kazanıyorum oraya gidersem para kazanamayacağım hiç. Para da hiç önemli değil zaman da, her erkek adam akıllı bilmeli askerliğin ne olduğunu. Değişen ve farklılaşan erkeklik algısına göre zaman özellikle askerliğini bedelli yapmış erkekler için tercih yapma şeklini değiştirecek nitelikte bir öneme sahiptir. Kapitalist temelli olan zaman kavramı, aslında hayatın bir parçasından eksilen bir dilim olarak değil, iş hayatından eksilen ve kaybolan bir meta olarak görülmektedir. Kapitalist zaman algısı, bireylerin hayatlarından eksilen dilimleri eğer kapitalist bir çerçevede değerlendirilmemişse ve o zaman parçası para elde etmek yerine para kaybına sebebiyet vermişse bireysel zihinlere kendisini eksi olarak kaydeder. Bu kayıp zaman, hangi konumda olursa olsun para getirmediği ve kazanç sağlamadığı müddetçe negatif etkilere sahiptir. Hegemonik olan erkeklik iş sahibi olup olmamayla ölçülürken bu ölçütün diğer ucunda da zamanın kapitalist olarak verimli kullanıp kullanılmaması yer almaya başlar. Kimmell'in *piyasa erkekliği* olarak değerlendirdiği erkeklik tipi de böyledir. "Piyasa erkekliği kanıtlanması gereken bir erkeklikti ve bu durum başarılı olmanın kanıtı olarak maddi şeylere sahip olmayı da gerektiriyordu." (Kimmel, 2013, s. 95). Piyasa erkekliğinin maddi şeylere, statü ve bir unvana sahip olmasının yanında zamanı da kapitalist açıdan değerlendirmesi gerekliliği eklenmiş gibi gözükmemektedir. Zamanını kapitalist bir şekilde yöneten ve*

değerlendiren hegemonik erkeklikler diğer erkeklik şekillerini de kendi şemsiyeleri altına alarak değiştirir ve dönüştürür. Eskiden askerliğin uzun zamanlar sürmesi belki bir gereklilik ya da zorunluluk şekliyle açıklanabilirken, bu dönemde askerlik süresinin giderek kısalmasının altında zamanın kapitalist olarak değer kazanması da bulunmaktadır. Mevcut zamanın ruhu, bireyi üretim yapmaya ve üretimde kalmaya zorunlu kılar, askerlik üretimden kopuşun bir simgesi olarak karşımıza çıkmaya başlar ve türlü uygulama ve uyarlamalarla askerlik süreleri değişime açılır. İktidar algısı değişirken kendisini cinsiyet pratiklerine yansıtır, Messerschmidt ve Connell hegemonik erkeklikleri küresel etkiler, bölgesel etkiler ve yerel etkiler düzleminde değerlendirirken, bölgesel etkilerin yani ulus devlet ve kültür düzleminde oluşan etkilerin yerel etkiler -aile, çevre ve örgütler- düzeyindeki erkeklikleri değiştirip dönüştürdüğüne değinir. (Messerschmidt, 2019, ss. 97-99). Mübeccel Kıray'a göre *tampon mekanizmalar* hızlı toplumsal değişimler sırasında, toplumda sosyal değer ve normların önemini kaybetmesi sonucu oluşabilecek bunalımın etkisini azaltmak amacıyla toplumsalın kendiliğinden ürettiği geçici çözümler olarak tanımlanmaktadır. Askerliğin yeni formu olan bedelli askerlik de bir tampon mekanizması olarak değerlendirilmelidir. Askerliğe derin anlamlar atfeden bir toplum için, askerlik geleneksel yapısının dışına çıkarken kendini rasyonel yollarla ifade eder ve bu rasyonel yolların toplumdaki yansımalarının yumuşaması ve askerliğe verilen anlamlarda gedikler açılmaması adına bedelli askerliğin tampon olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu haliyle düşünüldüğünde devletin pratikleri ve bireysel etkiler birbirlerini karşılıklı değiştirerek makro alanda yeni toplumsal düzenlemelerin mikro alanda da yeni cinsiyet pratiklerinin oluşumunu sağlamakta ve tüm bu etkiler daimi bir şekilde birbirlerinden beslenmektedir.

Askerliğini uzun dönem yapmış İsmail Bey'den (Kişisel görüşme, 10 Kasım 2019) uzun dönem askerlikle bedelli askerliği karşılaştırılması istendiğinde *Şimdiki gençler işi gücü bahane edip askere gitmiyorlar, biz düzenimizi bozar yine de askere giderdik. Ben işimi bıraktım askere gittim geldim üç ay iş bulamadım pişman da değilim bu yaptığımdan açıklamasını yapmıştır.* Erol Bey (Kişisel görüşme, 12 Aralık 2019) de bedelli askerlik ve uzun dönem askerlik arasındaki ayrımı şu şekilde anlatır. *Biz de şöyle bir düşünce var. Okul bitince erkek askere gidecek, orada adam olacak gelecek, burada önce işini bulacak sonra da evlenecek. Benim de hayatım da böyle oldu. Askere gitmeden önceki*

benle sonraki ben bambaşka. O yüzden oğluma çok ısrar ediyorum, askere git askere git diye. Çalışan çocuklar çok korkuyor askere gitmeden, orada o kadar zamanda burada şu kadar kazanırlarmış. Oradaki kazandığın tecrübeyi burada kazanacağın hiçbir parayla satın alamazsın. Çocuklarda değişik bir iş sevdası var. Nazım Bey (Kişisel görüşme, 13 Aralık 2019) ise bedelli askerlik yapan erkeklere hak verdiğini şöyle anlatır: Ben gittim askere on iki ay. Say say gün bitmiyor, ay bitmiyor. Döndüm askerden babamın işini yapıyordum ben rahattım ama çevremde böyle olmayan birçok arkadaşım vardı, aylarca iş aradılar kimisi buldu kimisi iş bulamadı. Öyle de olunca şimdi gidiyorlar üç hafta askerliklerini yapmış oluyorlar. İşleri varsa gelince hemen çalışmaya başlıyor yoksa da askerliğini yapmış oluyor daha kolay iş buluyor. Nevzat Bey (Kişisel görüşme, 17 Aralık 2019) ise şu açıklamayı yapmıştır: Biz köy hayatı yaşadık ben liseyi bitirir bitirmez babam şimdi ne olacak askerliği aradan çıkar dedi. Tabi o zaman babaya karşı geledim hem yapacak başka bir şeyim de yoktu. Askere gittim hem de on beş ay yaptım askerliği. Geldim hiç dur dinlen demeden amcamın yanında çalıştırmaya başladılar beni. Bak oğlum var, o okulunu okuyor, ısrar da etmem askere gitsin diye kendisi karar versin isterse bedelli de yapar asker de olur kendisinin bileceği iş. Askerliğini bedelli yapan erkekler de iş müthiş bir şekilde öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır, askerliğini uzun dönem yapan görüşmecilerimizin ise bu konuda fikir ayrılıklarına düştüğü görülmektedir. Erkekliğin tarihsel süreç içerisinde değişip dönüşüme uğradığı daha önce belirtilmiştir. Connell'ın da belirttiği gibi dönemsel olarak değişen iktidar şekilleri ve iktidar pratikleri erkeklikler üzerinde yeniden üretime neden olmaktadır. Bu yeniden üretimin en net yansımasını erkeklik aşamalarındaki değişimlerde ve kapitalist erkeklik tipinin öne çıkmasında görüyoruz. Bir iş sahibi olup, para kazanmak Türk toplumunda erkeğin yapmakla yükümlü olduğu ve ona dayatılan bir durumken, erkekler ve erkeklikler artık bu durumu kendileriyle özdeş hale getirerek bir yaşam biçimi formuna dönüştürmüş durumdadırlar. İş sahibi olmak hegemonik erkeklik kodlarından en ağır basanı olarak karşımıza çıkar. Erkeklerin erkekliğini başkalarına -kadınlara, aileye, çevreye ve en önemlisi öteki erkeklere- ispat edebilmesinin yolu statüden geçmektedir. "İşsizlik demaskülinizasyon sürecinin önemli bir yapı taşıdır. Tam aksi noktadan bakıldığında tam zamanlı ve tatminkar ücretli bir iş sahibi olan erkeklerin remaskülinizasyon sürecine de kapı açar." (Sancar, 2008, s. 103).

Bedelli askerlikle birlikte askerlik ile eşdeğer tutulan milliyetçilik düşüncesinde de değişiklikler olmaya başladığı görülür. Türkiye'deki geleneksel normlar vatana dair sevginin gösterilmesinin yegane yollarından biri olarak askerliği kabul eder. Ancak görüşmecilerimizin vatan sevgisi ile askerliği birbirinden ayırarak değerlendirdikleri görülmektedir. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) bu konuda şunları söylemiştir. *Bizim ürettiğimiz teknolojiler yurtdışında da var bu ürettiğimiz teknolojiler yurtdışından para aktarımına yardımcı oluyor yani bunları yurt dışından almak yerine benden aldıkları zaman para ülkede kalmış oluyor. İstihdam sağlamış oluyorum. Böyle olduğu zaman 12 ay benim ürettiğim teknoloji ile 12 ay gidip askeriye'nin imkanlarını sömürmem arasında çok büyük fark meydana geliyor. Babası albay olan ve askeri bir çevrede büyüdüğünü ifade eden Murat Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir. *Bedelli yaptık diye bizi vatan sevgisi yok olarak görüyorlar ama parasını verdi yaptı gibisinden bir şey yok. Öyle bir algı olmamalı yani. Şimdi vatani koruyalım tarzında bir askerlik yok zaten çağırsalar öyle bir durumda normal askeri çağırıyorlar. Askerlerden biliyorum gidiyorsun temizlik yapıyorsun sadece. Silah veriyorlar boş bir yerde nöbet tutuyorsun. Vatanını savunmuyorsun sonuçta. Temizlik yaptık sadece. Uzun dönemler ne yapıyorlardı? Onlar da hem sabah hem akşam temizlik yapıyorlardı ekstra başka bir şey yok, vatan sevgisi askeri uzun dönem ya da bedelli yapmakla ölçülecek bir şey değil. Mehmet Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) ise şu eklemeyi yapar: *Şimdi biz bedelli asker olarak gittik ama belki çoğu insandan vatan sevgim daha fazla. Vatan için her şeyi yaparım. Cengiz Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) bu konudaki yorumunu daha sert bir şekilde yapar. *Benim kanımda Türk kanı dolaşıyor, hangi babayiğit açacakmış ağzını on beş bin TL diye karşısında beni bulur. Düşünürsek askeriye'nin bir günü de aynı değeri katar insana bin günü de. Askeriyede marş söylerken, komutanlar başlarından geçen hikayeleri anlatırken hayatımın en unutamayacağım anlarından olan yemin töreninde yer yeşil gök yeşil bir tek bayrağımız dalgalanıyor orada başka bir ahenkle; erkek adam ağlamaz ben o anlarda tutamadım kendimi. Kimse vatan sevgisi konusunda askerliği öne süremez diyerek bu konudaki asıl tutumunu belli etmiştir. Mesut Bey (Kişisel görüşme, 24 Şubat 2020) ise şu açıklamada bulunur: *Vatanını en çok seven işini en iyi yapandır diyor ya ben o kanıdayım. Eğer sen askerde işini en iyi yapıyorsan devlette ya da özel sektörde devletine bir katma değer sağlıyorsa işini yapıyosundur ve vatanını*****

seviyorsundur. Ben askere gitmeyi bir vatan sevme ölçütü olarak görmüyorum. Askerliğini uzun dönem yapmış bireylerin ise bu konudaki fikirleri farklıdır. Musa Bey (Kişisel görüşme, 8 Ekim 2019) *askerliğini yapmayan bir insanın vatanını sevip sevmediğini nereden bileceğim ben? Zaten herkes kaytarmak için yer arıyor, bir de yurtdışına gitmek istiyorlar memlekette yer kalmamış gibi. Askerlik peygamber ocağı derler, insan hem vatanına hem dinine sahip çıkmalıdır* diyerek vatan sevgisiyle askerlik görevini bir tutmaktadır. Ali Bey de Musa Bey'in görüşlerini destekleyecek şekilde şunları söylemiştir. *Ben yaptım askerliğimi on iki ay, askerliğimi bedelli yaptım diyenlere karşı kafamda bir soru işareti oluyor bu adam vatanını sevmiyor mu acaba diye? Askerlik çok değerli bir şey çünkü, orada herkesi unutuyorsun önemli olan sadece vatan oluyor.* İsmail Bey (Kişisel görüşme, 10 Kasım 2019) *askere gitmeyen insan vatanını nasıl sevsin?* diyerek erkeğin vatanını sevme ölçütü olarak askerlik görevini yerine getirip getirmemesini kıstas almaktadır. Türk toplumunda geleneksel olarak kodlanmış ve öğretilmiş kabullere göre vatan sevgisinin en temel göstereni erkekler için askerliğini yapmaktır. Türk toplumunda askeri bilinç oluşturulurken bu durum çocukların okuldaki sosyalleşme ve öğrenme pratiklerine de yansır ve özellikle ders kitapları bireylere askere gitmenin ve asker olmanın erkek için en temel görev olduğunu gösterir. Milli bayramlarda ve törenlerdeki müsamereler sırasında vatanını koruyan, seven ve asker ya da polis kıyafeti giyen çocuklar hep erkek çocuklarıdır. Yakın tarihe kadar liselerde müfredata dahil olan Milli Savunma derslerine resmi üniformalarıyla subaylar girer ve özellikle erkeklere ders anlatırdı. Askere gitme ve vatan sevgisi arasında oluşturulan bu bilinçte bir farklılaşma ve süresizlik durumunun oluşmaya başladığı açıktır. Askerliğini uzun dönem yapan görüşmecilerimizden çoğu hala vatan sevgisinin ön koşulu olarak askerlik yapmayı görürken, bedelli askerlik yapmış görüşmecilerimiz için vatan sevgisinin tek kıstası askere gitmiş olmak değildir. Bedelli askerler, kendileri için türlü başka kıstaslardan bahsederken, aslında vatan sevgisi mefhumunu sadece askeriye ve askeriye sınırları ile daraltmadan gündelik hayat pratikleri içerisine bunu dahil ettiklerini ve vatan sevgisini sürekli kılarak devamlılığını sağladıklarını belirtmişlerdir. Modern kapitalist erkek için vatan sevgisi kendisini daha çok üretim alanında göstermektedir. Üreten ve bulunduğu ülkeye katkı sağladığını düşünen erkekler için vatan daha aktif bir şekilde hayatın içine dahil olmakta ve zamansız bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zaman konusundan bağımsız olarak bedelli askerliği yapmış olmak ve askere gitmek söylemleri arasında ciddi şekilde eylemsel farklılığın olduğu gözlemlenmiştir. Bedelli askerlik de kanunen askerliğin başka bir formu olmasına rağmen görüşmecilerimizin tamamı -bedelli ya da uzun dönem fark etmeksizin- bedelli askerlikten bahsederken çoğunlukla yapma fiilini kullandıkları fark edilmiştir. Söz konusu söylem farkı bedelli askerliği bireyin dahil olduğu bir eylem olmaktan çıkararak pasif bir şekilde yapma fiili ile özdeşleştirirken, askere gitmek mekan değişikliğini daha da baskın hale getirmektedir. Bedelli askerlikte de kışla eğitimi ve şehir farklılığı söz konusu olurken, görüşmecilerin tamamı bu farkı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde görmezden gelerek bedelli askerliği edilgen olarak kullanmaktadırlar. Bu durum toplumsal olarak uzun dönem askerliği gidilen bedelli askerliği yapılan bir kategorilendirme haline getirmektedir. Bilinçaltında bedelli askerliği gidilen bir yer olarak algılamayan görüşmecilerimiz, bedelli askerliği de eylem gerektiren bir pratik olan düşünmemektedirler. Söylemsel olarak ayrı kategorilendirilen pratikler aynı şeye hizmet etmesine rağmen ayrı ayrı gruplandırılmakta ve askerliğe dair yeni bir söylem mekanizması inşa edilmektedir.

6.2. Mehmetçikten Mehmet Bey'e

Askerlik deneyimi erkekler için hayatlarının en zorlu dönemlerinden biri olarak kabul edilir. Bu dönem içerisinde erkekler, çok fazla farklı erkeklik tipine maruz kalır ve o alan içerisinde sosyalleşmelerini devam ettirirler. Askeriye içerisinde koşullar bireylerin gündelik hayatlarındaki gibi devam etmez ve büyük farklılıklar ve değişimleri içerisinde barındırır. Uzun dönem askerlik yapmış görüşmecilerimize askerlikle ilgili en unutamadığınız anınız nedir diye sorulduğunda İsmail Bey (Kişisel görüşme, 10 Kasım 2019) şunları söylemiştir. *Kızım sana şimdi her şeyi anlatmak olmaz, ama en temizinden en pisine her insan oradaydı. Koğuş desen kalabalık banyolar az. Banyo yapmayı bilmeyen insan gördüm ben orada demiştir.* Musa Bey (Kişisel görüşme, 8 Ekim 2019) de bu soruya eklemeler yapar. *Elif kadın olmasaydın neler neler anlatılırdı da sen hayal et bizim söylediklerimizden. Kapuska dedikleri şey var ya üç gün üst üste ondan yedik biz. Yemekler pek düzgün olmazdı. İsmail Abi'nin dediği gibi kendi temizliğini nasıl yapacağını bilmeyen bir sürü insan vardı. Daha neler neler.* Nazım Bey (Kişisel görüşme, 13 Aralık 2019) de kışla içerisinde çok farklı insanların olduğunu şu şekilde izah etmiştir: *Hem acemi birliği hem usta birliği çok çok değişti. Askere gitmeden*

önce çalışıyordum ben, çalışırken görebileceğim kadar insan gördüm daha olmaz herhalde derken askerlikte kimlerle karşılaştım. Doğru düzgün yemek yemeyi bilmeyeni mi dersin afedersin tuvalet banyo kullanmayı mı dersin, okuma yazma bilmeyeni, konuşamayanı daha neler vardı orada. O yüzden aslında askere gitmek önemli, bir sene belki daha fazla yapıyorsun askerliğini sana orada nasıl adam olacağını öğretiyorlar hem de bunu yeri geliyor güzellikle yeri geliyor güzellikle yine de yapıyorlar. Çakır Bey (Kişisel görüşme, 3 Mart 2020) ise askeriyede ona çok garip gelen bir durumu şu şekilde anlatır: Hiç ranza görmemiş, ranzanın ne olduğunu bilmeyen biri vardı acemi birliğinde. Çağlar Bey (Kişisel görüşme, 7 Kasım 2019) askeriyede gördüğü şeyleri çok normal karşıladığını şöyle anlatır: Herkes söylüyor ya okuma yazma bilmeyen insan vardı, hiç kendi köyünden şehirden çıkmamış insan vardı diye sonradan düşününce çok normal geldi bana bunlar. Beni de şimdi hiç bilmediğim görmediğim bir şehre koysan, hatta başka ülkeye götürsen bende öyle davranırım ama sonradan alışırım. Dönemin şartları ile düşünüldüğünde henüz hayatında şehir değiştirmemiş ve çok fazla insanla aynı yerde yaşama deneyimi olmayan insanlar hatta çocuk diyebileceğimiz yaştaki kişiler gözlerini askeriyede açmaktadırlar. Askeriye bu sebeple erkekler için bir eşik ve adam olma mekanı olarak görülmektedir. Türkiye’de askerlik bilincinin sağlanmaya çalışıldığı ilk dönemler düşünüldüğünde kırsal ve kentsel hayat deneyimlerinin birleştiği nokta askeriyelerdi ve devlet askeriyeleri bir tür iyi vatandaş iyi erkek yetiştirme merkezi olarak kurguladı. Askerliğini yapan erkekler nereden gelmiş olursa olsun, gündelik yaşam pratiklerine, tarihe, insan ilişkilerine ve çevresel koşullara anında uyum sağlayabilen bir mekanizmada uzun zaman geçirdiklerinden erkeklerin adaptasyon konusunda herhangi bir sorun yaşamamasının önüne geçilmiş oluyordu. Askeriyeler bu anlamda ortak payda olarak görev alarak farklı ama tek tipte erkekliklerin oluşması için zemin hazırlamıştır. Uzun dönem askerlik yapan Nurullah Bey (Kişisel görüşme, 7 Eylül 2019) şunları söylemiştir: Bizim usta birliğindeki koşu okuma yazma bilmeyen insanlar, Doğudan gelmiş insanlar vardı. Başta nasıl anlaşacağımızı bilemedik, çok zorlandık sonra sonra alışıldı az da olsa demiştir. Altınay ise askerliğin erkekleri daha bilinçli vatandaşlar haline getiren yönünü cinsiyetçi bulmuş ve şöyle açıklamıştır.

1930’lardan beri Türkçe konuşan eğitimsiz nüfus arasında erkekler, eğitim sırasında okuryazarlık öğrenerek kadınlara oranla büyük avantaj elde ediyorlar. Bu da daha iyi işler için daha uygun hale gelmelerini ve

bazı kanunlardan yararlanma hakkını sağlıyor. Ayrıca Türkiye’de kırsal kesimlerdeki okul azlığına paralel, özellikle Güneydoğu’da Kürtçe ve Arapça konuşan erkeklerin askerlik Türkçe öğrenmelerini sağlarken kadınların çoğu hayatlarını hiç Türkçe konuşmadan geçiriyor. (Altınay, 2004, s. 79).

Bedelli askerlere aynı soru yöneltildiğinde ise bu tarz davranış şekillerinin kendi akran grupları içerisinde olmadığını, böyle hikayeleri hep çevrelerinden duyduklarını ancak bedelli askerlik sürecinde hiç böyle bir durumla karşılaşmadıklarını anlatmışlardır. Burak Bey’in (Kişisel görüşme, 23 Şubat 2020) bu konudaki fikirleri şu şekildedir: *Bence böyle şeyler eskide kaldı. Erkeklerin küçük yaşta askere gittiklerini düşününce askere gidene kadar başka şehir görmüyorlardı ama artık herkes üniversite için şehir değiştiriyor, hiçbir şey olmazsa internetten her şeyi öğrenebilir insan. Askerliğini bedelli yapmış olan Mehmet Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) bu durumu üniversite okuyup okumama üzerinden değerlendirerek şöyle anlatır. Üniversite mezunu olmayan yok denecek kadar azdı koğuştta ama görgü kurallarını bilmeyenler gene de vardı ama çok çok azdı bu. Barış Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) bu konuda şu eklemeyi yapar: Millet şey diyor yol yordam öğretiyor askeriye falan ama 1950’de yaşamıyoruz herkes üniversite okuyor, il dışında yaşıyor. Onların askerde kazandıkları yetileri modern insan gündelik hayatında kazanıyor zaten. Askerliğini bedelli yapmış olan kişiler çoğunlukla sosyal, belirli bir eğitim seviyesinde ve meslek sahibi olan kişiler olduklarından askeri pratiklerin şekli de değişmiştir. Uzun dönem askerlik sürecinde gündelik hayat pratikleriyle ilgili bilgiler askerler arasında organik bir süreçte öğrenilirken, bedelli askerler için böylesi bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Askerlik genel kabule göre erkekler için hayatın öğrenildiği homososyal alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak modernleşen ve kapitalistleşen toplumlarda, bireylerin sosyalizasyon süreçleri ve bu süreçlerde erkekliği ya da kadınlığı öğrendikleri otoriterlerde de değişim yaşanmaktadır.*

Askerliğini bedelli olarak yapmış olan görüşmecilerimiz her zamanki askerlik eğitimine ve askerlik düzenine tabi olmadıklarından bahsetmişlerdir. Görüşmecilerimizden Kerem Bey (Kişisel görüşme, 23 Mart 2020) kendi celp dönemlerinde yaşanan elim vakadan ötürü askerlik şartlarının değiştiğinden bahseder. *Evet askeri eğitimlerin hem de hepsini aldık. spor, eğitim, yürüyüş, rütbelere temel eğitimler veriliyor. 500-600 kişiyi*

yemekhane gibi bir yere topluyorlar çıt sesi çıkmadan temel eğitimler veriliyor. Beden eğitiminde gördüğümüz şeylerden daha farklı tarzda hareketler öğretiliyor. Tören yürüyüşünün ekstra süreçleri var. Eğitimler biraz sertti. Biz giden ikinci celpdik. Pazar günleri izin kullananlar varmış ama biz tam takım giyinip yine spor yapıyorduk. Bizim dönemdeki herkes normal asker gibiydi zaten. Ben hayatımda barfiks sınav çekmedim orada komutan arkamda öyle güzel konuşuyor ki on taneyi gel de çekme. Bedelli askerliğin acısı izinsiz bir şekilde bize çıktı. Bizden biri vefat edene kadar çok sertti argo da vardı. İkinci haftadan sonra çocuk öldükten sonra zaten bize olan tavır tamamen değişti. Ölüm olduktan sonra kıştan yaza geçiş gibi bir şey oldu. Zaten hemen komutanlar değişti bölük komutanı gitti Ankara'dan yeni asteğmenler geldi. Normal askerlikte aslında bizimki ya. Aynı şehirde yaşanan bu olaydan sonra yapılan bedelli askerliklerde şartların giderek düzeldiğinden bahsedilir. Aynı yerde askerliğini yapan Savaş Bey de (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) bu durumu şu şekilde açıklar. Yok şöyle bizim orası biraz seçme, şöyle seçme bizim ilk dönemlerden biri vefat etmiş orada. Bizim başımızda rütbeli askerler günde beş altı kez soruyorlardı sıkıntınız var mı diye. Ki bizden önce gidenler bu ölüm olayına kadar iki celp normal eğitime tabi tutulmuşlar. Barış Bey de (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) bu konuda şu eklemeleri yapar: Hiçbir eğitim görmedik neredeyse. Rütbeleri öğrenmedik. Bazı eğitimler yapıldı ama atış oldu iki kez gece dersi yapıldı bir de gece operasyona giderken neler yapılır vs onu anlattılar. Bir de gece emir gelmiş yürütün diye öyle manasız yürüdük başka da bir şey yapılmadı açıkçası. Bir iki kez de sunum dinlettiler sağlıkla ilgili. Eğitim alanına götürüyorlardı istemeyen yapmasın deniyordu. Bizim hiçbir şey yapmamamıza sebep iki şey vardı, bir ölümden sonra bize iyi davranıyorlardı iki bizim bölük komutanının tayini çıktı o sıra gidiyordu. Bedelli askerliğini başka şehirlerde yapan görüşmecilerimiz için ise bu durum üç aşağı beş yukarı aynıydı. Cengiz Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) askeri eğitimler konusunda şunları söylemiştir: 18 gün buradasınız hadi size Viyana'nın kapısına da dayanacağız demeyeceğiz dedi. Sol göğüste isimlikler vardı sağ tarafta pazu üzerinde Türk bayrağı vardı. Kötü bir şey yapacağınız zaman askeriyede sağ omzundaki ağırlığa bakın arkadaşlar dedi. Aslında 18 gün içinde bize toplum kurallarını öğrettiler. Ben yere çöp atmamaya dikkat etmeyen bir insandım. Şu an geldikten sonra yere çöp atmıyorum çünkü zamanında tek tek topladım ben onları. Göktuğ Bey (Kişisel görüşme 18 Aralık 2019) eğitimlerin çok az olduğunu şu şekilde açıklamıştır: Aşırı minimalistti.

Atış yaptık iyi bir eğitimden geçmeden, onu tecrübe etmek için atış yaptık. Nöbet tuttuk ama koğuş nöbeti tuttuk hiç sahada silahla nöbet tutmadık. Murat Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) şu eklemeyi yapar: *Hiçbir eğitim almadım ben yemin törenine katıldım 2-3 gün yürüyüş eğitimi verdiler sadece.* Mehmet Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) de eğitim konusunda şu açıklamayı yapmıştır: *Sadece atış eğitimine katıldım. Onun dışında hiçbir etkinliğe katılmadım. Ben yemin törenine de katılmadım. Bizim orası çok kalabalıktı öyle olunca isteyenler katılsın dediler. Tam bir sayı çıkmadı komutanlar seçmeye başladı, beni iki sefer seçtiler ama hepsinde de kaçtım. Öyle olunca ismimi hiç yazamadılar. Çünkü onlar bir hafta boyunca eğitim aldı. Ben koğuştaydım.* Hakan Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) ise eğitim konusunda farklı bir bakış açısı sunarak şu anekdotu aktarmıştır: *Askerliğin bir günü de askerlik 100 günü de askerlik diyerek bizde o sosyal sorumluluğu geliştirdi. Çöp atmamak askerlik görevidir. Asker vatanını milletini korur, vatanının milletinin geleceği için hareket eder, çöp atmak da senin vatanın milletin için kötü bir hareketse demek ki senin askerliğin burada kalmayacak ömür boyu devam edecek diyen bir komutandı kendisi diyerek fiziksel bir eğitimden çok sosyal sorumluluklarının geliştirildiği üzerinde durmuştur. Askeri eğitimler, askerlik sürecinin ayrılmaz parçalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri eğitimlerde erkekler hem kendilerine hem diğer erkeklere ve erkekliklere hem de devletlerine kendilerini ispat etme fırsatı bulurlar.*

Modern ulus devletler söz konusu olduğunda esas olarak erkeklerin katıldığı bir meslek olarak askerlik, erkeklerin topyekün eğitimden geçirilerek savaşçı yapıldığı; bu eğitimler aracılığıyla her türlü kadınsılığın egemen erkeklik değerlerinden dışlandığı; katı bir cinsiyet farkları/hiyerarşisi inşa edilen kahraman erkekler miti üzerine kurulu bir yapı olarak karşımıza çıkıyor. (Sancar, 2016, s. 154).

Bedelli askerlik sürecinde ise hegemonik erkekliğin gerekleri form değiştirerek bedelli askerlere kendilerini ispatlamaları için askeri eğitimi bir seçenek olarak sunmaz, bedelli askerler için ispat edilmesi gereken alan statü haline gelir ve bedelli askerler statüleri üzerinden birbirlerine hakimiyet kurmaya çalışırlar.

Uzun dönem askerler içinse eğitim süreci çok daha zorlu şekilde ilerler. Acemi birliğinde başlayan eğitimler usta birliğinde daha da sertleşmeye başlar. Hem uzun

saatler boyunca hem de bedensel sınırları zorlayan eğitimler yapılmaktadır. Askerliğini uzun dönem yapmış olan Nazım Bey (Kişisel görüşme, 13 Aralık 2019) şunları anlatır: *Zaten sabah içtimadan sonra bizi yürütmeye, koşturmaya, sınav, mekik artık ne gerekliyse onları yaptırmaya başlardı. Hem bunları yapardık hem de yaparken marşları söyletirlerdi bize. Bağıra bağıra marş söyledik tabi o sırada başında olan komutan çok önemli o gaza getiriyor çünkü seni. Marşları söyledikçe daha da gaza gelirdik, öyle öyle akşama kılımları kıpırdatamazdık.* Çakır Bey (Kişisel görüşme, 3 Mart 2020) ise eğitimlerin çok zorlu geçtiğini şu şekilde anlatır: *Komutanın yapacağı hareketi doğru yapana kadar tekrarlardık, bir kişi yanlış yürüse yanlış yapsa hareketi haydi baştan alırdık. Sanırım o bize grup bilinci vermek için yapılan bir şeydi. Sen iyi yürüdüün köşeye çekil yoktu orada kaç kişi varsa hepsi en doğruyu yapmak zorundaydı.* Nevzat Bey (Kişisel görüşme, 17 Aralık 2019) şu açıklamaları yapar: *Bence bilerek yaptırıyorlardı o kadar sporu. Boş kalan asker hinlik arar ona hiç fırsat vermeden halimiz kalmayana kadar çalıştırıyorlardı bizi.* Erol Bey (Kişisel görüşme 12 Aralık 2019) ise askeri eğitimlere dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır: *Bizim bölükte bir tane çok şişman oğlan vardı, çok hareket edemezdi mesela o, her şeyi yapamazdı, biz onunla dalga geçerdik karı gibi diye. Ayıp evet ama orada eğitimlerle bir şekilde kendini göstermek zorundaydın.* Askeri eğitimlerde erkekler hem çivi gibi asker tanımlamasına uygun hale getirilmeye çalışılmakta hem de kadın gibi olmadıklarını gösterme fırsatı bulmaktadırlar. Askeriye homojen yapısı itibariyle içeride kadın olmaya ve kadın cinsiyet normlarına dair şeylerin bulunmasına izin vermez. Orada kadın gibi olmak ve temelde erkek gibi olmamak ötekileştirme ve dışlama için zemin sağlamaktadır. “Kadına veya kadınsı özelliklere yer verilmeyen erkekçe tavırların yüceltildiği bu ortamda erkeklerin birbirlerini aşağılama yöntemleri, bu durumun bir sonucu olarak kadınsı özelliklerin negatif kullanımıyla gerçekleşmektedir.”(Barutçu,2013:66). Bedensel yetkinlik militarist erkek modelini gösteren en önemli unsurlarından biridir ve bu yetkinlik üzerinden hem erkeklik hem de askeriye inşa edilir. Erkeklerin bedensel özellikleri doğrultusunda asker olma süreçleri içerisinde bedenleri hem savaşmaya hem de savunma yapmaya daha müsait bir alan haline gelir. Bu da erkekleri diğer erkeklerle göre daha avantajlı bir duruma getirirken, orduya da diğer konularda avantaj sağlar. “Böylece devlet-ordu erkek arasındaki ittifak karşılıklı çıkar aracılığıyla pekiştirilir.” (Akgül, 2011, s. 43). Fakat bu sürecin bedelli askerlik koşullarında değiştiği çok açıktır.

Gerek askerlik süresinin kısa olması gerek bedelli askerlik yapan kişilerin yaş ortalamasının yüksek olması gerekse bedelli askerliğe verilen anlam kodları nedeniyle, bedelli askerler uzun dönem askerlerde olduğu gibi ciddi bir eğitim sürecinden geçmezler. Bu durum militarist asker erkek modelinde değişimlere neden olur. 12 ay askere gittiğinde bedenini eğiten uzun dönem askerler aktif olarak bunu yaptıkları için asker tanımına uygun bedenlere sahip olabilirken, uzun dönem askerler için aynı şeyi söylemek mümkün olmamaktadır. “Bedensel hareket ve icralar genellikle performatiftirler yani dışa vuruyormuş gibi yaptıkları öz veya kimlik aslında bedensel işaretler ve diğer söylemsel yollarla üretilen ve sürdürülen üretimlerdir.”(Butler, 2008, s. 224). Bedenin hegemonyayı ispat eden yapısı, bedelli askerler için kendisini farklı dinamiklere bırakır. Fiziksel sermaye yerine simgesel sermaye geçer ve bedelli askerler, sahip oldukları statü, ünvan, ekonomik özgürlük ya da yetiştikleri habitus üzerinden hegemonyalarını devam ettirirler. “Sembolik güç doğrudan bedenler üzerinde herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan neredeyse büyülü bir güç biçimidir; oluşma koşullarını ve ekonomik karşılığını bedenlerdeki bu uzun ömürlü dönüşümü harekete geçirmek, tetikleyip uyandırdığı kalıcı yatkinlikleri üretebilmek için ihtiyaç duyduğu muazzam ön çalışmada bulur.” (Bourdieu, 2015, s. 54). Askeri yapının aksine bir durum olarak ortaya çıkan simgesel sermaye/güç erkeklik normları için yeni bir alanın kapısını açmaktadır.

Bedelli askerlik özelinde düşünüldüğünde karşılaşılan diğer husus, bedelli askerlerin askerlik yaptıkları yerlerin, yemeklerinin ya da kaldıkları koşulların fiziksel koşullarının uzun dönemlere kıyasla çok daha iyi şartlara sahip olmasıdır. Görüşmeciler kendi alıştıkları gündelik hayatlardan daha iyi şartlar altında askerlik yaptıklarını anlatırlar. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) bu konuda *Şöyle söyleyim ben normal hayatımda öyle yemek yemiyorum. Askeri alanda rosto yedim ben üç kez diyerek yemeklerin ve özellikle temizliğin çok iyi düzeyde olduğundan bahsetmiştir. Murat Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) ise şunları söyler: İki hafta JÖH’te(Jandarma Özel Harekat) duşlar çok iyiydi otel gibiydi. On sekiz günde beş kilo aldım, yemekler falan çok tatil gibi bi yerdı benim için. Duşta da sıkıntı yoktu isteyen istediği zaman alıyordu. Bizim yediğimiz yemeği albay da yiyordu, ondan çok güzeldi yemekler. Mehmet Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) ise şu şekilde açıklar: Bizim orada koşullar 10 kişilikti. Klima vardı ama çok sıcaktı yatılmıyordu. Hep yeni yapılmış bir yer. 2 senelik*

bir mazisi varmış. önceki yeri gördüm orası çok kalabalıktı. Yemeklerimiz çok iyi değildi ama bizim için daha iyi oldu onun haricinde duş çok iyiydi. Bizim evdekinden daha iyiydi. Mermerlerin tamamı yeniydi. günde iki sefer duş alıyordum ben sıcak su vardı. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) ise bu konuda şunları söylemiştir: Ben diğer arkadaşlarımdan anlattığına göre gerçekten premium yaptım askerliğimi. Buranın üç katı kadar bir oyun salonu vardı, masaj koltukları vardı, koğuşun etrafında üç tane kantin vardı. Uzun dönemler de kullanıyordu orayı. Paramızı verdik bunların hepsini aldık. Bu durumun tam aksini yaşayan görüşmecilerimiz de vardı. Barış Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) diğer görüşmecilerimizden ikisiyle aynı yerde askerlik yapmasına rağmen farklı bir durumla karşılaştığını şu şekilde anlatmıştır. Kapasitenin çok üstünde yaşadık biz normalde bölük 340 kişilikmiş biz 440 kişi kaldık, koğuşlar 54 kişilikti biz 72 kişi kalıyorduk. Banyoyu tuvaleti sen düşün. Bir bir buçuk saatte yemek yiyip çıkıyorduk. Günde üç öğün içtiması vs hep bekliyorduk ama onun dışında otur kalk het hüt tarzında bir şey olmadı. Bizim binada 500-600 kişi kalıyorduk yemekhaneler falan çok kalabalıktı. Bedelli askerlerden alınan bu bilgiler doğrultusunda aynı sorular uzun dönem askerlere sorulduğunda ve bedelli askerlerin şartlarının daha çok daha iyi olduğu anlatıldığında bu durumu şaşkınlıkla karşılamış ve hatta bir süre inanmakta direnç göstermişlerdir. Nevzat Bey (Kişisel görüşme, 17 Aralık 2020) bence öyle değildir, onlar yalan söylemiştir nasıl olsun o kadar yemek. Askere giden adamın kilo aldığı nerede görülmüş? Ben ne kadar kilo verdim de döndüm oradan demiştir. Musa Bey ise parasını verince öyle oluyor işte, biz para vermedik sadece masraflık askeriye için. Bedelli askerlerden para alınca yemekler daha iyi olmuş demek ki diyerek şaşkınlıklarını belirtmişlerdir. Uzun dönem görüşmecilerin bedelli askerlikle ilgili çok şaşırdıkları diğer nokta ise yüksek rütbeli askerlerin, bedelli askerlerle birebir muhatap olmasıdır. Bedelli askerler, askerlikleri boyunca albay, yarbay ve hatta tümgeneral gibi yüksek rütbelere sahip¹⁰ komutanlarla aynı ortamda bulunduklarını ifade etmişlerdir. Murat Bey (Kişisel görüşme, 7 Aralık 2019) albaylar bizimle ilgileniyordu zaten

¹⁰ Askeriyede rütbelere asteğmen, teğmen, üsteğmen, yüzbaşı, binbaşı, yarbay, albay sıralamasıyla yükselmektedir. Askeri birimler ve o birimlerle ilgilenen komutanların rütbeleri ise şöyledir. Takımlar 26-55 kişi arasındadır ve sorumlusu astsubay, asteğmen, teğmen ya da üsteğmendir. Bölükler 80-225 kişi arasındadır ve sorumlusu üsteğmen ya da yüzbaşıdır. Taburlar 300-1300 kişi arasındadır ve sorumlusu binbaşı ya da yarbaydır. Alaylar 1300-3000 kişiden oluşur ve sorumlu komutanlarının rütbesi yarbay ya da albaydır. Tugaylar 3000-5000 kişi arasındadır ve sorumlu komutan rütbeleri tuğgeneral ya da tuğamiraldir. Tümenler 10000-15000 kişiden oluşur ve sorumlu komutan rütbesi tümgeneral ya da tümamiraldir. ("askeriyede rütbelere" t.y.).

demoştir. Mehmet Bey albay gördüm rütbeleri bilmek lazım. Ben bilmiyorum öyle olunca. Albay mı yüksek yarbay mı yüksek onu bilmiyorum demoştir. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 şubat 2020) ise bu konuda şunları anlatır: Albay geldi bir sorununuz olursa bize söyleyebilirsiniz dedi. Bizim askerlik yaptığımız yer zaten öncesinde de çok sağlam bir askeri birlik. Orgeneral ya da tümgeneral oraya bakan öyle bir abi o da geldi. Çok iyi niyetlice geldi adam. Hatta bizim arkadaşlardan biri sağlam bir pot kırdı dedim bir sene buradayız o kadar sağlam bir pottu. Ben sizi tanıyamadım hocam falan yaptı tümgeneral adama böyle el kol hareketleriyle. Kerem Bey ise şu eklemeyi yapar: Tuğgeneral gördüm ben. Tuğgeneral bize geçmiş olsun geldi. Burak Bey (Kişisel görüşme, 23 şubat 2020) ise yüksek rütbeli komutanlarla ilgili şu eklemeyi yapar: Belki tam olarak siz anlayamıyorsunuz bu rütbeleri ama bu rütbeli adamları herkes göremez, uzun dönem askerlerin olduğu yere geleceği zaman olay olur. Biz albaylarla konuşabiliyorduk. Uzun dönem askerler karşısında sesini çıkaramaz, bizim sohbet ettiğimiz bile oluyordu. Bunlar hiç normal şeyler değil askeriye içinde. Hüseyin Bey ilk içtimada albay da vardı. Herhangi bir sorununuz sıkıntınız olursa söyleyin önce bize söyleyin dedi diyerek yüksek rütbeli komutanların birebir askerlerle ilgilendiğini anlatmıştır. Mert Bey (Kişisel görüşme 3 şubat 2020) ise bu konuda şunları söylemiştir. Bir itimadayken albay geldi. İşte her zamanki gibi bir sorunu olan var mı diye sordu bize. Oradan arkadaşın biri hocam duşlarda problem var dedi. Düşünebiliyor musun albay adama hocam diye hitap etti. Orada herkes birbirine hocam diyor ama albaya da denmez di yani. Tabi buz gibi sessizlik oldu o an. şu an yanındaki komutanın rütbesini hatırlamıyorum ama o adam bembeyaz oldu, muhtemelen albay sinirini o komutandan çıkmıştır. Sonra aynı eleman pardon komutanım alışamadım henüz dedi biraz da laubali bir insandı zaten. Kapandı gitti konu öyle ama yüksek rütbeli çok gördük. Cengiz Bey (Kişisel görüşme, 12 Mart 2020) ise rütbeli komutanlarla ilgili yaşadığı olayı şu şekilde anlatır: Alay komutanı albay gördüm ben çok zaten onunla da muhatap olmadık. Çok amiyane bir tabir olacak haşa ama albay orada Allah. Bir kere albay bizimle yemek yemek istemiş, teşrif edecekmiş yemekhaneye. Bir gün yüzbaşı eğitim yaparken topladı hepimizi. Siz alay komutanı ne demek bilir misiniz dedi bilmezsiniz siz bedellisiniz dedi. Alay komutanın han dediği yere hamam yapılır dedi adam buranın Allahıdır dedi. Gktağ Bey (Kişisel görüşme, 18 Aralık 2019) ise komutanlarla ilgili farklı bir yaklaşımla şunları söylemiştir: Ben deniz erdim. Ben albay gördüm. Bizimle

hep asteğmenler(asteğmen) ilgilendi. Bizle ilgilenenler hep astsubaydı subay bile ilgilenmedi bizle ilgilenenler hep asteğmendiler. Yılbaşı gecesi albayla konuşuldu bir kere koğuşa geldi ama ben bunun normal olduğunu düşünüyorum çünkü orada bir görev paylaşımı var bunu yapması gerekenler asteğmenler onbaşı yüzbaşılar adamın (yüksek rütbeli komutanların) görevi biz değiliz ki. Diğer bedelli arkadaşlarda belki komutan fazlalığı olduğundan albayları çok görmüşlerdir. Bizde komutanlar çok azdı. Bölük komutanı bile astsubaydı, o bile astsubayken albay yarbay ilgilenemezdi bizimle.

Askerler için kışla içerisindeki komutanlar erkekleri yola getirecek, o erkeği en iyi yurttaş haline getirecek temel unsur olarak kabul edilir ve komutanlar askeriyede yüceltilir ve hatta komutanlara dini referanslar yüklenir. Askerliği başlayan erkek ailesinden temelde babasından erkekliği öğrenir ve sonra karşısında baba figürü ya da ailesinden birisi olarak konumlandığı ve hem rütbesi itibarıyla saygı ve çekingenlik duyduğu hem de birincil bağlar üzerinden değerlendirdiği komutanlar ile karşılaşır. Bu karşılaşmada erkek, karşısındaki komutanı ile kurduğu bağlar üzerinden militarizme dair unsurları yeniden ve yeniden üretir. Uzun dönem görüşmecilerimizden Çağlar Bey (Kişisel görüşme, 7 Kasım 2019) bu konuda şunları söylemiştir: *Usta birliğinde bir komutan vardı, çok sert adamdı ama babacandı da. Ben ondan çok şey öğrendim mesela. Eğitimlerde canımıza okurdu, sonra kendisiyle ilgili bir şeyler anlatır o yaptıklarını unuttururdu. Ama bir tane daha komutan vardı kimse yanına yaklaşılamazdı çok da çekti bize onu da hiç iyi hatırlamam mesela. Çakır Bey (Kişisel görüşme, 3 Mart 2020) şu açıklamayı yapmıştır: Askerde denk geldiğin arkadaşların, badin, komutanların çok önemli. Ya onlar sayesinde askerliğini güzel hatırlarsın ya da kötü. Askerliğini uzun dönem yapan askerlere rütbeli komutanlarla ilgili sorular sorulduğunda ise bedelli askerlerden deneyimlerinin çok daha farklı olması gerçeğiyle karşılaşılır. Nevzat Bey (Kişisel görüşme, 17 Aralık 2019) bir kere albay geliyor dendi kesin değilmiş bir de o da bizim olduğumuz yere de gelmiyormuş o kışlaya gelecek sadece. Biz çimleri kestik aynı boyda, komutanlar nefes aldırmadı bize sırf yakından o adam geçecek demiştir. Mustafa Bey Albayı nasıl göreceksin öyle, albayın adı vardır kendi yoktur askeriye içinde, gelecek bir de bizim gibi erlerle mi uğraşacak komutan diyerek yüksek rütbeli komutanlarla karşılaşmadığından bahsetmiştir. Askerliğini uzun dönem yapan görüşmecilerimiz çoğunlukla askeri denetleme zamanlarında albay, yarbay gibi yüksek rütbeli insanların adının geçtiğini ve çok büyük çoğunlukla bizzat kendilerinin*

bu komutanları görmediklerinden bahsettiler. Askerliğini uzun dönem yapan görüşmecilerimize bedelli askerlerin komutanlarla yaşadığı deneyimlerden bahsedildiğinde *biz albaya selam verdik diye sevinirdik, bunu da dönünce gururla anlatırdık çevremize demek şimdi işler böyle oldu* tarzında cevaplar vermişlerdir. Askerliğin Türkiye’de oluşturulmaya çalışıldığı ilk dönemler hesaba katıldığında askerlik adeta erkekler için bir okul niteliği taşımaktaydı. Bu okulda erler öğrenci, komutanlar öğretmen pozisyonunda yer alırken aynı zamanda komutanlar, devletin temsilcileri olarak da askeriyedeki varlıklarını devam ettirmekteydiler. Bu mantıkta şekillenen komutanlık ve asker ilişkisine dini-militarist referansların da eklenmesiyle birlikte komutanlar karizmatik önderler olarak karşımıza çıkmaya başlar. Tüm bunların yanında olunması gereken erkek modeli olarak da sunulan komutanların sahip olduğu sembolik güç artar ve hegemonya alanı genişler. “Hegemonya, acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük” (Connell, 2016, s. 269) halini alır. Hegemonya beraberinde koşulsuz itaat zorunlu kılar, bu itaat askeriye için emir komuta zincirinin temel yapı taşıdır. “Bu itaat ve emir zinciri, tahakkümü normalleştiren hiyerarşi ve disiplin algısı üzerinden hegemonik söylemde eşitlenmesi, emir verme yetkisine sahip olana ayrıca öğretici, inandırıcı bir görev ve konum atfedilmesi ülkedeki hakim kültürel öğelerin yanı sıra resmi ideolojinin modernist ve militarist kaynaklarından beslenmiştir.” (Öztan, 2018, s. 74). Tüm bunların yanı sıra toplumda askerlikle ilgili anlatılan mitler ve efsaneler sayesinde yüksek rütbeli komutanlar mitopoetik anlatının en güçlü unsuru olarak karşımıza çıkar. Ancak tüm bunların yalnızca uzun dönem askerler için geçerli olduğu görülmektedir. Askerliğin başka bir formu olan bedelli askerlikte, yüksek rütbeli komutanlara bu tarzda anlamlar yüklenmemiştir. Aksine askerliği bedelli yapan kimseler için komutanlar, oradaki en yüksek konumda bulunan kişi olarak görülmüş bunun dışındaki anlamlara gelebilecek herhangi bir anlam kodu bedelli askerler üzerinde uygulanmamıştır. Bedelli askerler, yüksek rütbeli komutanlarla karşılaşmalar yaşamalarına rağmen, komutanların sembolik yaptırım, güç ya da hegemonyalarıyla askerliğe atfedilen haliyle bir karşılaşma anı yaşamamışlar.

6.3. Askerliğin Bedelli Alanında Yaşananlar Üzerine

Bedelli ve uzun dönem askerlerin kışla içerisindeki karşılaşmaları mümkün olan en az düzeye çekilmiş ve kışla içerisindeki tüm değişiklikler bu düzenlemeler doğrultusunda yapılmıştır. Kerem Bey (Kişisel görüşme, 23 Şubat 2020) bedelli askerler için şartların daha katı olduğu zamanlara dair şunları söylemiştir: *Uzun dönemlilerle bedelliler aynı yerde kalmıyordu yani şöyle normalde giriş kapımız aynıydı aslında ama aynı girişleri engellemek adına ayırdılar yolları. Uzun dönem askerle karşılaşmama olayı biz gittiğimizde bize öğretilen ilk kuraldı. Uzun dönem askerleri gördüğünüzde zaten tipinden belli oluyordu direkt yönünüzü değiştirin dediler bize. Bu size sıkıntı olur diyorlardı. Zaten düşününce ben bir gidiyorum on sekiz günüm var adamın iki yüz günü var. Murat Bey ise bu konu hakkında şunları söylemiştir: Ben 2 hafta Jandarma Özel Harekattaydım. Orada yoktu rütbeliler vardı orada hep son hafta alaya geçtik. 15-20 tane vardı koğuşta hep birlikteydik yani. Yerine göre değişiyor bu durum ama olabildiğince uzun dönem askerlerle bedellileri aynı yerde tutuyorlar. Uzun dönemler bedellilere çok hoş bakmıyor. Sürekli laf atıyorlardı genelde para üzerine konuşuluyor. 2 saat nöbet tutuyoruz bir nöbet kaç lira tarzında şeyler söylüyorlardı. Mehmet Bey ise şu açıklamayı yapar: Bizde çavuşlar vardı koğuşta komutanlık yapıyordu kendine göre beyefendiler. Savaş Bey (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) ise bu konuda şu eklemeyi yapmıştır: Kışla içinde uzun dönem erlerde vardı. Bizde şöyle 2550 tane bedelli vardı yaklaşık 500 tane de uzun dönem vardı. Uzun dönemler bizim başımızda duruyordu sadece. Bölük bölük ayırmışlar bizde herhalde 15 kişi vardı 205 kişiye bakıyordu onlarda. Koğuşta da uzun dönem askerler vardı. Koğuşta onlar bize pek fazla bulaşmıyordu biz gitmeden önce zaten sıkışmışlar bayağı sadece napiyorsun ne ediyorsun nasıl gidiyor sohbeti oluyordu Adamlar artık gıcıklanmışlar çünkü bir senedir orada olanı var ceza almış 400 küsur güne çıkmış adamın askerliği. Bedelliler gidip gelip şafak kaç diye soruyor. Onlardan dert yanıyorlardı, onun dışında biz bir sorun yaşamadık. Göktuğ Bey ise şunları söylemiştir: Çoğunluk bedelliydi uzun dönem asteğmen var. Onlar uzun dönem askerler. Koğuşta bölükte alayın çoğunluğu da bedelliydi. Hüseyin Bey bu konuda Allahtan biz gittiğimizde uzun dönemleri sadece komutan olarak verdiler başımıza. Yoksa uzun dönem askerlere küfür gibiyiz biz orada. Bir de sayıca da çok fazlaydık uzun dönemlerden. O yüzden bir sorun yaşamadık demiştir. Bedelli askerler uzun dönem askerler gibi ülkenin her yerine gönderilmek*

yerine belirli şehirler seçilerek yalnızca o şehirlere yerleştirilmişlerdir. O şehirlerde de bedelli askerlerin uzun dönem askerlerle özellikle erlerle karşılaşmaları ya da ortak alan paylaşımları mümkün olduğunca sınırlandırılmıştır. Bunun yapılmasının temelinde yine militarist düzene dair ast-üst ilişkileri olduğu düşünülebilir. Uzun dönem askerlerin nasıl üst rütbeli askerlerle aynı ortamda bulunmaları mümkün olmuyorsa ve bu durum istenmiyorsa, aynı geçerlilik ve düzen uzun dönem askerler ve bedelli askerler arasında da kurulmaya çalışılmıştır çünkü burada yaşanabilecek en ufak aşınma beraberinde sınırların kaybolması ihtimalini doğuracaktır. Ortak alan gerektiren her durum potansiyel bir kaos ortamını da beraberinde getirecektir. Uzun dönem askerler zorunluluk temelinde ya da vatani görev aşkıyla orada askerliklerini yapmaktadırlar; bu durumun tam antitezi olarak düşündükleri konumda ise bedelli askerler yer almaktadır. Askeriyenin vatan sevgisi temelinde yükselen değerlerinin aksine bedelli askerler hem belirli bir bedel karşılığında hem de çok kısa sürelerle orada bulunmaktadırlar. Tüm bunlar Connell'ın toplumsal cinsiyet açıklamasındaki iktidar alanına denk düşmektedir. Burada bedelli askerler iktidarlarını verdikleri bedel ile kendileri temin ederler ve bu doğrultuda iktidarlarını sağlamaya alan açarlar. Uzun dönem erler içinse böyle bir iktidar alanı, en azından bedelli askerler karşısında sağlanması mümkün olan en zor şeydir. Diğer taraftan askeriye'nin ast-üst ilişkisi devreye girdiğinde ise karşımıza askeriye'de geçerli olan bir saat önce gelen bile diğerinin üstüdür yazısız kanunu çıkar. Uzun dönem askerler ve erler, bedelli askerlere geleneksel şekilde yaklaşmak ve askeriye'de olan geleneği devam ettirmek isterken, bedelli askerlerin kendilerinden menkul iktidar alanı ile yüz yüze gelirler. Bu yüz yüze geliş modern ve gelenekselin karşı karşıya kalışını ifade eder. Askeriyedeki geleneksel kodlar, temelde askeriye'ye dair olmayan iktidar alanları ve anlam kodlarıyla değişir ve bu değişim beraberinde kapitalist modern erkek modelinin beslenmesini getirir.

Bedelli askerler ve uzun dönem askerler kışla içerisinde dışarıdan başkaları tarafından da anlaşılabilir şekilde ayrılmışlardır; bedelli askerlerin ve uzun dönem askerlerin üniformaları farklı tasarlanmıştır. Askeri üniforma, dışarıdan herhangi bir gözün karşısında gördüğü askerin hangi devletten olduğu, kimleri düşman bildiği, sahip olabileceği dini görüşü, sahip olabileceği milli düşüncüyü tahmin etmenin en açık yolu olarak karşımıza çıkar. Orduların güç gösterisi yapması gereken zamanlarda ya da herhangi bir savaş durumunda uluslar, dost ve düşman ayrımlarını askeri üniformalar

sayesinde anlayabilir ve askeri üniformanın ait olduğu millete dair konumlarını buna göre belirleyebilirler. Homososyal alan olan askeriyede de tektipleştirme için kullanılan en önemli yol herkesin aynı şekilde görünmesini/görülmesini sağlamaktadır. Bu amaçla bütün erkekler daha önceden belirlenmiş aynı saç şekli ve tıraş tipiyle kışlaya girerler. Kışlada ise yine tektipleştirmeye yönelik aynı eşofman takımları, aynı üniformalar, aynı şapkalar askere verilir ve kışladan çıkana kadar askerler bunları kullanmak zorundadır. Bu zorunluluğun temelinde herkesi eşit hale getirme ve aynılaştırma düşüncesi bulunmaktadır. Kışlaya girmeden kişinin sosyal statüsünün, ekonomik durumunun ya da habitusunun dışarıda bırakılması sağlanır; bu yolla birey içeride sadece askeri kimliğiyle var olacak ve o şekilde muamele görecektir. Askeriye içinde de er ya da rütbeli asker olduğu fark etmeksizin aynı üniformalar kullanılmaktadır fakat rütbenin ne olduğunun anlaşılması adına kolda ya da omuz üstünde buna yönelik farklı simge ve işaretler bulunmaktadır. Uzun dönem askerler için geçerli olan bu kural, bedelli askerler için de uygulanmıştır. Ancak bedelli askerlere verilen üniformalar, uzun dönem askerlerinkinden daha farklıdır. Görüşmecimiz Mert Bey bu durumu şöyle açıklamıştır: *Uzun dönemlerin giydiği parkalar farklı. Bizim giydiklerimizin parçaları büyük büyük kocaman, onlarınki daha küçük ve açık yeşildi. Dışarıdan da fark ediliyordu.* Askeriye içerisinde daha önceden bu şekilde bir ayırım olmamasına rağmen, bedelli askerlerin bedelli asker olduğunun özellikle belirtilmeye çalışıldığı görülmektedir ve bu ayırım ilk bakışta dikkat çekecek şekilde yapılmıştır. Fiziksel ayırım, zaten kışla içerisinde farklı yerlerde olan bedelli ve uzun dönem askerleri ortak alanlarda ya da eğitim haricinde görüldüğünde bile farklılaştırmaya ve ayırmaya yöneliktir. Uzun dönem askerlerin ve bedelli askerlerin kendi organik grupları içerisinde dahi bu ayrımı hissetmeleri sağlanmıştır. İki farklı grup, kendilerinin sahip olduğu özellikler doğrultusunda değil askerlik formlarının türüne göre tektipleştirilmişlerdir.

Bedelli askerlik için belirlenen ücret 15 bin TL idi. Bu ücret/bedel bugüne kadar çıkarılan bedelli askerlik kanunlarındaki en az miktara denk düşüyordu ve miktarın görece az olması bedelli askerlik yapan kişilerin de bugüne kadarki en yüksek sayıya ulaşmasını sağlayan nedenlerden biri olmuştur. Askerliğini bedelli yapan görüşmecilerimizden Göktuğ Bey (Kişisel görüşme, 18 Aralık 2019) bu bedel hakkında şunları söylemiştir: *15 bin günümüze kadarki en ucuz fiyat. Çağa, yıla göre baktığımız falan enflasyon falan baya uygun fiyat. Her türlü en ucuza giden biz olduk dönem*

şartlarını değerlendirince. Demek ki herkeste zaman daha önemli hale gelmiş on beş bin çok riske edilmeyecek bir fiyat değil çünkü. Çerez parası gibi gelmiş insanlara. Hakan Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) ise şu açıklamayı yapar: Benim için bin lirada büyük para on beş binde. Ama daha önceki 30 bin olduğu için ucuz geldi. 15 bin iyi bir rakamdı. Genel olarak çalışanların yaptığı şöyle bir hesap var, normal maaş düzeyiyle altı ayı hesaplıyor. Devlet memurları için de askeri ücret için de aynı şey geçerli. Ortalama maliyet 20 bin lira tutuyor altı ay için. Burak Bey bazıları bu parayı üç gecede yiyor zaten hele onlar için çerez parası oldu gerçekten. Parası olmayan da bir şekilde buldu buluşturdu verdi parayı demiştir. Mehmet Bey'in 15 bin bedava oldu demesi üzerine Murat Bey 15 bini herkes karşılayabilir, asgari ücret alan biri bile gidebilirdi, çünkü askerden sonra ne olacağı belli değil diyerek konuya açıklık getirmiştir. Barış Bey ise şu eklemeleri yapmıştır: Ücret bence çok azdı, ucuzdu gayet makuldü yani. 33 bin normal olabilir ama yine de. çalışan birisi oraya gidince zaten maaş kaybın o kadar oluyor bir şey kaybetmiyorsun. 15 bine üç hafta gittim ama hiç gitmemek için bi beş on bin daha verirdim. Askere masraf yapıyor aslında ama o kadar kazanmıyor yani devlet. 25 bin bile olsa yine aynı düzeyde başvuru olurdu. Kamuoyunu rahatlatmak için yaptılar bunu belki de tamamen zenginler gitti denmesin diye. Bedelli askerlik için belirlenen ücret/fiyat her kesime hitap edebilecek düzeyde belirlenmiştir. Ekonomik durumu alt veya orta seviyede olanlar için bile bu miktar psikolojik bir noktada kalmıştır, bu sayede de askerliği erteleyen herkes için bedelli askerlik yapmanın yolu açılmıştır. Ülkenin dönemsel şartları da göz önünde bulundurulduğunda, bedelli askerlik bir nebze de olsa ülkenin ihtiyacı olarak gösterildiği için, askerliğin yalnızca uzun dönem olmasına dair tabuları yıkmış, bedelli askerliğin normalleştirilmesini sağlamıştır. Askerliğini bedelli yapan görüşmecilerimize, bedelli askerlik yapan kişilerin sosyoekonomik durumlarını anlamak adına çevresindeki askerlerin mesleklerinin ne olduğuna dair sorular yöneltilmiştir, Barış Bey bu konuda şunları söylemiştir: Benim gittiğimde hepsi çok yüksekti. Roketsan, Aselsan'da çalışan mühendisler, pilotlar, araştırma görevlileri, oyuncular, fenomenler kendi işini yapan zengin insanlar vardı. Savaş Bey ise meslek gruplarını şu şekilde açıklamıştır: İki tane doktor vardı, iki tane avukat vardı, birkaç tane iş adamı vardı, elektronik şirketi olan bir arkadaşım vardı, alt ranzamdaki öğretmendi öyleydi yani genelde. Öğrenci ya da işçiye denk gelmedim. Muhasebeci, otel işletmecisi falan da vardı. Mahir Bey ise şu

eklemeyi yapar: *Benim gibi öğrenciler vardı işte, doktorlar, mühendisler hepsi meslek sahibi ve mesleği iyi olan insanlardı.* Murat Bey ise şu meslek gruplarından bahseder: *Her çeşit vardı. Asgari ücret alan da vardı, iş adamı da vardı öğrenci de vardı, hakim de vardı.* Mehmet Bey ise şu açıklamayı yapmıştır: *Biri mühendisti, biri youtuberdi, matematik öğretmeni vardı inşaat işleri ile uğraşıyordu bir yerlere.* Genel olarak askerliğini bedelli yapmış erkeklerin en temelde bir meslek ve dolayısıyla statü sahibi olduğu görülmektedir. Ve Türkiye şartlarıyla düşünüldüğünde askerliğini bedelli yapan kişilerin sosyoekonomik durumlarının da iyi olduğu göze çarpmaktadır. Erkekler, erkekliklerini, erkeklik pratiklerini ve çevresindeki diğer erkeklerle ilişkilerini *çalışarak var etmeye* başlarlar. Bedelli askerlik sürecinde Barış Bey'in söylemiyle *Mehmetçik yoktu orada Mehmet Bey diyorlardı bize* algısına dönüşür. Çalışma hayatının toplumsal cinsiyetlenen yüzü özellikle erkeklere unvan ve statüleri üzerinden hegemonyalarını sürdürme ve genişletme hakkını tanır. Tüm bu hakların askeriyeğe yansımış hali ise bedelli askerlik sürecinde kendisini aşkar eder. Bedelli askerlik öncesinde belirli bir miktarda para sahibi olmayı gerektirir ancak “para erkeklik ile özdeşlemez; cinsiyetlendirilmiş bir erkeklik pratiği olarak ortaya çıkar.”(Sancar, 2008, s.66). Askere gitmeden önce cinsiyetlenen para, bedelli askerlik sürecinde de yerini cinsiyetlenmiş unvan ya da mesleklere bırakır bu da kişi için hegemonik güce sahip olmaya denk düşer. Bireyler ise bu güçle birlikte, erkeklik sınırlarını genişletir, genişleyen erkeklik sınırları askeriyeğe öğretilen erkeklik davranış ve normlarına da yansır. Erkek, erkekliği diğer erkeklerden öğrenerek pratik eder ancak bu durum bedelli askerlik alanında söz konusu olmaz. Öğrenilen ve öğretilen askerlik tipleri askerliğini uzun dönem yapmış görüşmecilerimiz tarafından daha çok aktarılan ve vurgulanan bir hususken, bedelli askerlik yapan görüşmecilerimiz erkekliklerini iş hayatlarında öğrenir, öğretir ya da pratik ederler. Eskiden babadan ya da askerlik sürecinde komutandan öğrenilen erkeklik, kapitalist dünyanın öğrettiği erkeklik tipleri olarak karşımıza çıkar ve erkeklikler iş alanında kendilerini var ederler. Ve tüm bunlar erkeklik aşamalarında ve erkeklik öğrenme süreçlerinde değişikliğe neden olur. Ayrıca çalışma hayatı ve kapitalist düzen nedeniyle erkekliğe dair geçiş aşamaları çizgisel zamansallığını kaybeder ve bu aşamalar için en hayati olan şey iş sahibi olmaya dönüşür.

6.4. Toplum Baskısının Erkekliklerdeki Etkisi Üzerine

Askerliğini bedelli yapan görüşmecilerimizle ilgili dikkat çeken bir diğer noktada, görüşmecilerin yakın çevresinin büyük çoğunluğunun da askerliği bedelli yapmış olmasıydı. Mehmet Bey *bütün arkadaşlarım bedelli yaptı* derken, Murat Bey *altı tane yakın arkadaşım var hepsi bedelli yaptı*, zaten hepimiz bedelli bekliyorduk demiştir. Barış Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) *çocukluk arkadaşlarımla bir grubumuz var on bir kişilik, oradaki herkes bedelli yaptı* demiştir. Kerem Bey (Kişisel görüşme, 23 Şubat 2020) ise *çevremdeki herkes bedelli gitti, nadir bir iki arkadaşım uzun dönem yaptılar* açıklamasında bulunmuştur. Mahir Bey de *ailemdeki, çevremdeki akranım ne kadar insan varsa hepsi askerliğini bedelli yaptı* yorumunu eklemiştir. Erkeklik, kendisini başkalarıyla ve başkalarının gördüğüyle ispat eden bir yapıya sahiptir. Çocuklar küçük yaştan itibaren erkekliklerini/ pratiklerini görünür hale getirmek üzere sosyalleştirilir. Erkeğin görünür yapılma çabası sünnet törenleriyle en üst noktaya ulaşır ve erkeklikler onay üzerinden kendilerini üretmeyi öğrenirler. Askerlik pratiği içerisinde de erkekler gerek bedensel gerek zihinsel gerek sembolik güçlerini kullanarak diğeri ve diğerinin onayı üzerinden inşa halini sürekli kılar. Bedelli askerlik sürecinde de erkeklerin yakın ve sosyal çevresinin yani akran onayının çok önemli olduğu bir kez daha görülmektedir; bu durum bedelli askerliğin erkekler ve erkeklikler içerisinde normal bir olgu olduğunun onaylanmasını sağlar. Erkeklik/ler bütünüyle karşıdaki gözün onayı ya da itirazı üzerinden kurulur; çocukken hep görülmeye ve onaylanmaya alışan erkek toplumsal cinsiyet pratiklerini de bu şekilde devam ettirir ve bu durumun sürdürülmesini bekler. Erkeklik, akran onayı temelinden şekillenir, üretilir ve yeniden üretim sürecine girer.

Bedelli askerlik yapan görüşmecilerimiz, aile üyeleri ve yakın çevreleri tarafından bedelli askerlik yapmış olduklarıyla ilgili farklı tepkilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Mahir Bey (Kişisel görüşme, 2 Nisan 2020) bu konuda şunları söylemiştir: *Babaannem, dedem yani ailede yaşı büyük olanlar bu konuda pek olumlu yaklaşmadılar, askere gidilmeli diye söylediler bir iki kere ama bu durum çok yaygın bir hal alınca gönülsüz de olsa ses etmediler*. Ahmet Bey (Kişisel görüşme, 15 Ocak 2020) ise bu konuda diğer görüşmecilerimize göre biraz daha sert bir tepkiyle karşılaştığını şu şekilde anlatmıştır: *Benim dedem biraz sinirlendi askerliği bedelli yapacağımı duyunca, ben tepkisini tahmin ettiğim için bütün işlemler bittikten sonra söyledim. İş işten*

geçmişti yani. Kerem Bey (Kişisel görüşme, 23 Şubat 2020) ise şunları söyler: Babam da bedelli yaptı zaten. Bizim sülale yurtdışından geldiği için herkes bedelli yapmıştı sorun olmadı ondan. Toplumsal tepkilerin farklılaşması aslında bedelli askerliğin iki uç arasında gidip geldiğinin göstergesidir. Toplumun bir ucunda bedelli askerliğin normal olduğunu kabul edenler bulunurken diğer tarafta bedelli askerliği askerlik olarak kabul etmeyen bir grup yer almaktadır. Bedelli askerliği kabul etmeyen kişiler aslında kendilerinden çocuklarına, çocuklarından da kendi çocuklarına geçen ataerki döngüsünün kırılacağından şüphe ederler. Pederşahi toplumsal sistemin zihinlerdeki kalıntıları hala dururken, erkekliklerin diğer erkekliğe aktarıldığı kanalların da değiştiği görülür. Bu değişim beraberinde aileden erkeğe aktarılan erkeklik kodlarının, erkeklerin askerlik sürecinde öğrendikleri erkeklik tiplerinin de dönüşümünü getirecektir. Kişilerin kişisel tarihleri ve habitusları doğrultusunda yükselen bu tepkiler, bedelli askerliğin çok fazla duyulmasıyla ve bir pratik olarak kabul edilmeye başlanmasıyla birlikte normalleşme göstermeye başlar. Mesut Bey (Kişisel görüşme, 24 Şubat 2020) ise bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: *Toplumda ne zaman bedelli askerlik çıksa askeri motivasyon düşebilir, askerdekiler ne düşünür, ne hisseder, toplumda nasıl değişikliklere sebep olur diye tartışılıyor, biraz eşitlik kaidesine de aykırı geliyor insanlara da parası olan yapsın olmayan yapmasın diye. Benim dönemimde mesela orta direk bir vatandaşın bile bedelli askerlik yapabileceği bir dönemdi, herkesin verebileceği bir fiyattı. Gelen bir sürü eleştiriler vardı aslında. Çocuğunu normal bir şekilde askere gönderenler mesela tepki gösterdi. Karşı çıkan dedeler ya da babalar zaten 24 ay 18 ay askere giden insanlar ve askerliğin ne kadar zor olduğunu biliyorlar. Aile desteği olmadan bu kadar insanın başvurması zaten çok kolay olmazdı.* Bedelli askerliğin ilk yapıldığı zamanlarda askerliğini bedelli olarak yapan erkekler marjinal erkekler olarak görülüyordu. Toplumda normalde uygulanmayan ve erkeklikle ilgili en önemli aşamalardan birinde değişime neden olan bu askerlik ve erkeklik tipi, zaman geçtikçe ve bedelli askerlik sıradanlaştıkça hegemonik erkeklik alanını işgal etmeye başladı. Connell'ın belirttiği gibi erkeklik tipleri kendi aralarında alan değiştirerek etkileşim fırsatı bulurlar ve bu alan değişimi sırasında diğer erkekliklerin değişim ve dönüşümüne kapı aralarlar.

Türkiye'de askerlik yirmi yaşında başlamakta ve kırk yaşında sonlanmaktadır. 7146 sayılı kanunda askerliğe, askeriyeğe dair hükümler ve kararlar yer alırken, yaşı alt ve

üst sınırıyla ilgili beş yaşa kadar gerekli görüldüğünde değişiklikler yapılacağı söylenir. Bedelli askerlik yapan görüşmecilerimiz, askerlikleri esnasında normalde asker olamayacak yaşta kişilerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Göktuğ Bey görüşmecilerimiz arasında askerliği bedelli yapan kişilerin yaşları hakkında şu açıklamayı yapmıştır: *Bizde 64 yaşında adam vardı. Onlar hayatın çok içinde değiller köyde ya da çobanlık yapıyor. Resmi bir işlemi yok, trafiğe de çıkmıyor istediği kadar kaçıyor.* Savaş Bey ise yaş aralığı hakkında şunları söylemiştir. *25-44 arasındaydı. Bir abi gördüm ben orada. Kırk küsür yaşındaydı. Vala kardeş köyde kum çekiyordum TV’de gördüm, bedelli askerliği söylediler, parayı yatırdık geldik dedi.* Kerem Bey’in (Kişisel görüşme, 20 Şubat 2020) ise bu konudaki beyanı şöyle olmuştur: *47 yaşındaydı biri, biri de 58 yaşındaydı adam köyde beni kimse almaya gelmedi dedi. Bizim içinde çok normal bir durum değildi bu da zaten.* Yaş askeriye için önemli kıstaslardan biri olarak karşımıza çıkar çünkü askerliğini yapacak erkeğin en azından beden ve zihnen zinde olması eğitilebilirlik ve askeriye pratikleri açısından çok önemli olmaktadır. Genç erkekleri iyi bir vatandaş, iyi bir asker ve iyi bir insan haline getirmenin yolu yaşının daha küçük olmasından geçmektedir; yaşı küçük olan kişilerin militarist bakış açısı altında şekil alması daha kolay olmaktadır. Ancak son zamanlarda bu bakış açısında değişimler yaşandığı görülmektedir ki bu değişimin en büyük göstergesi eskiden on sekiz olan askerlik yaşının yirmiye yükseltilmesidir. Uzun dönem ya da bedelli askerlik fark etmeksizin erkeklerin askere gitme yaşı giderek yükselmektedir. Erkek öncelikle üniversite hayatını deneyimledikten sonra askere gitme tercihinde bulunmaktadır ki bu da yine eski kabuldeki asker yaşının çok üzerinde kalmaktadır. Yaşın artmasıyla birlikte askeriye dair pratikler de esneklik kazanmaya başlar.

6.5. Yeni Erkeklikler mi Maço Erkeklikler mi?

Görüşmecilerimize araştırmamız sırasında yönelttiğimiz sorulardan biri de Türkiye’de erkeklik pratiklerinin ve erkeklik rollerinin ne olduğu ile ilgiliydi. Türkiye’de erkek olmanın belirli kıstasları ve aşamaları bulunmaktadır ve bunlar bazı durum ve zamanlarda değişiklik gösterirler. Bu değişimin temel dinamiği döneme ait olan iktidar yapısının, ekonomik koşulların kısaca zamanın ruhu olarak adlandırdığımız şeyin farklılaşmasıdır. Bu farklılaşmanın kendini en çok gösterdiği alanlardan biri de cinsiyet pratikleridir. Cinsiyet pratikleri üzerinde uygulanan somut ya da soyut müdahaleler değişimin kıvılcımı olarak iş görürler ve bir döneme hakim olan cinsiyetlenmiş pratikler

bir başka dönem için önemini yitirir. Cinsiyetlenmiş pratikleri beden konusu üzerindeki değişimlerde daha açık bir şekilde görürüz. Örneğin seksenli yıllardaki erkeklerin beden algıları ile günümüz erkeklerinin beden algıları birbirinden çok farklıdır. Günümüzde erkekler kendilerini bedenleri üzerinden de inşa etmeye başlamışlardır. Günümüz erkek bedeni eskiye göre değerlendirildiğinde daha geniş bir alana sahip olmaya başlar; erkekler hegemonik alanlarını bedenleri üzerinden tahsis etmeye çalışırlar. Erkeğin kendisini sadece erilliği ile ortaya koyması yeterliyken, artık eril söylemin içerisine bedende dahil edilmiş ve kişiler bedensel durumlarıyla da erkeklik algısı üzerinde tahakküm oluşturmaya başlamışlardır. “Bu durum erkeğin hem kendilik deneyimini hem de erkeklik inşasının sosyal grup içi hakimiyet dinamiğini doğrudan etkilemektedir.” (Sancar, 2008, s. 247). Beden üzerinde yaşanan toplumsal cinsiyet pratikleri kendilerini görünür halde sunabilirken, cinsiyetlerin söylem alanındaki soyut değişiklikleri de kendilerine farklı ifade yolları bulmakta ve söylemde yaşanan değişikliklerin pratiklere de yansıtacağı bilinmektedir.

Askerliğini bedelli yapan görüşmecilerimizin erkeklik hakkında düşünceleri sorulduğunda Hakan Bey (Kişisel görüşme, 13 Mart 2020) şu cevabı vermiştir: *Öyle bir tanım olduğunu düşünmüyorum belki bundan yirmi yıl önce git askerliğini yap gel adam olursun tarzında düşünceler olabilir ancak artık öyle bir şey yok. 2020 yılında hayatın ilerleyişine bakıldığında inanılmaz maço sert erkekler yoktur varsa da zaten ailesinden öyle görmüştür muhtemelen. Ailesinden kalan genetikle ya da onlardan gördüğü baskıyla bilincinde kalan şeyler olabilir bunlar. Kadınla erkek maalesef kıyaslandığında göze çarpan şeyler erkeklikle ilgili oluyor. bu yüzden de erkekler baskın cinsiyet gibi algılandırılıyor. Görünen işlerde fiziksel şeylerde ve dışarıda erkek ön plana çıkıyor. Bu şekilde bakıldığında ayrıma gerek kalmaz.* Barış Bey (Kişisel görüşme, 23 Şubat 2020) ise düşüncelerini şu şekilde dile getirir: *Geleneksel düşünce eve yiyeceğini getirecek ailesine kadınına sahip çıkacak bunların temelinde yükseliyor diğer şeyler. Bana gelince ben erkek kadın olarak ayırmayı istemem. O gelenekler bi yerden çıkıyor, o geleneklerin ya da önyargıların işlevsel bir yönü var. Evrimsel olarak da düşünebilir bu. Erkeğin eski zamanlarda avı getirmesi kadının bunları işlemesi vs bunların hepsinin işlevsel yönü var. Hem erkek hem kadın çalışıyorsa evin bakımı orta kolmalı. Ama erkek çalışıyor kadın çalışmıyorsa bu da biraz linç kültürü kadın da evde mesai yapıyor. Kadın çalışınca da erkekten beklersin iş yapmasını. Ne kadar modern evlilik olursa*

olsun kadın evin düzenini ele alıyor erkek dışarıda genelde. Türkiyede bahsi geçen erkeklik heteroseksüel bir erkeklik belki üst kesimlerde homoseksüellik görülüyor, erkek değilsinin tanımı homoseksüellik demek bizde. Cengiz Bey (Kişisel görüşme 12 Mart 2020) ise bu konuda şunları söyler: Türkiyede erkek olmak birazcık kolay zaten ataerkil bir toplumuz. Bizim neslimizin içinde bulunan kadınlar bu tabuyu yıktılar ben 70li 60lı yıllarda yaşananla bizimki arasında çok fark var. Söz hakkı bile yokmuş o zaman kadınların. Dönem ilişkilerinde kadınların dedikleri oluyor genelde. Kerem Bey'in ise bu konudaki fikirleri şöyledir: Sorumluluk ve para. Ailen ya da eşine olan sorumlulukları. Paran olmayınca kimse sana değer vermiyor zaten. Kadın olunca değişiyor mu bu? Bana göre ikisi de aynı zaten. Kadın olmak daha zor tabi. Göktuğ Bey (Kişisel görüşme, 18 Aralık 2019) ise dönemselsel olarak iki ayrı erkeklik olduğundan bahseder: Kafamda Türk deyince iki tane farklı resim oluşuyor. Biri İslamiyet öncesi dönemde ve sonrası dönemde olan erkekler. Türk kavramı başka bir şey çünkü. İslamiyetten sonra değişti sonuçta bu kavramlar. Ama bunlar aynı zamanda kültürümüzde olan şeyler. Erkek merttir dürüsttür, İslamiyetten sonra daha farklı bir bakış açısı geliyor aksi bir resimden bahsetmiyorum bu arada. Toplumsal olarak erkekte beklenen şey işini yapması, baba rolünü yerine getirmesi, eve parayı getiren kişi olarak görülmesi. Ama ben öyle düşünmüyorum. Mehmet Bey ise erkekliğin habitusla ilişkisine vurgu yaparak şu açıklamayı yapmıştır: Ailesine düşkün olacak eşine çocuklarına. Kendi ailemden böyle gördüm çünkü. Eşinin çalışıp çalışmaması kendine kalmış ama bir erkek olarak o evi geçindirmek zorundasın. Maçoluk diye bir şey bence yok. Her Türk erkeğinde kırgınlık maçoluk vardır zaten. Savaş Bey'in ise bu konudaki görüşleri şöyledir: Ben bunun üzerine çok düşünmedim ama neden düşünmedim? Çünkü ben erkek kadın olarak düşünmedim bunu insan olarak düşündüm. Bir başkasına saygılı olmak insanlıktır. Bir hayvana saygılı olmak da insanlıktır. Biri bir iyiliğe muhtaçsa onu yapmak da insanlıktır. Bazı kafalar bunu erkeklik olarak tasvir edebilir ama ben bunu böyle görmüyorum. İnsandır ya da değildir kategorisinde görüyorum. Sert ya da kaba olmak belli insanlara, belli şartlarda, belli ortamlarda gösterilmesi gereken bir şey olduğu için öyle öz nitelik değil erkeklik için şımarıklık benim gözümde. Hüseyin Bey'in (Kişisel görüşme, 14 Aralık 2019) bu konudaki açıklamaları ise geleneksel bir çerçevededir: Evi geçindiren kişi erkek olmalı bence, eşimin çalışmasını çok istemem ama yine de onun kararı. Dışarıda olan hep erkek, kadın da evde durmalı. Mahir Bey

ise şunları söyler: *Kabul edilen bir erkeklik var Türkiye’de. Sert olacak, para kazanacak, kadının dediğini yapmayacak, aile babası olacak gibi. Ama ben öyle düşünmüyorum. Bunlar hep karşılıklı olarak yapılacak şeyler. Tek başına erkeği öne çıkarmanın bir anlamı yok.* Bedelli askerlik yapmış olan görüşmecilerimizin tasvir ettikleri erkeklik tipi *yeni erkek (new man)* olarak adlandırılan erkeklik tipine denk düşmektedir. “Yeni erkek genel olarak; hassas, duygusal olarak bilinçli, kadınlara saygılı, bakış açısı itibarıyla eşitlik taraftarı, narsis, büyük ölçüde fiziksel görünümüne para harcayan, duygusal olarak etkileyici çoğunlukla beyaz, heteroseksüel ve yirmi beş ila belirsiz bir yaş aralığındaki erkek olarak tanımlanmaktadır.” (Alıntılayan Erdoğan vd., 2011, s. 54). Görüşmecilerimizin tasvir ettiği yeni erkek imajı Türkiye’deki erkeklik rolleri için yeni yeni yer etmeye başlamıştır. Özellikle Türkiye’deki geleneksel erkeklik tipleri düşünüldüğünde yukarıda bahsi geçen özellik ve düşüncelere sahip erkeklerin ötekileştirilmesi beklenir ancak değişen pratikler ve zaman erkeklik düşüncesiyle ilgili yeni alanlar açmaya başlar. Bu alandaki erkekler kendilerini yine kendilerinin elde etmiş olduğu toplumsal cinsiyet konumu üzerinde değerlendirmek yerine genel resme yani toplumsal cinsiyet algılarına bakmayı tercih ederler. Mevcut kabullerin dışına çıkmak ve erkekliklerini bu şekilde sergilemek, erkekler için bir ötekileştirme alanı olmak yerine hegemonya alanı olmaya başlar. Buradaki erkekler ya da erkeklikler hegemonyanın kendilerine kazandırmış olduğu zorunlu rıza ve onay ihtiyacı yerine tercih edilmiş olmayı koyarlar. Başat erkeklikler olarak da kabul edebileceğimiz erkeklikler sahip oldukları alanı genişletmek adına toplumsal cinsiyetin ve erkek olmanın kendilerine yükleri anlamların dışına çıkarlar ve kendi toplumsal cinsiyetlerini ve toplumsal cinsiyet alanlarını da bu şekilde inşa ederler.

Askerliğini uzun dönem yapmış görüşmecilerimize ise erkeklığe dair sorumuz yöneltildiğinde Çakır Bey (Kişisel görüşme, 3 Mart 2020) şu cevabı vermiştir: *Ben farklı bir ortamda büyüdüm, babam anneme elinden geldiğince yardım ederdi, ben böyle gördüm babamdan. Hem eşime hem kızlarıma çok yardım ettim ben her anlamda. Bu başta çok farklı karşılandı kılıbık dediler mesela ama sonradan alıştı herkes benim de söyledikleri umrumda olmadı açıkçası.* Tevfik Bey’in görüşleri de bu fikri destekler niteliktedir: *Erkek işten gelince geçiyor TV’nin karşısına, yemek bekliyor, temizlik, düzen bekliyor. Bu böyle olmamalı kesinlikle. Ailemiz buna alıştırtıyor bizi başta bu yanlış. Ben eşime de yardım ederim, anneme de çok sonradan yardım etmeye başladım.*

Asmayla kesmeyle erkek olunmuyor önce onu anlamak lazım. Karşında senden güçsüz biri olabilir, sırf sen daha güçlüsün diye ona böyle davranmak niye? Nazım Bey ise geleneksel erkeklik kodlarına dair şunları söylemiştir: Erkek evin, eşinin, çocuklarının geçimini sağlıyor. Kararları veren hep erkek. Eşim ev hanımı, kızımın da doğru düzgün bir olmadığı müddetçe çalışmasına ben izin vermiyorum. Evimiz geçindiyoruz şükür. Ali Bey ise bu soruyla ilgili şunları ekler: Hep biz öyle gördük diyoruz da bizim aileden gördüklerimiz hep yanlış. Canın bir şeye sıkılır belli edemezsin, zaten ağlayamazsın, erkeksin diye sevgini belli eden olmaz. Bunlar hep yanlış aslında. Ama artık biraz değişiyor bunlar. Ben görüyorum dükkana gelenleri. Artık erkekler de değer veriyor yanındaki kıza. Aslında olması gereken bu. Çağlar Bey'in bu konudaki açıklamaları ise şöyledir: Bize hep sert olmamız, dik durmamız gerektiği öğretili. Ben de öğretilenleri devam ettirmeye çalışıyorum. Benim peder de dede de despot tiplerdi biraz annem hep ikisine benzetiyor beni. Erkek erkek olduğunu belli etmeli bir şekilde, yoksa olmaz. Askerliğini uzun dönem yapan erkeklerin, erkeklik kodlarıyla ilgili düşüncelerinin çoğunun geleneksel olduğunu görüyoruz. Hep tanımlanan şekliyle iş sahibi, mantıklı, sert, hegemonik ve ataerkil bir erkeklik tipi görüşmecilerimizin açıklamasında kendisine yer bulmaktadır. Geleneksel erkeklik kodları kendisini gerçekleştirmek için hep aynı alanı kullanırken, değişen erkeklik kodları farklı alan ve habituslar üzerinden üretilmektedir. Geleneksel kabuller farklı alan, durum, habitus ve sosyal çevre ile karşılaştığında yerini başat erkekliklere bırakmaktadır. Bu alan değişim ve dönüşüm kendisini kapitalist bakış açıları üzerinden yaratmakta ve sürekliliğini yine kapitalizmin sağladığı imkanlar dahilinde sağlamaktadır. Yeni erkeklikler, kapitalist alana ve iş dünyasına çok fazla maruz kalarak kendi ontoformatif gücünü kendisi oluştururken, geleneksel erkeklik aynı anlam dünyasında kendiliğini yeniden ve yeniden üretmektedir.

SONUÇ

Cinsiyet, insan topluluklarının bireyleri kategorilendirirken kullandıkları en temel gösterenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Temel olarak kabul edilen kadın ve erkek cinsi belirli pratikler doğrultusunda kendi cinsiyetlerini ifade ederler ancak bunun kalıtsal mı olduğu yoksa toplumsal olarak mı kazanıldığı hep tartışma konusu olarak gündemde kalır. Bu tartışma beraberinde cinsiyet pratiklerinin ayrılmasını getirir ve biyolojik olarak kadın ve erkek olmanın yanı sıra toplumsal olarak yüklenen roller üzerinden de bir cinsiyetlendirilme kategorisine tabi tutuluruz. Erkek ve kadın pratiklerinin biyolojik ve doğal olduğu kabulü çok yavan bir düzeyde kalır ve bireylerin pratiklerini yalnızca bedene ve içgüdülerine indirger. Toplumsal cinsiyet kavramının alana dahil olmasıyla birlikte, kadın ve erkek olmanın daha çok toplumsallaşma sürecinde öğretildiği, öğrenildiği ve hayat boyu süren bir pratik olduğu, kültürel ve tarihsel olarak farklılaştığı görülür. Tüm bu farklılaşmalar beraberinde başka zamanlara, başka kültürlerle ve kendi içinde de değişen ve farklılaşan oluşumlara ait özel kadınlık ve erkeklik norm ve davranışları getirir ve cinsiyetin yalnızca biyolojik bir etmen olmadığı kabul görür.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet olgusu feminizmi merkeze alarak tartışılan ve feminizm üzerinden yürütülen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu durumun dünyadaki yansımaları da farklı değildir; toplumsal cinsiyet en çok kadınlar üzerine uygulanan davranış normları, pratikler ve kültürel etiketlerle karşımıza çıkar ve kadınların feminizm üzerinden yürüttüğü savaş toplumsal cinsiyet alanına özellikle de bahsedilen etiketlerin müsebbibi olarak gördükleri ataerki, patriyarka ve erkeklikler üzerinedir. Toplumsal cinsiyet alanına dair ilk çalışmalar ve araştırmalar feminizm üzerinden yükselir, toplumsal cinsiyetin tüm bilgisi feminizm alanında toplanmıştır. Bu sebeple tezimizin ana konusu olan erkeklik çalışmalarını ve erkeklikleri anlamak için öncelikle feminizmin ne olduğunu anlamak gereklidir. Kadınların kendi haklarını elde etmesi

üzerinden doğan feminizm olgusu farklı aşamalardan geçerek mevcut haline ulaşır. Öncelikle birinci dalga feminizm, insanın yalnızca erkek olan olarak kabul edilmesinin ve insanın doğal haklarının yalnızca erkeğe verilmiş olmasının karşısında durarak, kadınların doğal haklarını yeniden elde etmeye odaklanır. İkinci dalga feminizmde ise kadınlar üzerindeki algının yalnızca haklara dair olmadığı ve kadının daima öteki konumunda olduğu görülür. Öteki konumu kadını daima ikincil görür, değerlendirir ve en temelde bu değerlendirmelerin tamamını erkek üzerinden erkek bakış açısıyla yapar. Erkeğin bakış açısı tarihsel, sosyolojik, psikolojik, antropolojik dinamiklerle kendi çerçevesinden kadını değerlendirir ve sınırlar. Beauvoir ise kadının ikincil konumda olmaması gerektiğini anlatır ve bunu ataerkil bir gözden değil kendi konumunu kendisinin koruması gerekliliğini öne sürerek ikinci dalga feminist düşüncenin kilit ismi olarak karşımıza çıkar. Beauvoir'ın bu düşünceleri özellikle cinsiyetin toplumsal ve zamana dair olduğunu söylemesi toplumsal cinsiyet fikrinin tohumu olarak cinsiyet çalışması alanında yerini alır. Üçüncü dalga feministlerde ise ikinci dalga feministlerden beslenerek ve fakat onların karşısında durarak genelde yaratılan elit ve beyaz kadının düşüncesi fikrinin aksine siyahi kadınları, lezbiyenleri de feminist mücadeleye dahil ederler. Genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda ise feministler, erkek fikri ve ataerkillik üzerinden şekillenen kadın fikrinin karşısında durmuş ve kadının daima ayrı ve erkekten farklı bir kategori olarak değerlendirmenin savunusunu yapmışlardır.

Toplumsal cinsiyet tartışmaları kadın ve erkek pratiklerinin yalnızca biyolojik temelli olamayacağı görüşüyle ortaya çıkar ve artık kadınlık ve erkeklik kategorileri üzerinden toplumsal cinsiyet alanı yorumlanmaya başlar. 1972 yılında Ann Oakley tarafından cinsiyet(sex) ve toplumsal cinsiyet(gender) ayrımı yapılır ve toplumsal cinsiyet pratiklerinin bir amor fati olarak bireyi toplumsalda şekillendirdiği görüşü kabul edilmeye başlanır. Artık kadının biyolojik gerekleri nedeniyle, erkekten farklı veya genel kabule göre aşağıda olduğu tezi çürütülmüş olur; çünkü kadını erkeğe göre konumlandıran şey toplumsal cinsiyetidir. Birey sahip olduğu cinsiyete toplumsal cinsiyet özelliğini kazandırmazsa toplumun içinde ya kaybolur ya da ötekileştirilme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Toplumsal cinsiyetin bireye nasıl yüklendiğine dair farklı kuramsal açıklamalar bulunmaktadır. Bu kuramlardan ilki psikanalitik kuramdır ve Freud'a göre çocuk sahip olduğu cinsiyet doğrultusunda ebeveynlerine karşı olarak konumlanarak cinsiyetini belirler ve çocukken elde ettiğini düşündüğü konum onun

cinsiyet pratiklerini, yaşamını, toplumsal pratiklerini ve cinselliğini belirler. Sosyobiyojik kurama göre ise insanlar hayatta kalma pratikleri doğrultusunda cinsiyetlenirler. Diğer kuram olan rol kuramında ise kabul edilen roller doğrultusunda kişi toplumsal cinsiyetini kazanır.

Toplumsal cinsiyete dair bakış açılarını değerlendirdiğimiz ve tezimizin kuram kısmının temelinde olan isim ise Connell'dır. Connell toplumsal cinsiyeti iktidar ilişkileri üzerinden değerlendirir. Burada iktidar olarak konumlandırılan şey ekonomiye, mevcut düzene, rızaya ve onaya dayalı olan her şey olarak karşımıza çıkar ancak bunların tamamını Connell kapitalist bir çerçevede değerlendirir. Connell'ın tezinde toplumsal cinsiyet algısı tarihseldir, sürekli değişir, kendini yeniden ve yeniden üretir. Butler'e geldiğimizde ise bireyin edimlerinin eylemleri doğrultusunda toplumsal cinsiyetini belirlediği teziyle karşılaşırız. Butler, sorularıyla toplumsal cinsiyete dair düşüncelerin hepsini alt üst eder ve toplumsal cinsiyete özelde de feminizme ontolojik yaklaşır. Toplumsal cinsiyete dair kuramlar kadın üzerinden erkeği temele alarak şekillenir, ve erkeği o alanın maruz kalanı olarak değerlendirmekten ziyade belirleyici olarak kabul edip araştırma nesnesi olarak daima kadını seçer.

Toplumsal cinsiyet çalışması dendiğinde akla daima öncelikle kadın gelir, erkek olan her şeyi kapsayan olarak karşımıza çıkar. Feminizm araştırmalarından çok geç bir tarih olan 1970li yıllarda ise erkek de toplumsal cinsiyet alanında araştırılmaya başlanır. Erkeğin ve erkekliğin araştırılması karşımıza erkekliğin sürekli devam eden kazanılması gereken bir pratik olduğu gerçeğiyle çıkar. Türkiye'de erkeklerin toplumsal anlamda erkek olabilmelerinin bazı koşulları bulunmaktadır: sünnet olmak, askere gitmek, iş bulmak ve evlenmek. Erkekler bu aşamalardan geçerek erkekliklerini toplumsal olarak ispat ederler. Bedelli askerlik tezimizin araştırma konusu olarak yer almaktadır. Askerlik formunun bir başka tezahürü olan bedelli askerlik ve uzun dönem askerliğin erkeklik pratikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Askerlik Türkiye'de erkekler için vatandaşlık görevi olarak görülmesinin yanı sıra toplumsal olarak değerlendirilen ve toplumsal özde değer atfedilen bir görev olarak kabul edilmektedir. Askeriye erkeğin 'adam' yapıldığı ve toplumun da askeriye bu gözle baktığı, devlet için ve toplumsal için kişiyi iyi birey, iyi vatandaş ve iyi erkek yapmak üzere kurgulanmış bir kurum olarak karşımıza çıkar. Tüm bunların yanında Türk milletinin asker millet olduğuna dair tarihsel tezler de bulunmakta ve militarist açıdan erkekler askeriye içerisinde

yetiştirilmektedir. Bedelli askerlikte ise bireyler devlet tarafından belirlenen bedeli ödeyerek yine devletin belirlediği şekliyle kışla eğitimi almadan ya da belirli sürelerde kışla eğitimi alarak askerlik görevlerini yerine getirirler. Bedelli askerlik ise 2108 yılı itibariyle gündeme gelmiş ve bu zamana kadarki en çok bedelli askerlik bu yıllar içerisinde yapılmıştır. Bedelli askerliğin tercih edilmesinin esas nedeni olarak karşımıza kapitalist erkeklik modelinin yükselişi çıkar. Bu erkeklik tipi hayatının merkezine işini alır ve işi dışında kalan her şeyi işine göre değerlendirir. Bedelli askerlik sürecinin temel dinamiği olarak bireylerin işlerini bırakmama ya da askerlik sonrası işlerini kaybetme korkusu olan kapitalist bir zihnin yer aldığı gözlemlenmiştir. Bedelli askerlik sürecini rasyonel bir şekilde değerlendiren görüşmecilerimiz fayda-zarar hesabı yaparak bedelli askerliğin daha pragmatik olduğunu vurgulamışlardır. Askerliğin yeni yüzü olan bedelli askerlik bu doğrultuda kişilerin vatana dair görüşlerinin de tartışılmasına neden olmuştur. Görüşmeciler yine kapitalist bir değerlendirme yaparak, vatan sevgisini yalnızca askerlik süresi ile sınırlamadıklarını ve askerlik dışında özellikle de üretim alanında yer alarak vatan sevgisini süresiz ve pratik bir hale getirdiklerini vurgulamışlardır. Militarist düşünce sistemi temelinde bu görüşlerin askeriyeyle dair var olan algıları değiştirdiği ve üretime dayalı vatan bilinci ortaya çıkardığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu durum askerlikle bir görülen vatan sevgisi kavramının üretim alanına kaydığının en net göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Bedelli askerlik, Türkiye’de askeri şartlar göz önünde bulundurulduğunda yeni bir toplumsal olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgunun uzun vadede daha farklı değişimleri de beraberinde getireceği açıktır. Askerliğe dair değişen bakış açısının yanı sıra erkeklığe ve erkeklik pratiklerine dair de yeni açılımların olması olasıdır. Bu noktada bedelli askerlik bir *tampon mekanizma* olarak görülmelidir. Tampon mekanizmalar toplumun vereceği reaksiyonel tepkilerin azaltılması için kullanılmaktadır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde toplumda kültürel olarak ayrı bir konumda bulunan askerliğin yerine konmaya çalışılan bedelli askerlik oluşabilecek tepkileri hafifletmekte ve bu tepkiler bedelli askerlik yapan kişiler tarafından etkisizleştirilerek bedelli askerliğe rasyonel değerler yüklenmektedir. Bir tarafta toplum için kültürel ve simgesel anlamlarla dolu askerlik bulunurken diğer tarafta askerliğin rasyonel hale getirilmiş versiyonu olarak bedelli askerlik bulunmaktadır.

Bedelli askerlik yapan görüşmecilerimizde ve askerliği uzun dönem yapan bazı görüşmecilerimizde erkekliğe dair kabullerin değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de var olan erkeklik kabulleri erkeği özellikle sert ve duygularından uzak olması yönünde koşullandırır, kadının maddi desteğinden uzak bir şekilde evini geçindirme işini erkeğe devreder ve kadını ve kadınlık rollerinin tamamını dışlayan bir profilde erkeklik düşüncesini yönlendirir. Görüşmelerimizde ise bu fikrin değiştiği gerçeğiyle karşılaştık. Görüşmecilerimiz değişen zamanı, koşulları ve modernleşme fikrini gerekçe göstererek var olan erkeklik kabullerinin aksine şeyler söylemişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerekli olduğuna ve kabullerin eskide kaldığına dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bu işaretler bizi Bell Hooks'un önermiş olduğu *özgürleşmiş erkeklere* götürmüştür. Erkekler kadını ikincil konumda değerlendirmeden kadına ve kadın olmaya değer vermekte ve kendi erkekliklerini de yalnızca erkeklikler üzerinden değil genel bir toplumsal cinsiyet algısı üzerinden inşa etmektedirler. Hegemonik erkeklikler yerini başat erkekliklere bırakmış ve görüşmecilerimiz arasında erkeklik algısında değişiklikler yaşanmaya başlandığı görülmüştür. Tüm bunlar tersine erkeklik krizi olarak karşımıza çıkar ve erkeklik düşüncesinin değişip dönüşmesine vesile olurlar.

Toplumsal cinsiyet konusu özellikle kadınların bir yarası olarak karşımıza çıkar ve bize öyle sunulur çünkü kadınlar toplumsal cinsiyet bileşenlerinin tümüne maruz kalmaktadırlar. Erkekler içinse durumun çok da farklı olmadığı görülmektedir. Erkekler toplumlarının ve temelde erkeklerin yarattığı bir erkeklik düşüncesine ve erkek olma baskısına maruz kalmaktadırlar. Kadınlar kendilerinin oluşturmadığı bir toplumsal cinsiyet algısıyla yüzleşirken, erkekler kendilerinin oluşturduğu bir sisteme tabii olurlar ve bu her iki toplumsal cinsiyet içinde oldukça yorucu ve yıpratıcıdır. İki farklı cins ve iki farklı toplumsal cinsiyet için eşitlik sağlanamayacağı açıkken, her iki toplumsal cinsiyet için de toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanması ütopyik bir dilek olsa da mümkündür. İki farklı varoluşu eşitlemek mümkün değilken, iki farklı varoluş özleri itibarıyla adil bir bakış açısıyla değerlendirilebilir ve bunun yolu da toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanmasından geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, S. (2016). Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. (ss.17-32). Dipnot Yayınları.
- Akgül, Ç. (2011). *Militarizmin cinsiyetçi suretleri*. (1. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Akkaya, T.(yıl yok). Bedenin Kültürel Gerekçelerle Sakatlanması ve Söğütte Sünnet. ss.37-68.
- Aktaş, F. (2010). *Türkiyede erkekliğin kurgulanışında askerliğin yeri*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınay, A. (2004). (1. Edition). *The myth of the military nation: Military, gender and education in Turkey*. Palgrave Macmillian.
- Anderson, B. (2015). *Hayali cemaatler*. (4. Baskı). Metis Yayınları.
- Askerlerin Rütbesi,(t.y.) <http://www.bilgiadres.com/tag/tabur-komutaninin-rutbesi-nedir/>.
- Atay, T. (2004 Güz). Erkeklik en çok erkeği ezer. *Toplum ve Bilim Dergisi*. 1(101) ss.11-30.
- Atay, T. (2019). *Çin işi japon işi: cinsiyet ve cinsellik üzerine antropolojik değiniler*. (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Aybakan Saliya, D. (2013). Judith Butler ve postmodern feminizm. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Badinter, E. (1992). *Biri ötekidir: kadınla erkek arasındaki yeni ilişki ve androjin devrim*. (1.Baskı). AFA Yayıncılık.
- Bağdatlı Vural, N. (2016). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. (ss. 101-118). Dipnot Yayınları.
- Balsoy, G. (2015). Osmanlı kadın ve toplumsal cinsiyet tarihçiliği üzerine. *Toplum ve Bilim* 1(132), 222-231.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de erkeklik inşasının bedensel ve toplumsal aşamaları*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barutçu, A. (Haziran 2015). Bir erkeklik stratejisi: özel alanda eril suskunluk. *Fe:Dergi Feminist Eleştiri Dergisi*. 8(2), ss. 130-145.

- Beauvoir, S.(2019). İkinci Cinsiyet. (Çev. G. Savran). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bedelli Askerlik Tarihi (t.y.) <https://www.cnnturk.com/turkiye/gecmisten-gunumuze-turkiyenin-bedelli-askerlik-tarihi?page=12>.
- Belge, M. (2012). *Militarist modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Boratav, H. & Fişek, G. & Ziya, H. (2017). *Erkekliğin Türkiye halleri*. (1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). Eril Tahakküm. (Çev. B. Yılmaz). Bağlam Yayınları.
- Bozkurt, V. (2011). *Değişen dünyada sosyoloji*. (7. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Butler, J. (2008). Cinsiyet Belası. (Çev. B. Ertür). Metis Yayınları.
- Carrigan, T & Connell, B. & Lee, J. (2002). Toward a new sociology of masculinity (Çev. D. Savran). ss.99-118. Blackwell.
- Cengiz, K. & Küçükural, Ö. & Tol, U. (2004, Güz). Hegemonik erkekliğin peşinden. *Toplum ve Bilim*. 1(101), ss.50-70.
- Connell, W. (2019). Toplumsal cinsiyet ve iktidar: toplum kişi ve cinsel politika. (Çev. C. Soydemir). Ayrıntı Yayınları.
- Cora, Y. T., (2013), Asker-Vatandaşlar ve Kahraman Erkekler: Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı Dönemlerinde Beden Terbiyesi Aracılığıyla İdeal Erkekliğin Kurgulanması. İçinde N. Sünbülöğlu (Ed.), *Erkek millet asker millet: Türkiye’de militarizm, milliyetçilik, erkek(lik)ler* (ss. 45-74). İletişim Yayınları.
- Çelik, G. (Aralık 2016). Erkekler (de) ağlar: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri Dergisi*. 8(2), ss. 1-12.
- Demirtaş Madran, H. (Haziran 2012). Cinsiyet, cinsiyet rolü, düşünme ihtiyacı. *Türk Psikoloji Yazıları*. 1(15). ss. 1-10.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel Farkın İnşası*. (1. Baskı). Metis Yayıncılık.
- Direk, Z.(2009). Simone de Beauvoir: abjeksiyon ve eros etiği. *Cogito Dergisi*, 1(58). 11-38.
- Dökmen, Y. (2010). (1. Baskı). *Toplumsal cinsiyet sosyal psikolojik açıklamalar*. Remzi Kitapevi.

- Erdoğan, İ. (2011). Erkek Dergilerinde (Men-s Healty-Fhm-Esquire Türkiye Örneğinde) Hegemonik Erkeklik, Beden Politikaları ve Yeni Erkek İmajı. İçinde İ. Erdoğan (Ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*. (ss. 41-69). Kalkedon Yayınları.
- Fursted, I. & Repstad, (2009). Din Sosyolojisine Giriş. (Çev. Çapçioğlu, H.) Say Yayınları.
- Güvenç, B. (1974). *İnsan ve kültür*. (1. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Hearn, J. (2011). Erkekler ve Erkek(lik)ler Üzerine Avrupalı Perspektifler: Ulusal ve Uluslararası Yaklaşımlar(Medya ve Gazete Temsilleri). (Çeviri:F. Yıldız). İçinde İ. Erdoğan (Ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*. (ss. 401-429). Kalkedon Yayınları.
- Hooks, B. (2004). Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklikler ve Sevgi. (Çev. Kutluata, Z.). Bgst Yayınları.
- Horzum, Ş. (Aralık 2018). Erkek ve erkeklik çalışmaları: sorunsaldan kuramsala. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), ss.75-101.
- İlcih, İvan. (1996). *Gender*. (4. Baskı). Ayraç.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemleri: kavramlar, ilkeler, teknikler*. (2. Baskı). Nobel Yayınevi.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış. İçinde B.Hacımırzaoğlu, D. Özkan (Ed.), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Kineşçi, E. (Ocak 2018). Queer kurama katkıları bağlamında Judith Butler düşüncesi. *Ethos: Felsefe Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 1(11), ss. 40-66.
- Koyuncu, O. & Onur, H. (2004, Güz). Hegemonik erkekliğin görünmeyen yüzü: sosyalizasyon sürecinde erkeklik oluşumları ve krizleri üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*. 1(101), ss. 31-49.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. (3. Baskı). Bağlam Yayıncılık.
- LGBTT, (2013, Ocak 22). "Heteronormativite Nedir?" http://www.istanbul-lgbt.net/lgbtt/haber_detay.asp?haberID=123.

- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Messerschmidt, J. (2019). Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme. (Çev. Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Michael S. Kimmel, (2013). “Homofobi olarak erkeklik: toplumsal cinsiyet kimliğinin inşasında korku, utanç ve sessizlik” çev.Mehmet Bozok, *Fe Dergi*. 2(5) ss. 92-107.
- Millett, K. (2000). *Sexual politics*. University of Illinois Press.
- Özsoy, A. (2011). Yerli Polisiye Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkeklik: Bir Ankara Polisiyesi Behzat Ç. Örneği. İçinde İ. Erdoğan (Ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*. (ss. 125-163). Kalkedon Yayınları.
- Öztaş, G. (2018). *Türkiye’de militarizm*. (1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). *Türkçe sözlük*. (2. Baskı). Doğan Kitap.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür). De ki Basım Yayın.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: imkânsız iktidar*. (4.Baskı). Metis Yayınları.
- Saygılıgil, F. (2016). *Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. (1. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Selek, P.(2018). *Sürüne sürüne erkek olmak*. (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Şener, G.& Çavuşoğlu, Ç. & Irkılı H.İ. (2016). Medya ve Toplumsal Cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. (ss. 163-184). Dipnot Yayınları.
- Tuğ, B.(2016). Tarih ve Toplumsal Cinsiyet. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. (ss. 33-50). Dipnot Yayınları.
- Türk, B. (Mayıs, 2007). Eril tahakkümü yeniden düşünmek: erkeklik çalışmaları için bir imkan olarak Pierre Bourdieu. Pierre Bourdieu: Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı’nda Sunulan Bildiri, İstanbul Teknik Üniversitesi. 1(3), ss.1-30.
- Türkoğlu, B. (2013). Fay hattında erkeklikler: çalışma ve işsizlik ekseninde erkekliğe bakış. *Mülkiye Dergisi*. 37(4). ss.33-61.

- Wallstonecraft, M. (2017). Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi. (Çev. D. Hakyemez). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Walters, M. (2005). *Feminism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Weisner-Hanks, M. (2020). Tarihte toplumsal cinsiyet. (Çev. M. Çiyan Şenerdi). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yavuz, Ş. (2014). İktidar olma sürecinde erkeklerin erkeklikle imtihanı. *Milli Folklor Dergisi*. 26(104), ss. 110-127.
- Yazıcı, Ç.(2016). Felsefede Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm. İçinde F. Saygılıgil (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. (ss. 67-82). Dipnot Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (2. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

EKLER

EK 1.Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları

Askerliğini Bedelli Yapmış Kişilere Yöneltilen Sorular

- Ailenizin ya da çevrenizin askerliği bedelli yapmanız konusundaki tutumu nasıldı?
- Son dönemde çevrenizde askere gidenler uzun dönem mi yoksa bedelli askerlik mi tercih ettiler?
- Bedelli askerlik için ücreti nasıl karşıladınız?
- Askerliği bedelli yapma isteğinizdeki motivasyon nedir?
- Asker uğurlaması yapıldı mı?
- Bedelli askerliği nerede yaptınız?
- Askerlik süreci içinde uzun dönem askerlerin aldığı eğitimlere mi tabi tutulduunuz yoksa sizin için düzenlenmiş ayrı süreçler mi vardı?
- Askerliği bitirirken yemin töreni yapıldı mı? Aileniz bu yemin törenine katıldı mı?
- Kışla içerisinde bedelli askerler ile uzun dönem askerler aynı yerde mi kalıyordu?
- Bedelli askerler ile uzun dönem askerlerin ortak kullanım alanları var mıydı? Varsa orada bedelli askerlik hakkında neler konuşuldu?
- Askerliği bedelli yapanların ekonomik gelir düzeyleri nasıldı ve meslekleri nelerdi?
- Bedelli askerler daha çok hangi yaş aralığındaydı?
- Bedelli askerliği 15 bin TL vererek yaptıysanız son zamanlarda açıklanan bedeller konusunda ne düşünüyorsunuz?
- Askerliği bedelli yaptıktan sonra toplumsal tepkilerde herhangi bir değişiklik yaşandı mı, yaşandıysa bu tepkiler nelerdi?
- Askerliği bedelli yaptığınızı herkese rahat bir şekilde ifade edebiliyor musunuz?
- Bedelli askerliğe yönelik devletin uyguladığı politikalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Uzun Dönem Askerlik Yapmış Kişilere Yöneltilen Sorular

- Askerliği nerede yaptınız? Askerliğiniz kaç ay sürdü?
- Askerliğin Türk toplumundaki yeri hakkında neler söylersiniz?
- Askerlik hakkında aklınıza gelen ilk anınız nedir? Askerlik hakkında ne söylemek istersiniz?
- Bedelli askerlik hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Sizin zamanınızda bedelli askerlik çıkmış olsaydı askerliği bedelli yapmayı tercih eder miydiniz?
- Bedelli askerlik ile uzun dönem askerliği karşılaştıracak olsanız neler söylersiniz?
- Bedelli askerliğin artmış olması, toplumdaki askerlik algısında farklılaşmaya neden olur mu?
- Çocuğunuzun askerliği bedelli mi yoksa uzun dönem mi yapmasını isterdiniz, neden?
- Askerliğini bedelli yapmış biriyle çocuğunuzun evlenmesini ister misiniz?

Görüşmecilere Ortak Yöneltilen Sorular

- Zihninizde canlanan asker erkek figürü kaç yaşındadır?
- Askerlik neden yapılmalı ya da yapılmamalıdır?
- Sizce erkeklik nedir?
- Türkiye’de erkek olmanın nitelikleri nelerdir?
- Askere ya da askerliğe dair herhangi bir eleştiri getirecek olsanız bu ne olurdu?
- Askerliğin bedelli yapılması, vatanın savunulması konusunda değişimlere neden olur mu?

EK 2. Yüz Yüze Görüşme Listesi

Askerliğini Bedelli Olarak Yapmış Görüşmecilerimiz

Göktuğ Bey: Üniversite Mezunu, Sanatçı, 28 Yaşında.

Hüseyin Bey: Üniversite Mezunu, Garson, 27 Yaşında.

Mehmet Bey: Üniversite Mezunu, Fizyoterapist, 29 Yaşında.

Savaş Bey: Üniversite Terk, Yazılımcı, 32 Yaşında.
Cengiz Bey: Üniversite Mezunu, Elektrikçi, 28 Yaşında.
Murat Bey: Üniversite Mezunu, Fizyoterapist, 28 Yaşında.
Barış Bey: Doktora Öğrencisi, Akademisyen, 28 Yaşında.
Kerem Bey: Üniversite Mezunu, Çalışmıyor, 28 Yaşında.
Ahmet Bey: Önlisans Mezunu, Çalışmıyor. 27 Yaşında.
Hakan Bey: Üniversite Mezunu, Memur, 29 Yaşında.
Mesut Bey: Doktora Öğrencisi, Akademisyen, 34 Yaşında.
Mahir Bey: Yüksek Lisans Öğrencisi, Girişimci, 28 Yaşında.
Mert Bey: Üniversite Mezunu, Satış Temsilcisi, 28 Yaşında. (Online Görüşme)
Burak Bey: Üniversite Mezunu, Satış Temsilcisi, 27 Yaşında. (Online Görüşme)

Askerliğini Uzun Dönem Yapmış Görüşmecilerimiz

Nevzat Bey: Lise Mezunu, Esnaf, 48 Yaşında.
İsmail Bey: Ortaokul Mezunu, Çalışmıyor, 50 Yaşında.
Erol Bey: Lise Mezunu, Esnaf, 50 Yaşında.
Nazım Bey: Lise Mezunu, Memur, 52 Yaşında.
Musa Bey: Önlisans Mezunu, Memur, 45 Yaşında.
Ali Bey: Önlisans Mezunu, Esnaf, 36 Yaşında.
Nurullah Bey: Üniversite Mezunu, Memur, 43 Yaşında.
Çağlar Bey: Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, 36 Yaşında. (Online Görüşme)
Tevfik Bey: Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, 37 Yaşında. (Online Görüşme)
Çakır Bey: Önlisans Mezunu, Marangoz, 49 Yaşında. (Online Görüşme).